

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXVII

1

IANUARIE—IUNIE

1982

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*
ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjunt*
EUGEN BELTECHI
VASILE BREBAN
ILEANA CÂMPEAN — *membru al Colegiului de redacție*
DUMITRU D. DRAȘOVEANU
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
ION MĂRII
PETRU NEIESCU
GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*
SABINA TEIUȘ
CARMEN VLAD
MIRCEA ZDRENGHEA
NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție*

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ILEXIM, Départementul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137, télex 11226, 79517 Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 38 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVII, nr. 1

1982

ianuarie—iunie

SUMAR

LEXICOLOGIE-LEXICOGRAFIE

Pag.

EUGEN PAVEL, Din istoricul preocupărilor de lexicografie toponimică	5
VALENTINA ȘERBAN, Termeni de măsură pentru lungime	10
ELENA TOMA, Despre metafora terminologică în limba română	15

ONOMASTICĂ

N. BÂLDEA, Sufixul <i>-oni</i> în antroponimia și toponimia unor sate din nord-vestul Olteniei	25
I. PĂTRUȚ, Sufixul <i>-og-</i> în antroponimia românească	28

GRAMATICĂ

Đ. BEJAN, Structura regentilor propoziției subiective	31
Đ. D. DRAȘOVEANU, Nominativul și acuzativul — schițe sintactice cu adao- tări	37
C. MILAȘ, O valoare contextuală a prepoziției <i>la</i>	47
G. G. NEAMȚU, Un nominativ prodativ	55

DIALECTOLOGIE

ROMULUS TODORAN, Participiile scurte (<i>văst, vinl</i> etc.)	60
--	----

STILISTICĂ

ELENA DRAGOȘ, Structura narativă a nuvelei istorice românești (C. Negruzzi și Al. Odobescu)	69
--	----

FILOLOGIE

ANTON GOȚIA, Între <i>Palia de la Orăștie</i> și <i>Biblia de la București</i>	79
--	----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

I. I. RUSSU, <i>Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică</i> , București, 1981 (Anton Goția)	88
---	----

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ISTORIE LITERARĂ ȘI LINGVISTICĂ

Nr. 20

	Pag.
SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI, <i>Elementa linguae daco-romanae sive valachicae</i> , Cluj-Napoca, 1980 (Nicolae Mocanu)	89
ION HELIADE RĂDULESCU, <i>Gramatică românească</i> , București, 1980 (Mircea Zdrenghea)	90
MAGDALENA VULPE, <i>Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită</i> , București, 1980 (Romulus Todoran)	91
GH. IORDACHE, <i>Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești</i> , Craiova, 1980 (Viorel Bidian)	93
ELENA DRAGOȘ, <i>Structuri narative la Liviu Rebreanu</i> , București, 1981 (Ștefan Oltean)	94
ALEXANDRU GRAUR, <i>Cuvinte intrudite</i> , București, 1980 (Gheorghe Haș)	96
STELIAN DUMISTRĂCEL, <i>Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii</i> , București, 1980 (Elena Comșulea)	98
<i>Poetica americană. Orientări actuale. Studii critice, antologie și bibliografie de MIRCEA BORCILĂ și RICHARD McLAIN</i> , Cluj-Napoca, 1981 (Rodica Marian)	99
<i>V čest na Akademik Vladimir Georgiev. Ezikovedski proučvanija</i> , Sofia, 1980 (I. Pătruș)	102
ALBERT DAUZAT, GENEVIÈVE DESLANDES, CHARLES ROSTAING, <i>Dictionnaire étymologique des noms de rivières et de montagnes en France</i> , Paris, 1978; JACQUES SOYER, <i>Les noms de lieux du Loiret</i> , Roanne, 1980; JACQUES LEMOINE, <i>Toponymie du Languedoc et de la Gascogne</i> , Paris, 1975; JACQUES LEMOINE, <i>Toponymie du Pays Basque français et des Pays de l'Adour</i> , Paris, 1977; FRANÇOIS RIGOLOT, <i>Poétique et onomastique</i> , Genève—Paris, 1977; PHILLIPPE LAGNEAU, JEAN ARBULEAU, <i>Dictionnaire des noms de famille et des prénoms</i> , Genève, 1980 (Gabriel Vasiliu)	103
IOAN GUȚIA, GRAZIA M. SENES, MARCELLA ZAPPIERI, FRANCESCA CABASINO, <i>Contatti interlinguistici e mass media</i> , Roma, 1981 (G. Gruișă)	104
<i>Studi di lessicografia italiana</i> , vol. I, Firenze, 1979 (Mariana Istrate)	106
M. DIMITROVA, A. SPASOVA, <i>Sinonimen rečnik na sâvremennija bălgarski knižoven ezik</i> , Sofia, 1980 (O. Vințeler)	107
Două precizări (Iorgu Iordan)	108

CRONICĂ

Al VI-lea Simpozion național de onomastică (Sabin Vlad)	110
---	-----

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVII, n° 1

1982

janvier — juin

SOMMAIRE

LEXICOLOGIE-LEXICOGRAPHIE

	Page
EUGEN PAVEL. À propos de l'histoire des préoccupations de lexicographie toponymique	5
VALENTINA ȘERBAN. Termes de mesure pour les longueurs	10
ELENA TOMA. Sur la métaphore dans la terminologie scientifique roumaine	15

ONOMASTIQUE

N. BÂLDEA. Le suffixe <i>-oni</i> dans l'anthroponymie et la toponymie de quelques villages du nord-ouest de l'Olténie.	25
I. PĂTRUȚ. Le suffixe <i>-og-</i> dans l'anthroponymie roumaine	28

GRAMMAIRE

D. BEJAN. La structure des antécédents de la subordonnée sujet	31
D. D. DRAȘOVEANU. Le nominatif et l'accusatif — esquisses syntaxiques avec annotations	37
C. MILAȘ. Une valeur contextuelle de la préposition <i>la</i>	47
G. G. NEAMȚU. Un nominatif « prodatif »	55

DIALECTOLOGIE

ROMULUS TODORAN. Les participes abrégés (<i>văst</i> , <i>vinl</i> , etc.)	60
---	----

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOȘ. La structure narrative de la nouvelle historique roumaine (C. Negruzzi et Al. Odobescu)	69
--	----

PHILOLOGIE

ANTON GOȚIA. Entre <i>Palia de la Orăștie</i> et <i>Biblia de la București</i>	79
--	----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

I. I. RUSSU, <i>Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană</i> , București, 1981 (Anton Goția)	88
SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI, <i>Elementa linguae daco-romanae sive valachicae</i> , Cluj-Napoca, 1980 (Nicolae Mocanu)	89
ION IELIADE RĂDULESCU, <i>Gramatică românească</i> , București, 1980 (Mircea Zdrenghea)	90
MAGDALENA VULPE, <i>Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită</i> , București, 1980 (Romulus Todoran)	91
GII. IORDACHIE, <i>Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești</i> , Craiova, 1980 (Viorel Bidian)	93
ELENA DRAGOȘ, <i>Structuri narative la Liviu Rebreanu</i> , București, 1981 (Ștefan Oltean)	94
ALEXANDRU GRAUR, <i>Cuvinte înrudite</i> , București, 1980 (Gheorghe Haș)	96
STELIAN DUMISTRĂCEL, <i>Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii</i> , București, 1980 (Elena Comșulea)	98
<i>Poezia americană. Orientări actuale. Studii critice, antologie și bibliografie de MIRCEA BORCILĂ și RICHARD McLAIN</i> , Cluj-Napoca, 1981 (Rodica Marian)	99
<i>Văcșet na Akademik Vladimir Georgiev. Ezikovedski proučvanija</i> , Sofia, 1980 (I. Pătruț)	102
ALBERT DAUZAT, GENEVIÈVE DESLANDES, CHARLES ROSTAING, <i>Dictionnaire étymologique des noms de rivières et de montagnes en France</i> , Paris, 1978; JACQUES SOYER, <i>Les noms de lieux du Loiret</i> , Roanne, 1980; JACQUES LEMOINE, <i>Toponymie du Languedoc et de la Gascogne</i> , Paris, 1975; JACQUES LEMOINE, <i>Toponymie du Pays Basque français et des Pays de l'Adour</i> , Paris, 1977; FRANÇOIS RIGOLOT, <i>Poétique et onomastique</i> , Genève—Paris, 1977; PHILLIPPE LAGNEAU, JEAN ARBULEAU, <i>Dictionnaire des noms de famille et des prénoms</i> , Genève, 1980 (Gabriel Vasiliu)	103
IOAN GUȚIA, GRAZIA M. SENES, MARCELLA ZAPPIERI, FRANCESCA CABASINO, <i>Contatti interlinguistici e mass media</i> , Roma, 1981 (G. Gruiță)	104
<i>Studi di lessicografia italiana</i> , vol. I, Firenze, 1979 (Mariana Istrate)	106
M. DIMITROVA, A. SPASOVA, <i>Sinonimen rečnik na sâvremennija bălgarski knižoven ezik</i> , Sofia, 1980 (O. Vințeler)	107
Deux précisions (Iorgu Iordan)	108

CHRONIQUE

Le VI ^e Symposium national d'onomastique (Sabin Vlad)	110
--	-----

DIN ISTORICUL PREOCUPĂRILOR DE LEXICOGRAFIE TOPONIMICĂ

DE

EUGEN PAVEL

Necesitatea unei retrospective a cercetărilor de toponimie românească a fost resimțită la anumite intervale de timp¹ tocmai din tendința manifestă de a se conferi acestei ramuri de graniță un loc bine stabilit în cadrul lingvisticii. În măsura în care și lexicografia toponimică își conturează un profil distinct, concomitent cu finalizarea în perspectivă a instrumentelor de lucru preconizate, o reevaluare a unor realizări și proiecte mai vechi apare ca oportună în momentul de față.

Ideea alcătuirii unui dicționar de acest gen a fost îmbrățișată mai întâi de geografi, care, întrevăzând în numele de locuri „o adevărată anexă terminologică”² a disciplinei lor, au înțeles însemnătatea înregistrării și glosării, cit de cit sistematice, a acestui material. Prima tentativă în această direcție datează din 1872 și aparține unui statistician, Dimitrie Frunzescu, care reușește să strângă 20 000 de „nume proprii teritoriale”, autorul fiind însă conștient că opera sa „nu este decât un schelet din aceea ce ar trebui să fie. Pentru ca să avem o lucrare completă de asemenea natură trebuie timp și elemente”³. Înlocuirea dicționarului lui Frunzescu, considerat doar un „simplu repertoriu de nomenclatură geografică”⁴, s-a impus apoi cu acuitate, Societății geografice române revenindu-i meritul de a iniția elaborarea unei noi lucrări, după criterii mai adecvate și cu un caracter evasie exhaustiv. Un chestionar cuprinzând 19 întrebări, difuzat în 1882, trebuia să constituie punctul de plecare pentru redactarea unui *Dicționar comunal al României*, pentru ca, după doi ani, să se definitiveze

¹ Vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, *Încercare de bibliografie toponimică românească*, în „Buletinul Societății române de geografie”, XLVI, 1927, p. 31–49; idem, *Toponimia românească*, [București], 1963, *Introducere*, p. 1–16, capitol apărut inițial, într-o primă formă, în BIFR, X, 1913, p. 35–57; Ion Conea, *Probleme și sarcini ale științei noastre toponimice*, în SCG, XII, 1965, nr. 2, p. 179–186; Gh. Dragu, *Toponimie geografică*, București, 1973, p. 33–73; Ion Toma, *Stadiul actual al cercetărilor de toponimie românească*, în CF, II, 1975, p. 50–86.

² Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 1; un precursor în acest domeniu ar putea fi socotit stolnicul Constantin Cantacuzino, prin listele de termeni și denumiri geografice ce le întocmește, la sfârșitul secolului al XVI-lea, la solicitarea lui Ludovic Ferdinand de Marsigli. Cf., în acest sens, N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, București, 1899, p. 62 și urm.; Carlo Tagliavini, *Un frammento di terminologia italo-rumena ed un dizionarietto geografico dello stolnic Cost. Cantacuzino*, Cernăuți, 1927.

³ Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. [5].

⁴ [Ion Donat], *Pentru un dicționar geografic*, în „Arhivele Olteniei”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 258; tot Ion Donat readuce în actualitate problema prin publicarea articolului *Pentru un dicționar toponimic român*, în I.R. XVII, 1968, nr. 2, p. 141–146.

un prospect mai amănunțit, instituindu-se, totodată, un concurs. Se ajunge, în cele din urmă, la soluția dicționarelor județene, care vor fi întocmite între anii 1887 și 1897, pe scheletul cărora a fost realizat apoi, între 1898 și 1902, *Marele dicționar geografic al României*, sub îngrijirea lui G. I. Lahovari, C.I. Brătianu și Gr. G. Tocilescu⁵, utilizabil și astăzi, cu toate limitele sale.

Organizînd peste cîteva decenii o amplă dezbatere pe marginea monumentalei lucrări, evident depășite, revista „Arhivele Olteniei” readucea în centrul atenției necesitatea alcătuirii, pe baze noi, actuale, a unui dicționar geografic unitar și, pe cît posibil, cu un caracter realist, în care să se consemneze întreg ansamblul de nume de locuri, știut fiind faptul că „pentru fiecare colț de pămînt românesc, pentru orice lanț de munți sau curs de apă, pentru așezarea cea mai umilă, socotită pe nedrept nouă și fără însemnătate, cercetătorul priceput și harnic va găsi totdeauna un anumit capital de informații, împrăștiate pretutindeni, și pe care le ignorăm tocmai fiindcă nu au fost reunite într-un singur mănunchi”⁶. Împietirea observațiilor la fața locului cu o investigație atentă în materialele de arhivă este statuată, și de această dată, ca un principiu imperios al cercetării toponomastice.

Sînt expuse cu acest prilej puncte de vedere judicioase privind modalitățile de realizare a unei opere lexicografice reprezentative, pledîndu-se, în același timp, pentru o maximă rigurozitate în stringerea și prelucrarea datelor. Anunțînd că Muzeul Limbii Române din Cluj a început să colecționeze material pentru un onomasticon românesc, Ștefan Pașca sublinia importanța ce trebuie să se acorde, în egală măsură, informației geografice, istorice și lingvistice, în funcție de care ar urma să fie structurat viitorul dicționar⁷. Totodată, el recomandă culegerea materialului informativ din documente, din hărți și prin corespondenți localnici, pe baza unui chestionar. Indicații la fel de utile oferă, în răspunsul său, geograful clujean Vasile Meruțiu, acesta referindu-se și la o inițiativă proprie, eșuată, din perioada imediat următoare Unirii din 1918, de redactare a unui dicționar geografic al spațiului transilvan.

Pledînd pentru o simplificare a chestionarului-tip propus de „Arhivele Olteniei”, Iorgu Iordan insista atît asupra laturii lingvistice, prin atenția sporită ce trebuie să se dea pronunțării exacte, în graiul regiunii respective, a numelor de localități, de accidente ale solului, de ape, precum și a tuturor numirilor care există ca atare în ținutul cercetat, indiferent de importanța în sine a locurilor, cît și asupra celei etnografice, inserîndu-se împrejurările legate de întemeierea satului, schimbarea numelui de-a lungul timpului, evenimentele mai însemnate petrecute în perimetrul cercetat sau eventualele legende legate de istoria locurilor⁸. Conchizînd, Iorgu Iordan înclina pentru titulatura de *Dicționar toponimic* în locul aceleia de *Dicționar geografic*, denumirea propusă acoperînd mai pertinent conținutul materia-

⁵ Pentru istoricul lucrării, vezi și MDGR, vol. I. București, 1898, *Introducere*, p. XI–XVIII; Ion Donat, în „Arhivele Olteniei”, XIII, 1934, p. 257–266; Mirecea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. II, București, 1969, p. 176–179.

⁶ Ion Donat, în „Arhivele Olteniei”, XIII, 1934, p. 264.

⁷ Vezi „Arhivele Olteniei”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 368–370.

⁸ *Ibidem*, p. 371.

lului faptic, în funcție de unghiul din care urma să fie tratat. Opiniile exprimate, între care cele aparținând lui Tache Papahagi, Aurelian Sacerdoțeanu ș.a., cu sugestii la fel de prețioase, s-au constituit într-un îndreptar metodologic, deloc neglijabil, în încercarea de relansare a ideii unei noi ediții a dicționarului discutat, lacunar mai ales prin metodele hibride pe care s-a fundamentat cercetarea.

Tot din primul deceniu al acestui secol datează și alte dicționare geografice care, deși sint concepute de o singură persoană, denotă aceeași inconsecvență în aplicarea unor norme unitare de culegere și prezentare a informațiilor referitoare la numele de locuri dintr-o anume arie, cum ar fi volumele semnate de Zamfir Arbore și, respectiv, Em. Grigorovitz⁹, sau acel *Dicționar geografic al sateanului român*, publicat în 1909 de Gh. Băduleșteanu, o lucrare de compilație, cu vădite intenții de popularizare. Critica făcută, la timpul potrivit, acestor scrieri, pune, totodată, în termeni realiști, chestiunea stringentă a pregătirii unui nou tip de dicționar. Admonestind, de exemplu, nomenclatura topică „schimonosită” întâlnită în cuprinsul dicționarului aparținând lui Em. Grigorovitz, meritoriu, de altfel, sub raportul informației, Iancu I. Nistor arăta cât de necesară este înregistrarea fidelă a numelor de poieni, țărini, văi, bahnne etc., deoarece „aceste numiri se pierd însă. Adunarea lor trebuie făcută din comună în comună cât de curând. Colecția aceasta va fi o contribuție foarte prețioasă la istoria culturală a neamului nostru”¹⁰.

Din aceeași perspectivă paralingvistică, dominată de punctul de vedere geografico-istoric, însă cu un generic care presupunea totuși o latură propriu-zis toponimică, avea să fie abordată și în Transilvania problema unui dicționar special asemănător. Un atare proiect se cristalizează aici la începutul secolului, înscriindu-se în șirul demersurilor generoase ale Astrei de a patrona înfăptuirea unor sinteze definitorii pentru spiritualitatea acestui ținut românesc. Exista încă din anul 1901 o propunere în acest sens¹¹, aparținând lui G. Diaconovicih, ca prim-secretar al Asociațiunii, susținută după aceea și de Silvestru Moldovan, pentru ca, în 1902, Vasile Goldiș, în calitate de referent al secțiunii istorice, să enunțe principiile călăuzitoare care să stea la baza unui *Dicționar toponomastic-geografic al teritoriului locuit de români în Ungaria și Transilvania*¹².

Încercînd să se argumenteze utilitatea unei lucrări de acest fel, este socotit de bun augur genul de monografie toponimică pe care Sofronie Liuba și Aurel Iana îl experimentaseră deja, în 1895, pentru satul Măidan, menționîndu-se și propunerea, făcută în 1899, de a se edita lucrări monografice pentru toate comunele din comitatul Aradului. În ideea că „o bună parte din istoria noastră zace învelită în numele de localități”, care se cer a fi studiate îndeaproape, V. Goldiș expune următorul plan, destul de minuțios, al dicționarului ce se proiecta:

„1. Numele românești ale comunei (oraș, cătun). Cum îi zic alte neamuri locuitoare în comună? Numirea oficială. Ce nume a avut eventual

⁹ Zamfir Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 1904; Em. Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908.

¹⁰ Iancu I. Nistor, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, în „Junimea literară”, VII, 1910, nr. 2—3, p. 32.

¹¹ Vezi „Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, 1902, nr. 1, p. 12.

¹² *Ibidem*, 1902, nr. IV, p. 142—145.

în vechime? Ce legende ori tradițiuni sînt asupra numirii românești a comunei? Descrierea geografică a comunei pe scurt.

2. Numele riurilor, piraiei, girlelor, izvoarelor, fîntînilor, lacurilor, bălților, mocirlelor, insulelor, munților, dealurilor, colinelor, coastele munților și ale dealurilor, pădurile, poienile, livezile, văile dintre munți și dealuri, cumpenele de ape, drumurile, potecile, cracurile de dealuri și numele deosebitelor părți din hotarul comunei. Descrierea geografică a tuturor acestor localități [= locuri, n.n.].

3. Locuri istorice. Tradițiunea și legendele despre ele.

4. Locuitorii români ai comunei după numărul, confesiunea și ocupațiunea lor.

5. Instituțiunile culturale românești.

6. Cîtă proprietate de pămînt se află în posesiunea românilor (jughere cadastrale)?¹³

Fiind schițate aceste jaloane orientative, este anunțat, în 5 februarie 1903, concursul pentru alcătuirea dicționarului toponomastic al unui comitat din Transilvania¹⁴. Peste doi ani se ajunge la soluția desemnării unei comisii însărcinate cu adunarea materialului, din care să facă parte, alături de C. Diaconovich, coordonator al lucrării, S. Moldovan¹⁵, din partea secțiunii istorice, și R. Simu, din partea celei economice. Conștient de vastitatea lucrării la care se angajau, Ioan I. Lapedatu recunoștea, într-un raport al secțiunii istorice prezentat în 15 iulie 1905, că „după toate probabilitățile apariția acestui dicționar nu se va putea nădăjdui în timp mai apropiat”¹⁶. Proiectul este abandonat pe parcurs, rămînînd, cu toate acestea, notabilă inițiativa Astei într-o direcție mai puțin explorată atunci, meritul acesteia de a sugera căile posibile pentru punerea în valoare a unui inestimabil fond toponimic.

Această etapă de pionierat, în care nivelul studiilor onomastice nu permitea încă realizarea unei sinteze de amploare, va fi depășită prin prodigioasa activitate desfășurată în cadrul Muzeului Limbii Române din Cluj, condus de Sextil Pușcariu. Astfel, *Chestionarul IV (Nume de loc și nume de persoană)*, editat în 1930, cuprinzînd 164 de întrebări, dintre care 129 referitoare la toponimie, deși destinat în principiu anchetelor prin corespondență, constituie modelul la care se vor raporta toate cercetările ulterioare asupra peisajului toponimic românesc. Un bogat material onomastic, mai ales toponimic, a rezultat și în urma anchetelor efectuate, între 1930 și 1938, de către Sever Pop și Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, prin răspunsurile primite la unele din întrebările preliminare ale chestionarului. Dealtfel, onomastica se impune ca un domeniu predilect pentru școala lingvistică clujeană, contribuțiile lui Nicolae Drăganu, Vasile Bogrea, Ștefan Pașca, Gustav Kisch, George Giuglea, Emil Petrovici ș.a. deschizînd noi perspective în studierea sistematică a toponimelor, privity

¹³ *Ibidem*, p. 112.

¹⁴ *Ibidem*, 1903, nr. I, p. 23–24; vezi și „Luceafărul”, II, 1903, nr. 5, p. 98.

¹⁵ Acesta va publica totuși, în colaborare cu Nicolau Togan, o lucrare destul de apreciată, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, reeditată, în 1919, cu titlul schimbat, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*; similar acesteia este și *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte finluri alipite*, scos la Cluj, în 1921, de C. Martinovici și N. Istrati.

¹⁶ „Analele...”, 1905, nr. IV, p. 198.

ca o masă de nume cu o structură aparte și un comportament morfo-sintactic specific. Devine tot mai mult o certitudine faptul că un corpus de acest tip trebuie să aibă ca punct de plecare analiza lingvistică a numelor de locuri, acestea aparținând lexicului și supunându-se legilor limbii.

Alcătuirea unei lucrări lexicografice de anvergură apare deci ca un deziderat pe care lingviștii îl aduc nu o dată în discuție în acest răstimp. Pentru Iorgu Iordan, „idealul ar fi să avem un dicționar etimologic al tuturor numelor topice românești”¹⁷, o colecție atât de cuprinzătoare permițând o investigație profundă în care studiul strict lingvistic să preceadă pe cel geografic, istoric sau etnologic. Consecvent metodei „cuvinte și lucruri”, George Giuglea se pronunța pentru stringerea urgentă a numelor de locuri în vederea întocmirii unui *Atlas toponimic român* care să servească drept arhivă vie pentru întreaga noastră istorie¹⁸. La rindul său, Theodor Capidan milita susținut pentru publicarea unui dicționar toponimic, făcând precizarea că acesta nu trebuie confundat cu unul topografic¹⁹. În acest scop, propunea formarea mai multor echipe de toponomaști, dintre care unele să adune materialul de pe teren, pe baza unui chestionar lingvistic, iar altele să extragă numele geografice din acte și documente, soluție ce nu ar trebui nicidecum ignorată.

Există, așadar, o tradiție a preocupărilor de lexicografie toponimică, încît se poate afirma, cu deplin temei, că „realizarea unei astfel de opere ar reprezenta o încununare a strădaniilor de pînă acum — mai mult sau mai puțin izolate — de înregistrare și interpretare a prețiosului tezaur toponomastic românesc”²⁰. Prin elaborarea *Dicționarului toponimic al României*, conceput pe provincii istorice, se va umple, desigur, un gol atât în lingvistica noastră actuală, cît și în cadrul diferitelor discipline conexe, angrenate deopotrivă în descifrarea semnificațiilor majore ale numelor topice.

À PROPOS DE L'HISTORIQUE DES PRÉOCCUPATIONS DE LEXICOGRAPHIE TOPONYMIQUE

(Résumé)

On passe en revue quelques projets et essais d'élaboration d'un dictionnaire toponymique roumain, en même temps avec l'affirmation d'un point de vue linguistique en ce qui concerne l'enregistrement et l'interprétation du matériel. L'existence d'une tradition des préoccupations de lexicographie toponymique offre, donc, des prémisses pour la réalisation d'un rigoureux instrument de travail, qui ouvrira de nouvelles perspectives dans la recherche systématique des noms toponymiques roumains.

Noiembrie 1981

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁷ Iorgu Iordan, *Încercare...*, p. 42.

¹⁸ G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*, în „Geopolitica și geoistoria”, III, 1944, nr. 1, p. 44.

¹⁹ Th. Capidan, *Numele geografice din România și dicționarul toponimic român*, în AAR, Mem. secț. lit., seria III, tom. XV, mem. 2, 1946, p. 76.

²⁰ M. Homorodean, *Despre problema elaborării unui dicționar toponimic românesc*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 356.

TERMENI DE MĂSURĂ PENTRU LUNGIME

DE

VALENTINA ȘERBAN

Continuăm în cele ce urmează cercetarea unor termeni al căror sens de măsură se referă la părți ale corpului omenesc (*piciorul*, *degetul*) sau aparțin unor cîmpuri noționale adiacente (*pasul*, *șchioapa*)¹, constituirea acestor termeni într-un sistem și evoluția semantică a lor de la numele unei părți a corpului la o unitate de măsură fiind posibilă în orice limbă.

Ne vom referi în continuare la unele aspecte ale acestei evoluții în limba română și în cîteva limbi romanice care au păstrat și ele aceiași termeni din latină.

Piciorul, ca unitate de lungime folosită în trecut, era egal cu a șasea parte dintr-un stinjen, respectiv 0,316 m, apropiat de piciorul roman (*pes* = 0,2963 m)². Cunoscut și folosit în multe țări, în unele menținîndu-se în uz pînă azi, *piciorul* ca unitate de măsură la noi nu a fost utilizat³, deși mărturii despre cunoașterea lui găsim în scrierile cărturarilor vremii: *Nălțimea [podului] de 150 picioare iaste*. C. CANTACUZINO, CM I, 16; *Clopotnița... are înălțimea sa 150 coți (adecă trei sute de picioare)*. AMFILOHIE, G. 116/5. În schimb, pentru aceeași mărime întîlnim alte denumiri: (prin Transilvania, Banat și Moldova) *șuhul* (*șucul*), (mai ales prin Transilvania) *urma* și *talpa*, ultima folosită mai puțin, cu referire probabil tot la parte a piciorului. În ce privește pe *șuh*, considerăm că aceasta este forma-titlu care trebuie indicată în dicționare (și nu *șuc*, cum s-a înregistrat în DLR). Pentru aceasta pledează atestările (cele mai multe în forma *șuh*), precum și etimonul acestuia, germ. *Schuh* „picior” (*sechs Schuh hoch*).

În sintagma *picior cubic*, întîlnită însă rar, denumea o măsură de volum egală cu volumul unui cub cu latura de un picior.

Ca etimon al cuvîntului *picior* dicționarele limbii române indică lat. *petiolus*, în timp ce lingviști ca S. Pușcariu⁴, I. A. Candrea — Ov. Densu-

¹ Pentru alte măsuri din acest grup, cf. Valentina Șerban, *PALMĂ, ca unitate de măsură*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 279—284; *Din terminologia măsurilor: COTUL*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 203—206.

² Cf. N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul nostru*, București, 1971, p. 70.

³ *Ibidem*.

⁴ Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinische: Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905, s.v.

sianu⁵, Meyer—Lübke (REW) susțin că mai degrabă ar fi **peciolus*, formă contrasă din **pediculus*.

În celelalte limbi romanice s-a păstrat lat. *pes*, *pedis*.

Fr. *pied*⁶ denumea unitatea de lungime (0,324 m), dar și instrumentul de măsurarea acestei măsuri. *Pied* a intrat în componența mai multor expresii: *avoir six pieds de terre sur la tête* „a fi mort”; *souhaiter d'être à cent pieds* „a intra în pământ de rușine”; *tirer la langue d'un pied de long* „a trage mița de coadă”; *faire une mine de trois pied de long* „a avea o mină dezamăgită”; *faire un nez de trois pied de long* „a da cu tifa”. Azi se păstrează și cu sensul de lungime aproximativă (*un pied de terre*).

It. *piede*⁷, atestat cu sensul de măsură de lungime din secolul al XIV-lea, este cunoscut și azi denumind o măsură agrară, dar fără altă dezvoltare semantică.

Port. *pe*⁸ denumea măsura de lungime egală cu 0,33 m, iar urmat de determinări indica și alte măsuri: *pe quadrado*, *pe cubico*, *pe geometrico*.

Span. *pie*⁹ a reprezentat măsuri diferite după regiuni. Este cunoscut și aici în măsuri de suprafață și de volum, *pie cuadrado*, *pie cubico*, ca măsură aproximativă (*un pie de tierra*) și în expresia *sete pies de tierra* (echivalentul rom. *trei coți de pământ*).

Degetul, amintit în documente începând cu secolul al XVIII-lea¹⁰, este de fapt o măsură mult mai veche. Mărimea lui era calculată în funcție de împărțirea palmei în 8, 10, 11 sau 12 părți¹¹. La mijlocul secolului al XIX-lea, el reprezenta a opta parte a palmei (0,348 m). Aceeași mărime, mai ales în Moldova, avea numele de *palmac* (*parmac*). Dictionarele mai vechi (TDRG, CADE, SCRIBAN, D.), dar și dintre cele mai noi (DM, DLR, DEX) explică această formă din tc. *parmak* „deget”, modificat sub influența lui *palma*. Vladimir Drimba¹² susține că *palmac* este un derivat de la *palma*. Având în vedere faptul că acesta rezultă ca măsură de lungime din diviziunea palmei, precum și că atestările (după DLR) sînt în majoritatea lor în forma *palmac*, înclinăm să admitem și noi că avem de-a face mai degrabă cu un derivat de la *palma*, decît cu un împrumut din turcă.

Degetul, ca unitate de măsură, îl găsim și la celelalte popoare romănice. În franceză, corespondentul lat. *digitus* este *doigt*¹³, sensul de măsură

⁵ I. A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dictionarul etimologic al limbii române. Elemente latine* (A — Putea), București, 1907, s.v.

⁶ Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, Paris, 1874, s.v.; *Dictionnaire encyclopédique Quillet* Paris, 1934, s.v. (Quillet...); O. Bloch, W. von Warburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1960, s.v.; P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1966, s.v.

⁷ N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Milano, 1936, s.v.; C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950, s.v.

⁸ Antonio de Moraes Silva, *Dicionario de lingua portugueza*, Rio de Janeiro, 1891, s.v.; Afonso Telles Alves, *Dicionário moderno da língua portuguesa*, Sao Paulo — Brasil, s.v.

⁹ *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, Madrid, 1956, s.v.; Maria Moliner, *Diccionario de uso del español*, Madrid, 1966, s.v.

¹⁰ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 67.

¹¹ *Ibidem*, p. 68.

¹² Recenzie la Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960, în SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 523.

¹³ *Grand Larousse de la langue française*, Paris, 1972, s.v.

(18—19 mm) al acestui termen fiind considerat azi învechit (cf. și sinonimul *pouce*). Ambele păstrează sensul de „dimensiune mică”.

It. *dito*¹⁴ (atestat pentru prima dată în secolul al XIII-lea), port. *dedo*¹⁵ și span. *dedo*¹⁶ denumeau aceeași mărime ca și lat. *digitus*, azi menținându-și fiecare înțelesul de „măsură mică”; cf. și expresia, învechită, din spaniolă: *cuatro dedos*.

Pasul, așa cum apare în documentele istorice și în dicționare, reprezenta distanța dintre cele două picioare depărtate în mersul obișnuit al unui om. Un fapt curios este că mărimea acestei unități „nu depindea de întinderea pasului celui care măsura — cum ar fi fost firesc —, ci de mărimea palmei cu care se măsura pasul”¹⁷ (e vorba de palma domnească, de palma proastă sau de palma celui care a măsurat). Documentele istorice amintesc de *pasul de patru palme* (în măsură modernă 0,980 m) și de cel de *șase palme* (1,470 m), ambele socotite cu palma domnească¹⁸. Față de informația istorică, definițiile lexicografice indică, imprecis, mărimea pasului între patru și șase palme, deoarece acestea erau două măsuri distincte, bine precizate. Dealtfel, și în limba latină exista această diferențiere: *gradus* (73,65 cm) și *passus* (1,473 m)¹⁹, cel din urmă fiind foarte aproape de *pasul de șase palme* din limba română.

După izvoarele lexicografice, *pasul* ca măsură era cunoscut în toate provinciile românești. În documentele vremii este menționat pentru prima dată în secolul al XIV-lea în Transilvania, în secolul al XV-lea în Moldova, iar în Țara Românească în secolul al XVI-lea²⁰.

Deși vechi în limbă, *pasul* nu a dat naștere la derivate. Azi se păstrează doar cu sensul de „distanță aproximativă, de un pas”, atît în limba română, cit și în limbile romanice.

În franceză, înainte de introducerea sistemului etalon, se folosea *pas* cu sensuri apropiate celui din latină: *pas ordinaire* (81,21 cm) și *pas géométrique (grand pas)* de 1,62 m²¹. Cuvîntul a dezvoltat sensul de „distanță mică” și a intrat în expresia *à cent pas*²² „(a se afla) la o distanță mare (moral sau intelectual de cineva)”.

It. *passo*, atestat pentru prima oară în secolul al XIII-lea²³, denumea mărimi variate după regiuni și mai mari decît la celelalte popoare romanice: *passo romano* (1,488 m), *veneziano* (1,737 m), *napoletano* (1,851 m)²⁴. Spre deosebire de limbile amintite, în italiană termenul denumea și instrumentul reprezentînd mărimea pasului, precum și o măsură de volum²⁵. Diminutivele *passino*²⁶ „măsură florentină de 3—5 coți”,

¹⁴ C. Battisti, G. Alessio, *op. cit.*, s.v.

¹⁵ Antonio de Moraes Silva, *op. cit.*, s.v.

¹⁶ Maria Moliner, *op. cit.*, s.v.

¹⁷ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 43.

¹⁸ *Ibidem*, p. 42.

¹⁹ Pierre Larousse, *op. cit.*, s.v.: *Quillet...*, s.v.

²⁰ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 40—44.

²¹ Pierre Larousse, *op. cit.*, s.v.: *Quillet...*, s.v.

²² E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, nouvelle édition, 1958, s.v.

²³ C. Battisti, G. Alessio, *op. cit.*, s.v.

²⁴ N. Zingarelli, *op. cit.*; D. Olivieri, *Dizionario etimologico italiano*, Milano, 1961, s.v.

²⁵ N. Zingarelli, *op. cit.*, s.v.

²⁶ C. Battisti, G. Alessio, *op. cit.*, s.v.; E. Pettròcchi, *Novo dizionario universale dell'italiana*, Milano, 1891, s.v.

*passetto*²⁷ „măsură variabilă după regiuni (Florența : 1,167 m, Roma : 0,672 m)“ sînt legate de sensul de măsură al termenului de bază.

Port. *passo*²⁸, denumind o măsură de 0,82 m și 1,65 m, utilizată în trecut, este înregistrat azi cu sensul de „distanță mică”, la fel ca în cazul span. *paso*²⁹.

Șchioapa, măsură populară de lungime, cunoscută se pare numai la noi, reprezintă distanța de la virful degetului mare pînă la virful degetului arătător, cînd acestea sînt bine depărtate. Ea nu a avut o mărime fixă, ci depindea de dimensiunea mîinii celui care măsura. Ca unitate de măsură, ea apare în documentele din Moldova începînd cu secolul al XVII-lea, iar în Țara Românească în secolul al XVIII-lea³⁰. Izvoarele istorice vorbesc de *șchioapa domnească* (cf. *palma domnească*), un indiciu că aceasta ar fi fost fixată de domnie, dar valoarea ei nu este cunoscută cu exactitate. Se presupune a fi fost de 0,195 m³¹. Înclinăm să susținem că aceasta ar putea fi identică cu *șchioapa ingenuncheată*, atestată, azi, regional, la UDRESCU, GL., și reprezentînd distanța dintre extremitățile degetelor mare și arătător, plus o lungime a degetului mare ingenuncheat.

În DEX și DLR, *șchioapa*, cu sensul de măsură, apare sub cuvîntul-titlu *șchiop*, -oapă, cu etimologia din lat. **excoloppus*, în timp ce în DL și DM ea este luată drept cuvînt aparte format de la *șchiop* (după DM). Nu ne putem da seama dacă etimonul latin, fiind o formă reconstituită, exprima în planul lingvistic o realitate legată de măsură, care apoi să se fi transmis și la noi. Sintem de părere că termenul *șchioapă* cu sensul în discuție este o creație a limbii române. Pornind de la însuși felul de a măsura cu *șchioapa*, legătura de sens cu *șchiop* este evidentă. În sprijinul acestei afirmații vine și faptul că în unele regiuni unitatea de măsură respectivă se numește *șchiop*³² (*d-un șchiop*, *cît un șchiop*), variantă lexicală neînregistrată cu acest sens de dicționarele limbii române.

Termenii discutați aici prezintă unele particularități comune în limbile romanice amintite. Preluate de la romani, aceste măsuri de lungime exprimau, cu mici diferențe, valori apropiate de cele din latină. Variațiile care existau totuși erau determinate, în general, de lipsa de precizie a măsurilor, de anumite condiții social-economice, de unele particularități locale diferite de la țară la țară, de la o regiune la alta. Documentele istorice vorbesc adesea despre intervențiile care se făceau, de exemplu, la noi, înainte de introducerea sistemului etalon, pentru reglementarea și evitarea falsificărilor măsurilor³³. În aceste încercări de reglementare se arată că trebuie să se respecte obiceiul de veacuri în folosirea lor. Reiese așadar că măsurile erau vechi, chiar dacă în documente apar menționate mult mai tîrziu.

Sensul de măsură relativ precis nu se mai păstrează azi în limbile romanice discutate. De la acesta s-a ajuns la cel de „distanță mică, aproximativă”, sens care se menține în fiecare dintre aceste limbi.

²⁷ E. Petrócchi, *op. cit.*, s.v.; C. Battisti, G. Alessio, *op. cit.*, s.v.; N. Zingarelli, *op. cit.*

²⁸ Antonio de Moraes Silva, *op. cit.*, s.v.; Afonso Telles Alves, *op. cit.*, s.v.

²⁹ *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, Madrid, 1956, s.v.

³⁰ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 72--73.

³¹ *Ibidem*.

³² Formă comunicată (din Hereclean -- Zalău) de Vasile Breban.

³³ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 24--25.

Termenii analizați, deși sînt vechi în limbă, nu toți au dat naștere în sfera terminologiei măsurilor la derivate și expresii. Doar italiana cunoaște forme derivate de la *passo*, acesta fiind aici o măsură mai mult utilizată. Franceza a dezvoltat unele expresii de la *pied*, cuvînt inclus de obicei în structura expresiei fără ca sensul construcției să fie în toate situațiile cel de măsură.

Termenii analizați, denumind realități ale vieții materiale, au în limbă o situație asemănătoare cu aceea a termenilor tehnici, de specialitate, unde precizia și exactitatea nu permit ramificația sinonimică decît în cazuri rare. Dintre termenii cercetați pot fi socotiți sinonimi pentru perioada cînd erau în uz cu sensul de măsură : rom. *picior*, *urcă*, *talpă*, *șuh* ; rom. *deget*, *palmar* ; fr. *doigt*, *pouce*.

TERMES DE MESURE POUR LES LONGUEURS

(Résumé)

L'auteur analyse les termes de mesure qui se rapportent aux parties du corps humain (*picior*, *deget*) ou appartiennent aux champs notionaux adjacents (*pas*, *șchioapă*) dans la langue roumaine et dans certaines langues romanes. On relève certaines ressemblances et différences des termes commentés dans les langues romanes mentionnées.

Noiembrie 1981

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DESPRE METAFORA TERMINOLOGICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ELENA TOMA

1. O serie de construcții din limba română actuală, precum *căfel de usturoi*, *cerul gurii*, *podul palmei*, *urechea acului* etc., nu mai evocă, aproape nimănui, valori metaforice. Metafore în punctul de plecare, astfel de situații, abundente în română, devin, la un moment din evoluția limbii, „imagini” uzate, demetamorizate printr-o generală cunoaștere de către vorbitori, printr-o tot mai largă răspândire în limbajul popular-familiar și în uzul comun. Numeroși tropi primari se lexicalizează, devenind termeni funcționali, cu conotații tehnice, proprii limbajelor speciale. În aceste condiții, nu se mai știe, în prezent, când au fost create asemenea metafore, în ce scop, ce mecanisme lingvistice și non-lingvistice au prezidat formarea lor.

1.1. Substanțial ilustrat în stilistica străină¹, acest gen de metaforă, distinctă de metafora poetică propriu-zisă, nu a stat îndeajuns în atenția cercetării stilistice românești. Contribuțiile existente, începînd cu sfîrșitul secolului al XIX-lea, nu sînt, toate, propriu-zis lingvistice; cel mai adesea, ele sînt culegeri de material, cu implicații etnografice și folclorice.

Studiile lingvistice au mers, în general, pe linia terminologiei, analizînd, prin metoda onomasiologică, diverse noțiuni cu denumirile lor metaforice (cf. *craniu*, *febră*, *ficat*, *guturai*, *mărul lui Adam*, *pîntece*, *plămîn*, *tifos* etc.). Concluziile acestor cercetări interesează și dialectologia românească, în măsura în care se pun la contribuție datele atlaselor dialectale sau se stabilește repartitia geografică a termenilor.

Referințe concrete asupra metaforizării lexicale în română se găsesc, spre exemplu, la L. Șăineanu (Șăineanu, L., 1887, *passim*), Iorgu Iordan² sau, mai recent, la I. Coteanu—Angela Bidu-Vrănceanu (Coteanu—Vrănceanu, 1975, p. 50—64).

2. Retică clasică întreprinde o primă distincție între metafora propriu-zisă, ornamentală, și catacreza transferurilor impuse de absența

¹ Se consemnează încă din antichitate, în literatura anumitor domenii de cunoaștere: filozofie, retorică etc. Renașterea, dar mai ales epoca modernă, accentuează interesul pentru asemenea metafore, lărgind cîmpurile științifice de manifestare și diversificînd metodele de analiză a acestora.

O recentă cercetare asupra metaforei în fonetică, de pildă (Fónagy, L., 1980), ilustrează nu numai vechimea preocupărilor în această problemă — întreținute de gramatici, de arta oratoriei, a prozodiei, a seriei/rostirii armonioase și elegante —, dar și posibilitatea unei viziuni interdisciplinare: capacitatea metaforică în fonetică și în fonologie este explorată și cu aportul sociolingvisticii, psihologiei, psihiatriei (psihanaliza) etc.

² O serie de studii preliminare la sinteza stilistică din 1944, reeditată în 1975 (Iordan, Iorgu, 1975, p. 14, în special p. 311—342, pentru fenomene de expresivitate lexicală; aici se poate găsi și bibliografia problemei din lingvistica generală).

termenului (*paupertas sermonis, l'indigence de la langue*; cf. Főrágy, I., 1980, p. 183).

S-a vorbit în semantică de *metafora antropomorfică* (Ulmann, S., 1952, p. 277–284), o formă străveche și universală de metaforă (în știință și în limbajul comun), manifestată în dublă direcție: (a) nume de organe umane, pentru obiecte ([+ Animat] → [+ Inanimat]); (b) nume de obiecte, de plante sau de animale, pentru organe umane ([+ Non-uman] → [+ Uman]). Metafora antropomorfică s-ar putea numi și *metaforă transpozițională*, intrucît au loc transferuri metaforice, univoce sau biunivoce, de la [+ Concret] ↔ [+ Abstract], de la [+ Uman] ↔ [+ Non-uman], în cadrul aceleiași regn sau între regnuri diferite.

Metafora antropomorfică este numai un aspect al ceea ce înțelegem (și denumim), în aceste pagini, prin *metaforă terminologică*: un procedeu lexical de formare a unei terminologii funcționale, înzestrat cu expresivitate, cu valori stilistice. Este o „imagine” funcțională, diferită de „imaginea” poetică propriu-zisă.

3. Considerațiile ce urmează au în vedere metafora din terminologia românească medicală și de științe naturale, dintre 1780 și 1860, pe baza unor serii științifice din epocă (pentru izvoare, vezi și Ursu, N. A., 1962).

Se cuvine subliniat faptul că acest aspect (perspectiva stilistică în general) este absent din cercetarea terminologiei științifice românești, în sincronie, dar mai cu seamă în diacronie.

Metaforele ce vor fi analizate aparțin unei terminologii științifice culte, exprimate prin intermediul lexicului popular, intern.

Nu vrem să se înțeleagă că lexicul neologic nu a jucat nici un rol metaforic, că este lipsit de implicații stilistice, în perioada studiată din istoria limbii române. Cercetarea de față nu are în vedere împrumuturile.

Se relevă — așa cum nu s-a mai făcut pînă acun — capacitatea limbii române de a-și crea, prin metaforă, o terminologie funcțională, cu resurse lexicale proprii. Metafora devine astfel o modalitate de transformare a termenului popular în termen cult. Ea conferă o „demonstrativitate” termenului popular, folosit activ de limbajul științific al epocii. Așadar, nu metafora în sine, nu metafora ca „joc”, mai mult sau mai puțin gratuit, ne interesează aici, ci metafora cu funcția de a forma o terminologie științifică, de a surprinde limbajul științific românesc *in statu nascendi*.

3.1. Referitor la împrumuturi, componentă lexicală savantă a unei terminologii culte, majoritatea se prezintă în limbile moderne ca metafore inițiale șterse, complet neutralizate, în care se estompează sugestiile metaforice din limbile de origine (greacă și latină). Dealtfel, ceea ce interesează în cazul împrumuturilor, cu circulație liberă în diverse limbi, este funcționalitatea lor în diferitele limbi moderne și nicidecum valorile metaforice originare, sau demetaforizarea lor în epoca modernă.

Este aproape imposibil a se mai distinge în română, în prezent, sensurile primare, cu accepții metaforice, ale unor termeni medicali moderni precum: „picătură” și „gută” (considerarea picăturilor de umoare nășănătoasă drept cauză a gutei, a reumatismului articular) în *artrită* (< lat. *arthritis* < gr. *ἄρθρις* „idem”), „auto-privire, vedere” în *autopsie* (< gr. *αὐτοψία* „vedere”), „eureubeu” și „stinjenel” (acesta, păstrat în

botanică) în *iris* (< lat. *iris* < gr. ἶρις „curcubeu”; „floare”), „apă limpede” în *limfă* (< lat. *lymphā* „idem”), „manta” în *paliativ* (< lat. *palliativus* < *pallium* „idem”), „plăcintă, prăjitură” în *placentă* (< lat. *placenta* „idem”), „fetiță” (analogie cu imaginea micșorată ce se reflectă în pupilă) în *pupilă* (< lat. *pupilla* < *pupa* „idem”), „rază, spiță (la roată)” în *radius* (< lat. *radius* „idem”), „rețea (de vase sanguine)” în *retină* (< lat. *retina* < *rete* „idem”), „(hirtie) primită” în *rețetă* (< lat. *recepta*, substantivizat < *recipere* „a primi”), „duritate” în *sclerotică* (< lat. *sclerotica* < gr. σκληρώσις „idem”), „umflătură”; „abur, toropeală” în *tifos* (< gr. τῦφος „fum, vapori”), „stomac mic (al inimii)” în *ventricul* (< lat. *ventriculus* (cordis) < *venter* „stomac”) ș.a.m.d. (cf. Dauzat, A., 1938 ⁷).

Așadar, neologismele științifice moderne reflectă, în mare, două procese distincte cronologic: (a) *metaforizarea*, realizată în momentul creării terminologiei speciale, pe calca traducerii din greacă și latină (latina timpurie sau latina medievală): [*Traducere* greacă, latină → *Termen științific* — prin *Metaforă*]; (b) *demetaforizarea* termenului științific, în limbajele epocii moderne: [*Metaforă* greacă, latină → *Termen științific*].

3.2. Este posibilă o tipologie a metaforelor terminologice, pe baza transpozițiilor semantice realizate. Au loc transferuri uni- sau bilaterale între [+ Animat] și [+ Inanimat], între regnuri diferite, între cele trei discipline științifice: medicină, botanică și zoologie.

(a) Nume de obiecte, de plante, de acțiuni și atribute umane, pentru nume de organe umane și animale, de boli, de termeni biologici. Termenii medicali, îndeosebi, își găsesc sursa în termenii limbajului comun sau ai botanicii.

(*Comun*) → (*Medicină, Biologie*); (*Botanică*) → (*Medicină, Zoologie*) (în ordinea alfabetică a termenilor neologiei): *ciupercuță* „aftă”: niște bășicuțe albe în gură, ce se numesc *ciupercuțe*, afte — Episcopescu, P., p. 81; *căsuță, fagure* „celulă”: în centrul fructului se află niște despărțituri membranoase, formînd ca niște celule (*căsuțe*) — Barasch, I. N., p. 148; niște celule (*faguri*) — *ibidem*, p. 411; *trăgătoare* „claviculă”: *trăgătoare* = osuțul care încheie umerele cu pieptul, clavicula — *Lexiconul de la Buda*, s.v.; *pază* „dietetică”: dietetica (*paza*) — Cornea, E. I., titlu; *nod* „ganglion”: *nod* (ganglion) — Vasici, A., p. 159; *bold* „instinct”: instinct (*bold*) — Vasici, M. I, p. 175; *cerul gurii* „palat”: palatul, adică *cerul-gurei* — Maior, I., p. 72; trebuie să osindim aicea tocma pe cel mai mare prietin al palatului (*cerului-gurii*) nostru... — Vasici, M. II, p. 33; *cămașa (sacul) inimii* „pericard”: *sacul inimii* sau pericardiu — Vasici, A., p. 79; pericardul sau *cămașa inimii* învăluie inima ermeticește — Polizu, A., p. 146; *cămașa* (oaselor) „periost”: oasele pe dinafară sînt învăluite într-o *cămașă* numită periost — Polizu, A., p. 6; *ușă* „pilor”: materiile înghițite... ies din vintrichel sau stomach... cite încetul prin gura lui din gios numită pilor (*ușă*) — Cornea, E. I., p. 178; *casa* (cămașa) copilului „placentă”: placentă, ceea ce să cheamă în limba obștii *casa copilului* — Kretzulescu, M., p. 171; fătul este învălit în pîntecele mumă-sii într-o *cămeșă*... — Vasici, M. II, p. 94; *punga* (sacul) plămînilor „pleură”: *sacul plămînilor* sau pleura — Vasici, A., p. 99; pleuritul este inflamația plevritei, adică a *pungei* sau a *sacului* care ține plominele — Cornea, E.I., p. 125; *pipirig viu* „polip” (Zoologie): hydra, polip sau *peperig viu* — Șin-

„cai, V., s.v.; *vîrstnicie* „pubertate”: cu această dezvoltare a *vîrstniciei* (pubertății), capătă omul un nou bold spre creștere — Vasici, M. I, p. 189; metafora pornește de la considerarea pubertății drept „stadiu matur, ultim al copilăriei, preadolescență”, după cum se poate constata și în alte scrieri din epocă: „...de la 13 pînă la 15 ani este o perioadă mare a dezvoltării copilului: aceasta se numește perioada pubertății [subl. n.] — Barasch, I. N., p. 244; sensul, cu sugestii metaforice, pe baza trăsăturii [+ Matur], apare în română încă din scrierile secolului al XVI-lea: cf. *mătorie* = „bătrînețe”, (a) *mători* „(a) îmbătrîni” — apud Dimitrescu, Florica, 1973, p. 183; *corzi* „tendoane”: mușchii au nervele și vinele lor și se sfîrșesc în *corzi* (tendonibus)... — Stamati, M., p. 61; *coșul* (pieptului) „torace”: un fel de *coș* ce se numește torax sau torace — Kretzulescu, A., p. 33; *țevă*₁ (*țevie*, formă ardelenescă) a mîncării „esofag”: *țăvia mîncării* (oesophagus) — Vasici, A., p. 52; *țevă*₂ pentru răsufflare „trahee”: să răsufle prin trahee (*țăvii pentru răsufflare*) — Cihac, I. N., p. 204; *țevă*₃ „trompă”: *țevia* lui Eustahie (tuba Eustachii) — Vasici, A., p. 185; *trîmbiță* „trompă”: *trîmbița* lui Eustaș — Kretzulescu, A., p. 105; *cămară* „ventricul”: inima are două *cămări* și două urechi — Șincăi, I. N., p. 98.

(b) Nume de animale, de organe, de acțiuni umane, pentru nume de boli, de termeni biologici. Ca și la clasa (a), transpozițiile se realizează, aici, în interiorul clasei [+ Animat]. Medicina apelează pentru necesitățile sale terminologice la zoologie, precum și la limbajul comun.

(*Zoologie, Acțiuni umane*) → (*Medicină, Biologie*): *suspîn* „astmă”: *suspînul* (astma) — Vasici, N., p. 28; *rac* „cancer”: cancer, *rac* — Șincăi, V., s.v.; (tuse) *măgărească* „convulsivă”: a tusii convulsive, *măgărești* — Episcopescu, P., p. 239; *inimă rea* „dizenterie”: disenteria, adică *inima rea* — Maior, Î., p. 27; *inima cea rea*, Dysenteria — *Lexiconul de la Buda*, s.v.; se conservă, aici, sensul lat. *cor*, -*dis* (prezent și în fr. *cœur*, bg. *srce*: „regiune epigastrică, vecină cu inima”; sensul, devenit popular și familiar, este atestat încă din secolul al XVI-lea — cf. DA, s.v.; în medicina populară, durerile de stomac sînt considerate dureri de inimă (cf. expresiile *a-i veni* (cuiva) *rău la inimă*, *a tăia la inimă*, *pe inimă goală* etc.; originea metaforei s-ar putea afla, eventual, în traducerea, efectuată în latina medicală medievală, a termenului grecesc *δυσεντερία* (în *δυσ* „rău”, „greu” — cf. și alte noțiuni medicale cu acest prefix cu semantism negativ: *dispnee*, *distrofie* — și *ἐντερα* „intestine” [pl.]; *strînsul mațelor* „enterită”: *enderitul* (*strînsul mațelor*) — Cornea, E. I, p. 3; același autor numește afecțiunea, mai departe, printr-o imagine contrastantă, cu un neologism, indicînd un simptom opus: enterit se zice *inflamația mațelor* — *ibidem*, p. 55; ou „ovul”: *oul* (ovum) — Vasici, A., p. 259; termenul popular are trăsătura [+ Animat] numai în accepția semantică „celulă care conține germenele unei ființe”.

(c) Nume de obiecte, pentru structura plantelor. Transferul, petrecut în interiorul lui [+ Animat], este o ilustrare a genezei unui limbaj științific din limbajul comun — la nivelul terminologiei.

(*Comun*) → (*Botanică*): *punguțele pulberii*, *nodușoare* „antere”: *nodușoare* sau *punguțele pulberii*, *Anthera*, *Staubbeutel* — Cihac, I. N., p. 476; *pătură cu semințe* „cotiledon”: *păturile cu semințe* (cotyledones), ce sînt cele întii informătoare de frunze — Stamati, M., p. 27; *căsulie* de

pleavă, solzi „glumă” : glume sau *căsulii de pleavă* — Șincai, I. N., p. 20 ; floarea este ascunsă între *solzi* numiți glume (glumes) — Barasch, I. N., p. 163 ; **coadă, suport „peduncul”** : cînd se află pe virful unui *suport* sau *coadă* numită peduncul, atunci floarea se zice codată sau pedunculată — Barasch, I. N., p. 135 ; **cioeănaș „pistil”** : *cioeănașul* (pistillum), Stempel — Cihac, I. N., p. 256 ; **trunchiuleț „plumulă”** : *trunchiulețul* sau *plumula* prinde o consistență mai solidă — Barasch, I. N., p. 102 ; **codiță „stil”** : *codița*, Stylus, der Griffel — Cihac, I. N., p. 256.

3.3. Prezentarea de mai sus permite o serie de constatări. Una dintre acestea privește natura așa-numitului *tertium comparationis*, cel care indică, în fapt, gradul de obiectivitate sau de subiectivitate, de transparență sau de opacitate a comparației, precum și „distanța” semantic-stilistică a asocierii metaforice.

În majoritatea metaforelor expuse, analogia se realizează prin evocarea *f o r m e i* (cf. *ciupercuță* „aftă” ; *căsuță, fagure* „celulă” ; *nod* „ganglion” ; *cămașa, sacul* (inimii) „pericard” ; *cămașă* (a oaselor) „periost” ; *punga, sacul* (plămînilor) „pleură” ; *cămară* (a inimii) „ventricul” ; *țevă*^{1,2,3} „esofag” , „trahee” , „trompă” ; *coșul pieptului* „torace” ; *ou* „ovul” ; *cioeănaș „pistil”* ; *codiță „stil”* ; *trunchiuleț „plumulă”*, în general metaforele din clasa (c)).

O constantă a analogiei metaforice este *r e z u l t a t u l* acțiunii, într-o accepție largă. Astfel, metafora pornește, uneori, de la sugerarea unor *simptome* (cf. *strînsul mățelor* „enterită” , *inimă rea* „dizenterie” , *vîrstnicie* „pubertate”) ; alteori, ea este rezultatul unor *transpoziții senzoriale* (Ulmann, S., 1952, p. 277—284), al unor comparații din domeniul percepțiilor (auditiv, tactil), sau al chinesteziei (cf. *trîmbiță* „trompă” , care acumulează trăsăturile [+ Formă], [+ Senzație auditivă] ; în (tuse) *măgărească* „convulsivă” , se asociază [+ Auditiv], [+ Gestual], ea și în metafora *suspîn* „astmă” , dealtfel ; *pipirig viu* „polip” conține ca note comune [+ Formă], [+ Mișcare], [+ Mediu acvatic]).

Pentru unele metafore, termenul de comparație este *funcția*, precum în *pază* „dietetică” , *trăgătoare* „claviculă” , *bold* „instinct” , *casă* (*cămașă*) a copilului „placentă” . Marca semantică [+ Funcție] se combină, uneori, cu marca [+ Formă] (ca în metaforele formate pe baza termenilor *cămașă*, *pungă, sac*, care exprimă, simultan, forma și funcția de „a acoperi un organ” ; același lucru pentru *cerul gurii* „palat” ; metafora *corzi* „tendoane” sugerează forma și acțiunea de „a se încorda (a vaselor, mușchilor, nervilor)” , iar metafora *ușă „pilor”* evocă forma și funcția de „a asigura comunicarea dintre stomac și duoden” etc.).

Din perspectiva capacității receptorului de descifrare a metaforelor prezentate, acestea pot fi considerate, în ansamblu, *metafore transparente*, cu o forță de evocare (denotativă), cu o „distanță” semantică medie. De asemenea, cele mai multe sînt metafore *concrete*.

Această realitate este în acord cu fenomenele epocii 1780 — 1860 : constituirea, treptată, complexă și adeseori sinuoasă, a științelor românești moderne și a terminologiilor adecvate, ceea ce înseamnă, pentru o îndelungată perioadă, pînă după jumătatea secolului trecut, primatul unei gîndiri științifice și al unei expresii lingvistice concrete, mai puțin abstracte (se poate observa, în exemplele de mai sus, o anumită stereotipie a metaforelor, putîndu-se delimita, prin frecvența lor, unele „motive”

metaforice : *căsuță, cămară, cămașă, nod, pungă, sac, țeară* etc., termeni desemnând obiecte concrete).

Deși sint alcătuite, toate, din fondul lexical intern al limbii, metaforele discutate nu se află pe același plan din punctul de vedere al procedelor de formare și nici din acela al registrelor stilistice cărora aparțin. Pot fi distinse, astfel : (1) *metafore populare* propriu-zise, ale căror surse metaforice nu sint legate direct de un termen anumit, din altă(e) limbă(i). Acestea sint adevăratele metafore creatoare ; (2) *metafore-traduceri*, cu model în altă(e) limbă(i). O asemenea diferențiere este totodată și o diferențiere cronologică. Metaforele din prima categorie sint, în general, produsul unor practici medicale și al unor cunoștințe științifice străvechi, ale căror începuturi nu se mai cunosc în română, adeseori (cf. *casa* (copilului), *cămașă* (copilului, inimii, oaselor), *inimă rea, sacul* (inimii, plămînilor), *suspîn* etc.). A doua categorie de metafore apare în urma unei operații livrești de calchiere și traducere, din greacă și latină, în primul rînd, sau din limbi europene moderne.

Cîteva exemple : *pungutele pulberii* „antere” : traduce germ. *Staubb-keutel* „săculeț de pulbere” (glosat în text) ; *rac* „cancer” : o traducere, probabil timpurie, a lat. *cancer* „rac, cancer”, gr. *καρκίνος* „idem” (după cum este posibil să se fi tradus, mai tîrziu, și germ. *Krebs*, it. *canero*, cu ambele sensuri) ; *căsuță, fagure* „celulă” : cale după lat. *cellula* < *cella* „cameră, căsuță, celulă de fagure” ; *bold* „instinct” : cale după lat. *instinctum* „impuls, imbold, ațîțare” ; *ușă „pilor”* : cale după lat. *pylorus* < traduce gr. *πυλωρός* „ușier” (nume de agent) < *πύλη* „ușă” ; *ciocănaș „pistil”* : cale după lat. *pistillum* „mai, pisălog”, dar traduce și germ. *Stempel* „ciocan” (glosat în text) ; la fel, *vîrstnicie* „pubertate” poate fi, eventual, o calchiere a lat. *pubertas* „stadiu adult” ; *corzi „tendoane”* : cale după lat. *tendo*, -*inis* „întindere” ; *trîmbiță „trompă”* : cale după lat. *tuba* „trompetă” etc.

Asemenea exemple și numeroase altele din limba română, în secolele al XVIII-lea — al XIX-lea, pun în lumină locul în care metafora terminologică se suprapune peste cale sau simpla traducere (se înalătură, astfel, posibila observație că nu tot ceea ce se dă drept metaforă este de fapt metaforă, ci un cale sau o traducere lexicală). Metafora terminologică face să se simtă încă sensul curent, concret al termenului popular (cf. *casă, cămașă, coadă, pungă, sac, țeară* etc.), tot astfel cum prin ea coexistă sensul vechi, comun, cu sensul nou, cult, științific, în cadrul aceluiași termen.

Pentru a stabili originea metaforelor-traduceri, analiza contextuală este nu numai utilă, dar și necesară. Contextul poate preciza, prin *glosele lexicale* spre exemplu, sursele etimologice, modelele lingvistice și stilistice urmate (majoritatea covârșitoare a metaforelor-traduceri expuse glosează neologisme ; cf. *supra*, 3.2. ³).

Funcția acestor metafore de a constitui terminologia modernă, alături de alte procedee lexicale, este, deci, evidentă. Pentru acest motiv,

³ Prevenția acestor metafore, care dublează, prin glosare, neologismele științifice, precum și caracterul general concret al metaforelor terminologice analizate înscamnă ilustrarea *de facto* a unui principiu iluminist : *accesibilitatea* termenilor și a realităților desemnate de aceștia. Iluminismul medical românesc nu poate fi astfel disociat de iluminismul lingvistic, în secolul trecut (vezi Spielmann, J., 1980, p. 292 - 420, pentru raportul dintre iluminismul filozofic și iluminismul medical).

atestarea lor în română se consensuează începînd cu sfîrşitul secolului al XVII-lea şi, mai ales, în secolul al XVIII-lea (cf. DA, DLR, metafora *ou* „ovul” apare prima dată în *Biblia*, 1688; *coardă* „tendon”, la Dosoftei; *coşul pieptului* „torace”, la Cantemir etc.)⁴.

Fîind create din necesitatea unui anumit moment al istoriei limbii române, multe dintre metaforele livreşti (metaforele-traduceri) dispar, ulterior, în evoluţia acesteia. Metaforele populare propriu-zise, în schimb, îşi dovedesc stabilitatea şi în româna contemporană, menţinîndu-se în registrul stilistic popular-familiar, cu o răspîndire aproape generală, precum şi în graiuri⁵.

4. În procesul creării metaforice a unei terminologii funcţionale, importante sînt *metaforele terminologice interne*. Acestea evidenţiază mecanismele interne, proprii fiecărei limbi, de geneză a tropilor, cu valoarea unor termeni funcţionali. Numai acestea reprezintă adevărata „creare metaforică”, iar nu traducerea, chiar dacă rezultatul acesteia din urmă este tot o metaforă. Metaforele studiate sînt formate, în majoritate, în română, ilustrînd, astfel, o individualitate metaforică-terminologică a limbii române.

Există, însă, o serie de metafore terminologice prezente în două sau mai multe limbi. A găsi explicaţia acestor concordante lexicale înseamnă a rezolva relaţia dintre *metafora terminologică internă* vs. *metafora terminologică externă*.

Două ipoteze pot fi formulate în această problemă :

(a) sînt *identităţi (concordanţe) cazuale*, apărute prin dezvoltarea paralelă, independentă a unor metafore ce reflectă fondul comun de mentalitate şi de expresivitate metaforică a diverselor comunităţi lingvistice. Este, de exemplu, cazul metaforei *cerul gurii* „palat”, existentă în numeroase limbi, romanice şi non-romanice, mai ales balcanice (cf. sp. *cielo de la boca*, port. *ceo de bocca*, prov. *ceu de la buoco*, ret. *cel della buocha*, lomb. *cel della gola*, sard. *kelu de sa bukka*; alb. *k'elëzë*, ngr. *ὁ οὐρανός*, bg. *nebe*, rus. *nëbo*). Tot astfel, s-ar putea aduce în discuţie metafora (tuse) *măgărească*, prezentă şi în germ. *Esels Husten*, magh. *szamárköhöges*, it. *tosse asinina*.

(b) Sînt *identităţi non-cazuale*, rezultate în urma unui contact de limbă şi de cultură. În cazul terminologiei ştiinţifice studiate, asemenea

⁴ Este posibil ca şi alte metafore, neatestate sau datate mai tîrziu, să fi fost create în aceeaşi perioadă, în special de către D. Cantemir. *Scara...* la *Istoria ieroglică* — ca şi alte serii ale sale — conţine nenumărate metafore. Prezenţa lor se datoreşte absenţei din română a conceptelor ştiinţifice moderne şi nevoii de a le denumi (cf. *aceusul inimii* „conştiinţă”, *boală de poia rea* „melancolie”, *stea rădăcită* (careia imblă împotriva altora) „planetă” etc.).

⁵ Materialul dialectal este în măsură să confirme această realitate, aşa cum am putut constata confruntînd, prin sondaj, atlase dialectale româneşti, mai vechi sau mai recente. Astfel, metafore precum *cerul gurii* (ALR II, vol. I, chestiunea [6 928]) sau *tuse măgărească* (ALR II, vol. I, h. 120) sînt aproape unanim cunoscute în graiurile dacoromâneşti. Alte metafore sînt consemnate într-o arie mai restrînsă, ca, de pildă, *coşul pieptului* (ALR II, vol. I, h. 57), foarte răspîndită mai ales în nordul şi centrul dacoromânei, sau *suspîn* „astmă” (ALR I, vol. I, h. 114), înregistrată în Banat (pet. 40, 85, 859) ş.a.m.d. Ultima metaforă menţionată circulează şi în prezent în graiurile bănăţene, după cum atestă recentul atlas al acestei arii dialectale (NALR-Banat, vol. I, h. 96); în acelaşi atlas, găsim şi alte exemple de metafore medicale populare păstrate: *strînsori* „diaree” (h. 115), *inimă „diaree”* (în expresia : *a lovi pe cineva înimă*, cf. h. 115), *feavă* „esofag” (h. 85) etc.

paralelisme metaforice se evidențiază, spre exemplu, între română, germană și maghiară (cf. rom. *coadă* — germ. *Stiel* — magh. *szár*: „peduncul”; rom. *coșul pieptului* — germ. *Brustkorb* — magh. *mellkas*: „torace”; rom. *țevă* (pentru răsuflare) — germ. *Luftröhre* — magh. *légső*: „trahee”; rom. *cămară* (a inimii) — germ. *Herzkammer* — magh. *szívkamara*: „ventricul”). De asemenea, se pot stabili apropieri, chiar și parțiale, între unele metafore românești și corespondentele lor din maghiară (cf. rom. *cerul gurii* „palat” — magh. *szájpadrás* „podul gurii”; rom. *nod* „ganglion” — magh. *csomó* „nod”; rom. *strînsul mațelor* „enterită” — magh. *bélszivarodás* „învîrtirea mațelor”; rom. *trîmbiță* „pavilion”, „trompă” — magh. *tölcsér* „pilnie”).

Cîteva metafore terminologice pot fi raportate la limba germană, prin traducerea lor (de fapt, a lucrărilor științifice în care ele apar) din această limbă — glosele lexicale fiind un argument în acest sens (cf. *pungutele pulberii* „antere” — germ. *Staubbeutel* „săculeț de pulbere”, „anteră”; rom. *ciocănaș* „pistil” — germ. *Stempel* „ciocan”, „pistil”). Există și alte concordante metaforice, cu un grad diferit de echivalență, între română și germană (cf. rom. *ciupercuță* „ață” — germ. *Mundschwämmchen* „ciupercuța gurii”; rom. *țevă* (a mîncării) „esofag” — germ. *Speiseröhre* „țevă de mîncare”; rom. *ou* „ovul” — germ. *Ei* „ou”, „ovul”; rom. *sacul inimii* „pericard” — germ. *Herzbeutel* „punga inimii”; rom. *ușă* „pilor” — germ. *Pfortner* „ușier, portar” (nume de agent)).

Sînt oare întîmplătoare, pentru limba română, concordanțele relevate? Epoca și zona în care apar sînt semnificative. Aceste convergente metaforice se consemnează, în majoritate, în Transilvania, în texte ale Școlii ardelenne sau în scrieri din perioada următoare, atît în creații științifice originale, cît și în traduceri sau prelucrări din maghiară și germană.

Se justifică, așadar, posibilitatea unor interferențe româno-germane, româno-maghiare, atît la nivelul metaforelor culte, rezultate printr-un demers livresc, de calchiere și traducere, cît și la nivelul metaforelor populare, aparținînd limbajului colocvial. Istoria medicinei și a științelor naturale din Transilvania pune în lumină, convingător, o îndelungată tradiție germană și maghiară. De la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului următor, acestei tradiții i se integrează, organic, și contribuțiile românești, care vor deveni, prin numărul și prin importanța lor, reprezentative pentru dezvoltarea științelor medicale și biologice (mai recent, vezi Spielmann, J., 1980).

Întrepătrunderile româno-germano-maghiare în sfera metaforelor populare propriu-zise își găsesc temei în străvechile și trainicele relații de conviețuire istorică a celor trei naționalități în spațiul Transilvaniei. Ele relevă, în plus, disponibilitatea metaforică a limbajului popular. Surprindem, aici, o formă distinctă de contact între limbi: contactul de limbă și de cultură populară, mai intens și mai durabil, poate, decît contactul pe calea limbii și a culturii savante. În limbajul medical-biologic popular actual, din română, germană și maghiară, metaforele comune relevate sînt încă active și funcționale. Puternica fixare în „tradiție” a metaforei științifice face parte, dealtfel, din natura sa specifică. Numai într-o mică măsură metafora științifică (terminologică) este o creație individuală, inedită, spontană, un *hapax legomenon*, precum metafora poetică (Fónagy, I., 1980, p. 2). Pentru perioada începutului terminologiei

științifice românești, numărul metaforelor științifice individuale este, de bună seamă, mai mare, ca urmare a efortului personal al cărturarilor de a găsi sau de a crea termenii adecvați.

5. Discuția de până acum motivează utilitatea și chiar necesitatea abordării aspectelor stilistice ale limbajului științific românesc, metafora terminologică fiind unul dintre ele (« la science ne pourrait guère progresser sans se servir, du moins inconsciemment, de métaphores »; *ibidem*, p. 183). S-ar pune astfel în valoare expresivitatea limbii române, în diacronie și în sincronie, în diversele stiluri funcționale, la toate nivelele stilistice.

Metafora terminologică este o componentă intrinsecă a terminologiilor speciale, alcătuite din lexic savant, dar, mai ales, din lexic popular. Terminologia românească medicală și de științe naturale din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea reprezintă o sursă fertilă de valori metaforice. Aceste metafore, surprinzând *in actu* formarea terminologiei științifice respective, corespund, în ansamblu, unui eșec de conceptualizare, corespund absenței termenilor apti de a exprima conținutul unor științe moderne în limba română (« les images apparaissent dès que l'esprit aspire à un objet qui se trouve, à l'heure actuelle, hors de sa portée... »; *ibidem*, p. 186).

ABREVIURI

I. IZVOARE

- Barasch, I. N. = Iulius Barasch, *Istoria naturală potrivită pe înțelesul copiilor*, cu întrebări și figuri. Traducere din limba franceză, după G. Belêze, ed. a 2-a, București, 1856.
- Cihac, I. N. = I. Ch. Cihac, *Istoria naturală*. Întia oară în limba românească compusă (de doctorul medetinci și Cavalier Cihac), Iași, 1837.
- Cornea, E. I—II = Dionisie Piru Tesallanul, *Encolpiul doctorilor sau medicina practică, cuprinzând 363 de boale numite elinește, italienește și românește, cunoștința patimelor, cauzele (pricinile) și vindecarea sau cura lor, fiziologia și anatomia trupului omenesc, materia sau medicina vindecării, dietetica (paza), igiena (ținerea sănătăței)*. Adunate din cărțile osebiților doctori (medici). Tipărită de a doua oară în Atena la anul 1840, iară acum tradusă pe române și tipărită prin Postelnicul D. Cornea, tom. I—II, Iași, 1849.
- Episcopescu, P. = Ștefan Vasilie Episcopescu, *Practica doctorului de casă, cunoștința apărării și a tămăduirii boalelor bărbătești, femeiești și copilărești*. C-o prescurtare de hirurgie, de materia medică și veterinerie, pentru doctor și norod, București, 1846.
- Kretzulescu, A. = N. A. Kretzulescu, *Manual de anatomie descriptivă*, București, 1843.
- Kretzulescu, M. = F. E. Fodéré, *Manual pentru îngrijitorii și îngrijitoarele de femei lehuze, pentru moașe și pentru mame de familie îndobște*. Tradus din limba franceză de N. A. Kretzulescu, București, 1842.
- Lexiconul de la Buda = *Lexicon romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat*, Buda, 1825.
- Maior, I. = *Învățătură pentru ferirea și doborirea boalelor... ale vitelor celor cu coarne, precum și a cailor, a oilor și a porcilor*. Traducere din limba maghiară făcută de Petru Malor, Buda, 1816.
- Polizu, A. = G. A. Polizu, *Prescurtare de anatomie descriptivă, cu scurte notițe, fiziologice care deslușesc lămurit tot ce se petrece în om*, București, 1859.
- Stamati, M. = Teodor Stamati, *Manual de istoria naturală prescurtat pentru ținerea românească*, Iași, 1841.
- Șineai, I. N. = Gheorghe Șineai, *Istoria naturii sau a firei* (circa 1806-1810), Biblioteca Academiei R.S.R. fondul Oradea, ms. rom. 10.

- Șincăi, V. = Gheorghe Șincăi, *Vocabulariu ce ține de Istoria naturii* (circa 1804—1808), Biblioteca Academiei R.S.R., fondul Oradea, ms. rom. 125.
- Vasici, A. = Pavel Vasici-Ungurean, *Antropologia sau scurte cunoștințe despre om și despre însușirile sale*, Buda, 1830.
- Vasici, M. I—II = Cr. W. Hufeland, *Macrobiotica sau măiestria a lungi viața. Tradusă și întocmită pentru orice român cultivat*, de dr. Pavel Vasici, tom. I—II, Brașov, 1844—1845.
- Vasici, N. = Pavel Vasici-Ungurean, *Nepuțința și a ei totală vindecare cu mijloace simple cercate prin experiență și aprobate de mulți pătimiși*, Brașov, 1846.

II. BIBLIOGRAFIE

- Coteanu—Vrânceanu, 1975 = Coteanu, I. — Bidu-Vrânceanu, Angela, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, 1975.
- Dauzat, A., 1938? = Dauzat, A., *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 7e édition, Paris, 1938.
- Dimitrescu, Florica, 1973 = Dimitrescu, Florica, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.
- Fónagy, I., 1980 = Fónagy, I., *La métaphore en phonétique*, Quebec, 1980.
- Jordan, Iorgu, 1975 = Jordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*. Ediție definitivă, București, 1975.
- Spielmann, J., 1980 = Spielmann, J., *Restituiri istorico-medicale*, București, 1980.
- Șăineanu, L., 1887 = Șăineanu, L., *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887.
- Ulmann, S., 1952 = Ulmann, S., *Précis de sémantique française*, Berne, 1952.
- Ursu, N. A., 1962 = Ursu, N. A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962.

SUR LA MÉTAPHORE DANS LA TERMINOLOGIE SCIENTIFIQUE ROUMAINE

(Résumé)

Le travail examine la métaphore terminologique roumaine telle qu'elle ressort des textes médicaux et des sciences naturelles, pour la période comprise entre 1780 et 1860.

La *métaphore terminologique* peut être définie comme un procédé lexical expressif, à valeur stylistique, utilisé par la terminologie fonctionnelle, comme « une image » distincte de « l'image » poétique proprement-dite.

L'étude analyse la métaphore des termes scientifiques dans le registre de la langue parlée et lors de l'opposition interne *vs.* externe. Il tente également de présenter une typologie à partir des rapports sémantiques qui s'établissent. Quant aux procédés de formation, reliés aux registres de langue, deux types de métaphores se détachent : (1) *les métaphores populaires proprement-dites* ; (2) *les métaphores-traductions*.

Noiembrie 1981

Universitatea din București
Facultatea de limba și literatură română
Str. Edgur Quinet, 7

SUFIXUL *-oni* ÎN ANTROPONIMIA ȘI TOPONIMIA UNOR SATE DIN NORD-VESTUL OLTENIEI

DE

N. BĂLDEA

0. În legătură cu graiul din nord-vestul Olteniei, cercetătorii au demonstrat că are trăsături comune cu graiurile de peste munți și, ca urmare, „face trecerea de la graiul muntean la cel bănățean și cel din Țara Hațegului”¹. În funcție de zona anchetată, se acordă însă prioritate fie elementului bănățean², fie se adaugă la acesta și influența graiului hațegan³.

În sprijinul acestor păreri s-au adus mai puține fapte de limbă din antroponimie și toponimie⁴.

Pe baza materialului adunat din șapte localități⁵, situate în afara „zonei [actuale] de influență bănățeană”⁶, vom încerca să prezentăm câteva elemente din antroponimia și toponimia acestor sate, care să definească mai exact fizionomia graiului în discuție.

1. Un element lingvistic în măsură să delimiteze atit zonele de influență, cit și direcția influenței, este situația, în graiul din satele cercetate, a lui *n + i* în elementele de origine latină. Cercetările efectuate de noi confirmă faptul că în vorbirea curentă nu apar forme cu *î* (*cuî*, *călcî*, *căpătî*)⁷, pronunțare, cum se știe, specifică subdialectului bănățean. În schimb, se întâlnește frecvent forme cu *n* (dur, depalatalizat) în toponimie și antroponimie, la substantivele derivate cu sufixul *-oni* (*-oanea*).

¹ Gr. Brincuş, *Cercetări asupra unui grai de tranziție*, în „Revista Universității » G. I. Parhon », seria Științe sociale, 1955, nr. 2—3, p. 197.

² M. Gregorian, *Graiul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean*, în „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, p. 238; M. Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat*, în I.R. XVII, 1968, nr. 2, p. 148.

³ Ov. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, în *Opere*, vol. II, București, 1968, p. 107; Gr. Brincuş, *loc. cit.*, p. 205; V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, București, 1971, p. 8; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, 1980, p. 7.

⁴ V. Goicu și R. Suflețel, *Toponime în -ești și -oia în Banat*, în I.R. XXIX, 1980, nr. 1, p. 53, constată „existența unui paralelism funcțional între suf. *-escu* și regionalul *-oia* [...] pentru o parte a teritoriului dacoromân care cuprinde Banatul și sudul Transilvaniei și zona subcarpatică a Olteniei”, fără a se ilustra cu material faptic din Oltenia; cf. și R. Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 101 și 115.

⁵ Cilnic (C), Seuca (S), Hobița (H), Peștișani (P), Telești (T), Brădiceni (B), Drăgănești (D).

Abrevieri: *nf* = nume de familie, *pren* = prenume, *por* = poreclă.

⁶ M. Gregorian, *loc. cit.*, p. 221.

⁷ Vezi *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Oltenia*, vol. II, București, 1970, h. 242 și planșa 27, pct. 938 (Peștișani) și 917 (Cilnic).

În apelative n-am întâlnit asemenea forme, după cum nu sînt atestate nici în NALR — *Oltenia*⁸. R. Sp. Popescu atestă forme cu *ń* (palatal) într-o zonă răsăriteană față de cea anchetată de noi: *băcionń, moșonń, țigănonń verdoane*, dar autorul însuși e de părere că nu avem a face cu o pronunțare specifică locului, ci „e posibil ca respectivele cuvinte să fi fost aduse de către ardeleni”⁹. Zona pe care am anchetat-o se caracterizează, deci, prin reflexul *n* (depalatalizat) în elementele de origine latină¹⁰ întâlnite în antroponimie și toponimie.

2. În antroponimie, sufixul *-oni* (*-oanea*) are valoare atit individuală, cît și colectivă. Folosit cu valoare individuală, sufixul în discuție derivă numai supranume feminine de la nume, prenume sau porecle masculine¹¹. Astfel, *Cîtoanea* este nevasta lui *Cîtu* (nf) (C), *Gogioanea*, nevasta lui *Godea* (nf) (S); *Gogoșoanea* (T), *Țopoanea* (T), *Gocioanea* (T), *Bumboanea* (C), *Flocioanea* (C), *Burcioanea* (C) sînt toate derivate feminine *de la* porecle bărbătești: *Gogoșel, Țopu, Goace, Bumbu, Flocea, Burciu*. *Așadar*, în nord-vestul Olteniei, spre deosebire de cea mai mare parte a Banatului și de Țara Hațegului¹², sufixul *-oni* (*-oanea*) nu derivă și supranume individuale masculine, ci numai feminine. În ce privește valoarea acestui sufix în derivarea supranumelor colective, aceasta este identică cu cea din Banat: cei care aparțin familiilor cu numele *Mihăilă* (T) au supranumele *Mihăiloni*, cei din neamul *Drugă* (P) sînt *Drugoni*, iar membrilor mai multor familii cu același nume și avînd casele grupate în aceeași parte de sat li se spune *Mischioni* (T), *Nimăroni* (C), *Piguioni* (P) etc.¹³ (cf. nf *Mischie, Nimară, Pigu*).

Cu aceeași valoare colectivă este frecvent întâlnit în zona avută în vedere și sufixul *-oi*: *Bîldoi* (T), *Măreșoi* (T), *Călărășoi* (B), *Paraschivoi* (D), *Blendoi* (H), *Stăviloi* (S). Frecventă este și derivarea unor supranume colective atit cu ajutorul sufixului *-ești*, cît și cu al sufixului *-oi*: *Iorgorănoi* / *Iorgovănești*, *Doogăroi* / *Doogărești* etc. Cu această valoare, însă, cel mai frecvent se întâlnește sufixul *-oni*, care are o preponderență netă față de *-ești*¹⁴.

3. În toponimie, asemănarea dintre Banat și nord-vestul Olteniei, în privința valorii sufixului *-oni*, este mai evidentă decît în antroponimie¹⁵. Toponimele formate prin derivare cu sufixul *-oni*, în zona pe care o

⁸ Vezi vol. III, București, 1974, h. 544 și planșele 67, 94, 95 (în punctele citate apar formele *vulpăi, ciorbî, rălăi, mușuroi, micrlăi*).

⁹ R. Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 101.

¹⁰ M. Gregorian, *lucr. cit.*, p. 259, constată că „de la Cilnic spre est”, locul formelor *ńe, ńi, Țe, Ți* este luat de formele *ne, ni, le, li*.

¹¹ Cf. și Emil Petrovici, *Sufixul -olu (-oñu)*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 125.

¹² *Ibidem*, p. 135, 136; Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 52.

¹³ Funcția colectivă a sufixului *-oni* este atestată și de R. Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 115: „suf. pl. *-oni* se folosește nu numai pentru a designa pe cei dintr-o familie după tată (*Pătroń, Sucioń* etc.), ci și pentru a indica o comunitate teritorială de oameni: *Ieroni* „cei de la Iar” (Țis), *Plăioni* „cei de la Plai”, *Bilorășeni* (= *Bîltășorenii*) „cei din Bîltășoara” etc.

¹⁴ Uneori chiar și de la nume de familie în *-escu* se formează un supranume colectiv cu ajutorul sufixului *-oni*: *Neicuțoni* (D), supranume colectiv al celor din familia *Neicuțescu*.

¹⁵ Dacă avem în vedere caracterul conservator al toponimiei, am putea considera acest lucru un indiciu asupra vechimii sufixului *-oni* în graiurile cercetate.

avem în vedere, indică raporturi de proprietate, ca şi în Banat¹⁶. Există, astfel, nume topice, cunoscute de întreaga colectivitate a localităţii, care indică un raport de proprietate existent numai odinioară între locurile numite astfel şi familiile care poartă numele de la care a fost derivat toponimul: *La Mihăiloni* (D), vie (cf. *Mihăilă* nf), *În Druloni* (D), izlaz (cf. *Drulă* por), *La Buşoni* (T), pădure (cf. *Buşă* nf), *Țarina Crăieşonilor*, parte de hotar a satului Găvăneşti, învecinată cu satul Cimpofeni (cf. *Crăiete* nf), *Podu Ciuhonilor* (cf. *Ciuhu* nf), *La Zgondoni* (T), răseruce de drumuri (cf. *Zgondea* nf), *Pimiţa Toponilor* (T), viri de deal (cf. *Țopu* por), *Crăcu Păvălonilor* (S), multe de deal (cf. *Pavel* pren), *Drumu Gîrbăcionilor* (cf. *Gîrbaci* nf), *Iŝiconi* (D), coastă cu pădure (cf. *Iŝic* por), *Tăieroni* (T), poiană (cf. *Taiere* nf), *Bejuconi* şi *Chisăroni*, cele două părţi mari ale satului Hobiţa (cf. *Bejuica* por şi *Chisaru* nf) etc.

4. În legătură cu vechimea şi provenienţa sufixului *-oni* în zona cercetată de noi, credem că trebuie avut în vedere cadrul general istorico-social al acestui ținut. Există date certe că Banatul şi vestul Olteniei au format în vechime un teritoriu administrativ unitar¹⁷. Mai mult, se consideră că şi Țara Haŝegului forma, împreună cu Oltenia şi Banatul, „o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc”¹⁸, „o unitate dialectală cu vechi temeuri istorice”¹⁹. Întreaga situaţie a sufixului *-oni* în nord-vestul Olteniei (prezenţa lui *-n-*, depalatalizat, faptul că derivă, cu valoare individuală, numai supranume feminine, coexistenţa cu sufixul *-oi*, frecvenţa mai mare faţă de sufixul *-eşti*) poate constitui un argument pentru explicarea lui prin infiltraţie din Banat, datorată contactului istoric dintre cele două populaţii²⁰. Depalatalizarea lui *n* trebuie pusă pe seama influenţei graiului muntean, din momentul în care nord-vestul Olteniei a fost integrat într-o altă organizare administrativă²¹.

LE SUFFIXE *-oni* DANS L'ANTHROPONYMIE ET LA TOPONYMIE DE QUELQUES VILLAGES DU NORD-OUEST DE L'OLTEŢIE

(Résumé)

L'auteur signale la présence du suffixe *-oni* (lat. *-oneus*), avec *n* nonpalatalisé, dans certains anthroponymes et toponymes du nord-ouest de l'Olteŝie, zone où le *n* latin suivi de *j* (*jot*), dans les éléments d'origine latine, a le reflet *i* (*-oi*).

Noiembrie 1981

Şcoala generală
com. Şercaia, jud. Braşov

¹⁶ Vezi V. Goicu şi R. Sufleţel, *art. cit.*, p. 58.

¹⁷ Vezi *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 111; Şt. Meleş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1977, p. 74.

¹⁸ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 268.

¹⁹ Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Haŝegului*, p. 10.

²⁰ Vezi şi Gr. Brineuş, *lucr. cit.*, p. 205; cf. şi Şt. Meleş, *op. cit.*, p. 91, 150, 151; idem, *Vechimea elementului românesc şi colonizările străine în Banat*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională”, 1921, p. 288.

²¹ Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 137.

SUFIXUL *-og-* ÎN ANTROPONIMIA ROMÂNEASCĂ *

DE

I. PĂTRUȚ

Un număr relativ mare de antroponime probează existența unui sufix antroponimic *-og-*, înregistrat și în DOR : „*-og*, *-oga*, *-oagă*, *-oagăh*, *-ogea*” (p. LXIII). Segmentele *-oga*, *-oagă* reprezintă de fapt sufixul *-og-* / (prin diftongarea *o > oa*) *-oag-*, *-a* și *-ă* fiind desinente; segmentul *-ogan* este un sufix compus : *-og-* + *-an-*, în segmentul *-ogea* sufixul este *-og-*.

Iată o serie de antroponime în care apare sufixul *-og-* :

Băciog, *Băcioagă* nfm (DOR, p. 194), derivate de la tema *Băc-*, cf. *Baciu*, *Bacea* (*ibidem*, p. 185);

Bocioagă nfm, înregistrat alături de precedentele în DOR, provine, de fapt, de la tema *Boč-*, deci trebuie raportat la nume ca *Bociu*, *Bocca* (*ibidem*, p. 206, s.v. *Boc*) ;

formele *Bologa* nfm actual (și nume de sat, jud. Cluj), *Boloagă* (DOR, p. 208), derivate față de *Bole*, *Bolea* (înregistrate în DOR, p. 207), nu trebuie deci explicate din ung. *balog* „stingăciu” (*ibidem*, p. 208, s.v. *Bolog*) ; chiar și acesta din urmă, *Bolog*, poate fi derivat românesc¹, susținut de *Bologa* și *Boloagă*, menționate ;

Boroga nfm, explicat, inacceptabil, în DOR, din *Boroda* „cu *g > d* [?]” (p. 210), este un derivat față de *Bora*, *Bore(a)*, *Bor(ul)* (înregistrate în DOR, p. 209) ;

Borțog nfm provine din tema *Borț-*, vezi *Borțul*, *Borțea* nfm (acestea raportate, greșit, la *borțos*, în DOR, p. 211 ; vezi *On. rom.*, p. 95) ;

* Utilizez următoarele abrevieri : DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963 ; nb = nume de bărbat, nf = nume de femeie ; nfm = nume de familie ; *On. rom.* = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.

¹ Șt. Pașca propune altă etimologie pentru *Bolog* : „Rus. **Bolog* (< **bolgъ*, cf. pol. *blagъ* „bun”, de unde Npers. *Blago* și *Blaga*). Cf. și ung. *Balogh*” (*Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 184).

Consider că nu există nici o legătură între rom. *Bolog(a)* și *Blaga*. Primul este un derivat românesc, cum s-a arătat mai sus, care nici nu are, pe cât știu, corespondente la slavii de est. Menționez că în *Slovač drevnerusskich ličnyh sobstvennyh imen* (S.-Peterburg, 1903) al lui N. M. Tupikov un asemenea nume nu apare. Eventual, *Bologaeo* nfm (de fapt : „otčestvo”) (p. 483) ar putea fi explicat din tema *Bolog-* + suf. *-aj-* + *-ev-*. De asemenea, numele localității *Bologoe* (regiunea Kalinin, URSS) este încadrat de M. Vasmer s.v. *bólogo* „bun” (*Russisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1950).

Blaga trebuie raportat la bg. *Blăgo* nb (St. Bëev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bŭlgarite*, Sofia, 1969, îl consideră, inexact, ca formă prescurtată din *Blagoj* ; de fapt, el reprezintă un hipocoristic față de *Blagomir*, *Blagoljub* etc.), ser. *Blăga* nb (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* al Academiei din Zagreb, s.v.).

Nu este exclus ca, uneori, *Bolog* (accentuat însă *Bólog*, nu *Bolôg*, cf. *Bolôga*) să redea ung. *Balogh*, deși acesta e reprezentat, la români, prin *Balog* (accentuat *Bálog* ?), nfm actual în Transilvania.

Cîrloga, Cîrloagă nfm (DOR, p. 243) sînt derivate din tema *Cîrl-*, cf. *Cîrlă, Cîrla, Cîrlea* (care nu au nici o legătură cu germ. *Karl*; vezi *On. rom.*, p. 68); cf. și (derivat cu sufixul *-an-*) *Cîrlogan* (DOR, p. 243), *Cîrlogani*, nume de sate, jud. Olt, Vilcea;

Dologa nume maramureșean (vezi DOR, p. 263) nu poate fi explicat din ung. *dolog* „lucru” (*ibidem*), ci trebuie raportat la *Dolu, Dole(a)* (înregistrate în DOR, p. 10);

Doroga nfm actual este înrudit cu *Doru, Dora* nfm (*On. rom.*, p. 41);

Hodorog nfm actual, poate reprezenta un supranume, dar și un derivat de la tema *Hodor-*, cf. *Hodor* nfm actual, *Hodora*, sat, jud. Iași, *Hodoreasca*, sat, jud. Gorj;

Hotnoga nfm este forțat explicat din *hotnog* < ung. *hadnagy* „comandant militar” (vezi DOR, p. 298), mai ales că forma aceasta (probabil un singular refăcut după plural) e puțin obișnuită față de *hodnogi*, *hotnogi(u)* (vezi DA, s.v.). *Hotnoga* presupune un **Hotnea*, neatestat, dar posibil, format cu sufixul *-n-* (vezi *On. rom.*, p. 64 și urm.) de la o temă *Hot-*, cf. *Hota, Hote, Hotu* (vezi *ibidem*, p. 120);

Manțoga nb (DOR, p. 316) reprezintă un derivat față de *Manțu* (cf. *Manțu*, sat, jud. Vaslui), *Manța* nfm (vezi DOR, p. 100, 316; *On. rom.*, p. 51);

Mățog nfm (DOR, p. 317) este înrudit cu *Mață* nfm (DOR, p. 317), cf. și *Mățesti*, numele anterior al satului Zăroi, jud. Hunedoara, *Mățălești* (derivat de la un *Mățelea, Mățălea* nfm, DOR, p. 317, fost nume de sat, jud. Vilcea);

Mirciogănu nfm conține sufixul *-an-* față de *Mircioagă* (înregistrate în DOR, p. 323), acesta din urmă format din tema *Mirê-*, cf. *Mircea*;

Mociogan nfm (DOR, p. 324) reprezintă un derivat, raportat la un *Mocioga, Mociogu*, necunoscute mie, cf. *Mócea* nfm (Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 282), *Mocești*, sat, jud. Prahova;

de aceeași structură cu precedentul este *Modrogan*, care atestă existența unui *Modroga/Modrogu*, cf. *Modrea, Modru(l)*, inexact explicate în DOR, p. 325; vezi *On. rom.*, p. 81; cf. *Modrești*, fost nume de sat, jud. Vilcea;

Motoroga nfm (DOR, p. 328) este format de la o temă detașată din *Motora* nfm actual, cf. *Motoreșcu, Motorăști*, localitate componentă a orașului Cîmpeni, jud. Alba;

Pacioaga nfm (DOR, p. 341) este înrudit cu *Pacea* nfm actual, care nu trebuie raportat la substantivul *pace* (vezi *ibidem*) — căci a fost prenume (atestat ca atare la aromâni, *ibidem*) —, ci la bg. *Păca* nf, *Păčo* nb (Șt. Ilčev, *op. cit.*, s.v.; cf. DOR, p. 341);

Pojoga nb și nf (DOR, p. 350), și sat, jud. Hunedoara (cf. și *Pojogeni*, sat, jud. Gorj) provine din tema *Poj-*, cf. *Poja* nfm actual;

Roșoga nb (DOR, p. 363) este derivat față de *Roș, Roșa, Roșu*: cf. *Roșoghești*, nume de sat (*ibidem*);

Soroagă nfm (DOR, p. 373) este înrudit cu *Soarul* nfm, *Sor* (probabil prenume, *ibidem*), *Sorea* nfm (*ibidem*), cf. *Soreni* sat, jud. Dolj, *Sorești* sat, jud. Buzău, (de la un antroponim format cu sufixul *-at-*) *Soratu*, fost nume de sat, jud. Vilcea;

Taroga nb, plasat în DOR s.v. STAR, explicat din sl. *starŭ* „bătrîn” (p. 376, cf. 385), este înrudit, de fapt, cu antroponimele *Tara*, *Taru* (vezi *On. rom.*, p. 125):

Țaroga nb (DOR, p. 398) derivat față de *Țară* nb, *Țaru(l)* nb (vezi *On. rom.*, p. 142).

Relația dintre sufixul *-og-* în antroponime și omofonul său în lexicul comun, precum și alternanța consoană sonoră/surdă într-o serie de sufixe (*-og-/ -oc-* etc.; cf. Finuța Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor -ac, -ec, -ic, -oc, -uc și -ag, -eg, -ig, -og, -ug*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, VI, 1972, p. 45—54) le voi examina într-un studiu viitor.

LE SUFFIXE *-og-* DANS L'ANTHROPONYMIE ROUMAINE

(Résumé)

Nombre de noms propres (anthroponymes et toponymes), analysés dans l'article, prouvent l'existence d'un suffixe anthroponymique *-og-* en roumain.

Octombrie 1981

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță. 21*

STRUCTURA REGENȚILOR PROPOZIȚIEI SUBIECTIVE

DE

D. BIEIAN

0. Dintre toate subordonatele, despre propoziția subiectivă s-a scris probabil cel mai mult ¹. În cele ce urmează încercăm să facem cîteva observații în legătură cu regenții acesteia.

1. Pentru simplificarea lucrurilor, considerăm, după *Gramatica limbii române* ², că subiectiva are drept regent un predicat verbal sau nominal fără subiect. Altfel spus, orice predicat (verbal sau nominal) fără subiect dintr-o propoziție regentă trebuie să fie urmat de o propoziție subiectivă. Excepție de la această regulă fac predicatele verbale exprimate prin verbe impersonale — unipersonale, care denumesc fenomene ale naturii (*plouă, ninge, fulgeră, se înserează*) și cele nominale, exprimate prin expresii de tipul: *e ziuă, e toamnă* etc.

2. În structura predicatului verbal intră părțile de vorbire cunoscute.

2.1. Verbe și locuțiuni verbale ³ impersonale — unipersonale ⁴, adică acele verbe și locuțiuni verbale care, unele întotdeauna și altele numai

¹ Pe lângă *Gramatica limbii române*, ediția I, vol. II, 1951; ediția a II-a, vol. II, 1965; *Limba română contemporană*, 1956, de acad. Iorgu Iordan, cităm, în ordine cronologică: J. Byck, *Propozițiile subiective*, în „Gazeta învățămîntului”, VII, 1955, nr. 316; Gh. Nedîglu, *Independența subiectului*, în LR, 1955, nr. 2, p. 13—23; Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956; Gh. Poalelungi, *Propozițiile impersonale în limba română*, în „Materiale științifice ale Institutului pedagogic din București pe anul 1956”, București, 1957, p. 45—85; Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în SG, II, 1957, p. 161—173; D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959; I. Rîzescu, *Observații asupra adverbelor predicative în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 683—687; Șt. Gîosu, *Propoziția subiectivă*, în SCȘI., XII, 1961, fasc. 1, p. 65—79; Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative?*, în LR, 1964, nr. 5; Mihaela Maneaș, *Observations sur la syntaxe des complétives et des subjectives dans la grammaire générative*, în CLTA, II, 1965, p. 127—147; Ștefania Popescu, *Contribuții la cunoașterea propoziției subiective*, în LI, II, 1966, p. 351—375; Ecaterina Alexandrescu, *Propozițiile subiective, predicative și regenții acestora*, în LI, 15, 1967, p. 167—179; V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, Ed. a II-a, București, 1970, p. 133—135; D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVII, 1971, nr. 2, p. 325—337.

² Ediția a II-a, vol. II, 1963, p. 268.

³ Locuțiunile verbale care apar în articolul nostru sînt luate din: Florica Dimițescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 223—233.

⁴ În legătură cu categoriile de impersonal și unipersonal și cu metodele și procedeele impersonalizării și unipersonalizării, vezi: *Gramatica*, I, ed. a II-a, p. 243—244; Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 29—45; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 190—191; Liliana Ionescu, *Generarea construcțiilor cu subiect nedeterminat*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 4, p. 413—425; D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVII, 1971, nr. 2, p. 333; Ecaterina

ocazional, nu au subiect (autor al acțiunii) și care, după cum se știe, nu au decât persoana a III-a singular.

2.1.1. Ca regenți ai subiectivei, aceste verbe și locuțiuni verbale pot să apară singure (fără determinări) : active (*apare, conțiază, este, face, începe, înseamnă, merge, merită, reiese, rezultă, trebuie, ține, urează, iese la iceală*) ; reflexive⁵ (*se aude, se bănuiește, se birfește, se comentează, se deduce, se estimează, se invocă, se întrevede, se înțelege, se notează, se observă, se poate, se speculează, se subînțelege, se vede, se are în vedere, se bagă de seamă, se pune la cale, se ține minte* etc.) ; pasive (*este dedus, este estimat, este hotărât, este notat, este observat, este avut în vedere, este pus la cale, este pus în evidență* etc.).

Observație. E de remarcat că unele din verbele active pot intra formal în clasa lui *a trebui* : (eu) *trebuie, urmează, merită, rămâne, rentează, ține, face* (să merg).

2.1.2. Ca să poată dobîndi calitatea de regenți ai subiectivei, verbele și locuțiunile verbale impersonale—unipersonale trebuie să fie însoțite de pronume personale forme scurte în dativ : active (*îmi convine, displace, pare, pasă, priește, place, scapă, suride, tihnește, vine, trece prin gând, scoate peri albi, vine acru, viră în cap* etc.) ; reflexive (*mi se acrește, se dictează, se jură, se lămurește, se oferă, se urăște, se bagă în cap* etc.) ; pasive (*îmi este dictat, este impus, este băgat în cap* etc.).

2.1.3. Verbele și locuțiunile verbale sint însoțite de pronume personale forme scurte în acuzativ : *mă afectează, bucură, consternează, frapează, indignează, ispitește, încintă, pasionează, sperie, zguduie, lasă rece, scoale din minți, umple de bucurie* etc.

2.1.4. Ca regenți ai subiectivei, aceleași verbe pot apărea cu sau fără pronume personale în dativ și acuzativ : active (*ajunge — îmi ajunge, rămîne — îmi rămîne, deranjează — mă deranjează, surprinde — mă surprinde* etc.) ; reflexive (*se acceptă — mi se acceptă, se cere — mi se cere, se declară — mi se declară, se explică — mi se explică, se insinuează — mi se insinuează, se obiectează — mi se obiectează, se tănuiește — mi se tănuiește, se bagă de vină — mi se bagă de vină, se dă de știre — mi se dă de știre, se trece cu vederea — mi se trece cu vederea* etc.) ; pasive (*este acceptat — îmi este acceptat, este accentuat — îmi este accentuat, este formulat — îmi este formulat, este luat în considerare — îmi este luat în considerare* etc.).

2.1.5. Unele verbe (mai ales active) complinite de alte cuvinte decât pronume pot fi regenți ai subiectivei : *nu ajută la nimic, nu cadrează cu situația ta, contravine bunului simț, nu folosește la nimic, depășește atribuțiile noastre* etc.

rina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*. 1972, p. 18–57; Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, Cluj, 1972, p. 168; Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 170–171; N. Goga, *Verbe și forme unipersonale, unipersonalizarea în limba română contemporană*, in *StUBB, series Philologia, XIX*, 1971, fasc. 1, p. 89–97; *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. I. Coteanu, București, 1974, p. 198; Gabriela Pană-Dindelegan, *Sintaxa transformărilor a grupului verbal în limba română*, București, 1974, p. 58–93; I. Iordan și V. Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 441.

⁵ Aproape toate verbele și locuțiunile verbale sint reflexive pasive. Numărul reflexivelor (propriu-zise) ca regenți ai subiectivei este neînsemnat.

Observație. Fiindcă nu avem de-a face cu locuțiuni verbale, predicatul propoziției regente îl constituie, desigur, numai verbul din grupul respectiv.

2.2. Verbe și locuțiuni verbale personale la cele trei diateze. Subiectivele de după asemenea predicate sînt numite pronominale, căci se introduc prin pronume relative și relative nehotărîte⁶. Admițîndu-le pe acestea ca atare, deci dacă în structura de adîncime nu le căutăm, mai ales relativelor (*care, cine, ce*), ca antecedent un demonstrativ (*Cine fugе ajunge — Cel ce fugе ajunge*), atunci numărul verbelor personale care pot fi regenți ai subiectivei este nelimitat. Și aici, verbul regentei, neavînd un autor al acțiunii, s-ar putea considera un impersonal contextual. Numai că ele sînt variabile după număr (de la singular la plural) datorită relativului care poate fi folosit la singular și la plural (*Care a învățat a știut, Care au învățat au știut, Oricare a jucat a cîștigat — Oricare au jucat au cîștigat*), dar și invariabile, avînd formă numai de singular, în cazul verbelor care au subiective cu *cine, ce, orice, oricît, oricîtă* sau numai de plural în cazul verbelor care au subiective cu *cîți, cîte, oricîți, oricîte*⁷. În asemenea cazuri, cu toate că rolul subiectului este jucat de subiectivă, relativele *care, cine, cîți* etc. sînt subiecte atît ale subiectivei, cit și ale verbului (predicativului) regent.

Deosebirea dintre subiectivele pronominale de acest tip (*Răspunde cine știe*) și subiectivele de pe lingă verbe impersonale—unipersonale introduse prin aceleași pronume relative (*Nu se știe cine vine*), cărora nu li se acordă calificativul de „pronominale”, în ciuda pronumelui prin care se introduc, constă în aceea că în primul caz (*Răspunde cine știe*) este prezentă ideea de persoană (*Răspunde cineva*), iar în al doilea ideea de lucru (*Nu se știe ceva*). Avînd în vedere acest fapt, s-ar putea deosebi, în cadrul subiectivelor pronominale, subiective personale (introduse prin *care, cine, oricare, oricine*, cu regenți verbe personale — *Cine vorbește este pedepsit*) și subiective nepersonale (cele introduse prin *ce, orice, cît, cîtă*, avînd ca regenți verbe personale — *Ce sameni răsare*, și subiectivele introduse prin *care, cine, ce, cîți, cîte, oricîți, oricîte* — *Nu se știe cine vine, Nu s-a spus cîți vor veni*, avînd ca regenți verbe și expresii impersonale—unipersonale).

2.3. Unele adverbe de mod și grupuri similare, formate din prepoziții și substantive, prepoziții și adverbe (cărora li se spune de către unii autori predicate adverbiale⁸), urmate de conjuncțiile *că* și *să* pot fi regenți ai propoziției subiective⁹: *abia* (*Abia că am avut timp să ies din casă*), *atît* (*N-a făcut nimic. Atît că i-a tras o palmă*), *bineînțeles, chiar* (*Chiar că n-am zis nimic*), *desigur, firește, mai* (*Mai că m-au speriat*), *oare* (*Oare să fie cum zice el*), *pesemne, poate, cu siguranță, cu certitudine, de bună seamă, fără glumă, într-adevăr, cu adevărat, fără doar și poate*.

⁶ Vezi Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, p. 63—93.

⁷ Explicațiile rămîn valabile și pentru predicatele nominale cu verbe copulative personale de tipul: *Cine vine este colegul meu*, despre care vom vorbi mai departe.

⁸ Vezi Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 599.

⁹ Pentru alte interpretări, vezi Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 93—102.

2.4. Interjecții (predicate interjecționale)¹⁰: *Zău că nu va veni, Zău dacă-mi pare rău*¹¹.

2.5. Substantive: *noroc, minune, mirare, pe cinstea (mea), pe omăria (mea)*, urmate de *că (Minune că nu s-a întâmplat așa)*. Aceste cuvinte pot primi în față pe „a fi” numai când au determinări: *e un mare noroc, e o mare minune, e mare mirare*.

3.0. În structura predicatului nominal (în speță a numelui predicativ) ca regent al subiectivei intră mai multe unități morfologice.

3.1. Expresii verbale impersonale—unipersonale, în structura cărora intră verbele considerate copulative (*a fi, a apărea, a deveni, a se părea, a rămîne*) și un nume predicativ, care se exprimă prin mai multe părți de vorbire. Dintre acestea, cele mai frecvente sînt adverbele (locuțiunile) de mod și substantivele.

3.1.1. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod.

a) Cele mai numeroase sînt adverbele de mod care provin din adjective:

— primare: *e rău, e frumos, e ușor*;

— împrumutate sau formate după modelul acestora: *e fenomenal, pare normal, e formidabil, pare regulamentar, e fantezist, pare dificil, e obligatoriu, e amuzant, pare antrenant, e perimat* etc.;

— provenite din participii: *e ademenitor, devine plictisitor, pare demodat, e plăcut, pare neobișnuit* etc.

b) Adverbele de mod propriu-zise sînt reduse ca număr în expresiile impersonale—unipersonale: *e bine, e totuna*.

c) Alte expresii au ca nume predicative grupuri formate din prepoziții și substantive (cu statut de locuțiuni adverbiale): *e cu neputință, e fără îndoială, e de mirare, (mi)-e peste mână* etc.

d) Unele expresii pot fi însoțite și de pronume în dativ: *îmi este greu, îmi este imposibil, îmi apare limpede* etc. sau de alte determinări, cu ajutorul cărora ele (expresiile) își păstrează calitatea de regenți ai subiectivei: *e bătător la ochi, e incompatibil cu legile țării, e lipsit de orice scrupule, e străin de concepția noastră* etc.

e) O parte din adverbele și locuțiunile adverbiale din expresiile de sub **3.1.1.** pot să apară fără verbul copulativ: *adevărat, aproape, bine, exclus, imposibil, indiscutabil, inexplicabil, natural, posibil, regretabil, rău, cu neputință, fără îndoială* etc.

3.1.2. Expresiile cu substantive, tot atît de numeroase ca cele cu adjective, se pot diviza în expresii fixe și expresii ocazionale, generate de context.

3.1.2.1. În structura expresiilor fixe intră verbul *a fi* și substantive nedeterminate, calitatea de regent al subiectivei favorizîndu-i-o (expresiei)

¹⁰ Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 599.

¹¹ Eventual s-ar mai putea accepta ca regenți ai subiectivei și alte interjecții (*Val ce bine-mi pare, Bogdaproste că ai venit*), în cazul în care ele nu se separă prin virgulă de restul contextului.

pronumele personale în dativ. Ele (expresiile) exprimă stări psihice (*mi-e rușine, mi-e teamă, mi-e dor, mi-e milă, mi-e silă*) și fiziologice (*mi-e greață, mi-e scîrbă*).

3.1.2.2. Expresiile ocazionale sînt alcătuite din verbe copulative și substantive însoțite de :

a) articol nehotărît : *e o aberație, e un adevăr, e un blam, e o crimă, e o impietate, e un mister, e o moșcie, e o nebunie, e o nemernicie, e o plăcere, e un risc, e o samarvolnicie, e o ticăloșie, e o tragedie* etc. ;

b) articol nehotărît și adjectiv : *e o afacere teribilă, e o ambiție deșartă, e un avantaj mare, a fost o simplă coincidență, e o datorie patriotică, e un fapt împlinit, e o monstruozitate socială* etc. ;

c) articol nehotărît și un determinant cu prepoziție : *e o dovadă de neapănare, e o demonstrație de forță, e o dezertare de la datorie, pare o pierdere de vreme, e o împăcare cu soarta* etc. ;

d) articol nehotărît și un genitiv : *e o denaturare a adevărului, e un exercițiu al minții, e o mîndrie a tuturor, e un obicei al românilor, pare o răsturnare a adevărului* etc. ;

e) articol hotărît și un genitiv : *e culmea prostiei, e ironia soartei, e minunea minunilor* etc. ;

f) prepoziții, substantivul putînd să apară cu sau fără determinant : *e de o importanță vitală, e la mîntea cocoșului, e în firea lucrurilor, e sub orice critică, a rămas de pomină* etc. ;

g) alte determinări : *e un dezinteres total față de munca altuia, e o îndrăzneală ieșită din comun, e o palmă dată gustului public, a fost o misiune grea pentru el* etc. ;

h) fără articol, însoțit de adjectiv : *e lucru ușor, pare lucru ușor, e mearse sigură, e lucru constatat* etc.

3.1.2.3. Unele expresii cu substantive pot fi eliptice de verb : *păcat*.

3.1.3. Expresii cu verbe la supin, întregi (*e de afirmat, e de anunțat, e de declarat, rămîne de văzut, rămîne de stabilit, e de necrezut*) sau eliptice de verb (*de necrezut, de ajuns, de remarcat* etc.).

3.1.4. Expresii cu pronume : *e cea, pare cea, (mi) se pare ceva, e tot aceea*.

3.2. Predicate nominale cu verbe copulative personale + nume predicative au subiective introduse prin pronume relative și relative nehotărîte. Numele predicativ se exprimă prin : adjective (*Cine aleargă mult este sănătos*) ; substantive (*Cine trăiește mult este un om fericit*) ; verbe la supin (*Oricine a făcut aceasta e de admirat*).

4. Subiectiva poate avea ca regent și un verb copulativ impersonal-unipersonal (o regentă insuficientă¹²) : *Să eeri cuiva să facă asta e ca și cum l-ai pedepsi foarte aspru*.

¹² Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 135.

LA STRUCTURE DES ANTÉCÉDENTS DE LA SUBORDONNÉE SUJET

(Résumé)

La subordonnée sujet en roumain a comme antécédents des prédicats verbaux ou nominaux sans sujets exprimés. Les prédicats verbaux sont exprimés par : des verbes et des locutions verbales impersonnelles / unipersonnelles, des verbes et des locutions verbales personnelles, des adverbes prédicatifs et des interjections. Les prédicats nominaux sont exprimés par : a) des expressions verbales impersonnelles / unipersonnelles formées par la copule (les verbes *a fi*, *a rămîne*, *a părea*, *a apărea*, *a deveni*) + l'attribut (adverbes de mode, noms, verbes au supin, pronoms indéfinis ou démonstratifs); b) des verbes copulatifs personnels + l'attribut (adjectifs, noms, verbes au supin). L'auteur analyse en détails la structure formelle de ces antécédents dans tous les cas mentionnés.

Octombrie 1981

*Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Marea, 31*

NOMINATIVUL ȘI ACUZATIVUL — SCHIȚE SINTACTICE CU ADNOTĂRI

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0. Cele ce urmează se vor axa pe cazurile (*C*) nominativ (*N*) și acuzativ (*Ac*), limitate la ipostaza lor flexională, ipostază pe care o simbolizăm prin $C_1-N_1, Ac_1 \dots$

Notă. Ipstaza flexională — cazul neimpus de prepoziții, manifestat în substantive și pronume o opunem cazului acordat, manifestat în adjective și participii, C_2 , și cazului impus, substantivului și pronumelui, de prepoziții, C_3 . (Vezi [5].)

Acuzativul cu morfemul *pe*¹ este, prin însăși calitatea de morfem a acestuia, un Ac_1 .

0.1. Ipstaza flexională se împarte în două sub-ipstaze: C'_1 și C''_1 (vezi *infra*, 3. și [6]).

Ne vom ocupa deci în prezentul articol de: N'_1, Ac'_1, N''_1 și Ac''_1 .

Abrevierile (în afara celor menționate): *atr.* = atributivă, despre sintagmă; *c.* = complement; *c.d.* și *CD* = complement direct; *contr. ant.*, *~at* și *~are* = contractant, contractat, contractare; *E* = enunț; *e.p.s.* și *E.P.S.* = element predicativ suplimentar; *EXCL.* = exclamativ, despre nominativ; *expl.* = explicativ, despre segment; *FA* = falsă apozitie; *G* = genitiv; *incid.* = incidental, despre segment; *n.p.* și *NP* = nume predicativ; *Np-g* = nominativ progenitiv; *pred.* = predicativă, despre sintagmă; *PROP.* *M.N.* = propoziție monomembră nominală; *RA* = reală apozitie; *Rs* = relație subordonantă; *S* = subiect; *segm. parant.* = segment al lanțului în poziție parantetică; *St.* = sintagmă; *SUSP.* = suspendat, despre subiect; *T* = termen; *Tr* = termen regent; *Ts* = termen subordonat; *var.* = variantă, despre nominativul exclamativ.

1. N'_1 . Categoriile ce țin de N'_1 — subiect etc. — ni se înfățișează ca fiind mai mult sau mai puțin disparate, încât reunirea lor într-o rețea, unitară sau relativ unitară, ar răspunde unui deziderat. Apelăm în acest sens, ca la un criteriu posibil, la unul *relațional*, căruia categoriile respective constatăm că i se supun. (Vezi schema la p. 38.)

Adnotări.

(1) — (1') *Falsa și reala apozitie*. Sintaxa — și nu numai cea românească — denumește cu același termen, *apozitie*, două realități nu numai diferite, ci de-a dreptul opuse, diametral. Comparînd *FA*, *elevul Popescu*, cu *RA*, *el, Popescu, este...*, constatăm că notele lor distinctive sînt în contradicție logică:

¹ Vezi [12] și [10].

N ₁	angajat în St. (T)	în St. atr.	Contr. ant	FALSĂ APOZIȚIE	(1) ²
			(Ts)	N p-q	
		în St. pred.	contr. at	Tr	(2)
			(Tr)		(3)
	neangajat în St. (non-T)		contr. ant	(Ts)	(4)
			contr. at. (Tr)	{ contr. are SUBIECT încheiată	(4)
		E		{ contr. are întreruptă S. SUSP.	(4')
				. PROP.M.N.	(5)
		E	nestructural		(6)
			evasistruktural		(6)
		non-E, segm. parant.-	explic.	{ marcat N. EXCL.	(6)
				{ nemarcat S. DUBLAT	(7)
				{ incid., nemarcat var. a.N.EXCL.	(8)

a) păstrind rigoarea cuvîntului „a determina” (= „a micșora sfera unei noțiuni”), FA determină, RA nu determină, ci explică, prin repetarea sferei.

b) acest fapt, de sub a), este reflectat în lanțul vorbirii prin poziția parantetică a RA, fie aceasta dezvoltată sau simplă, poziție marcată prin perechea de pauze/virgule; în cazul FA, pauza este inexistentă, iar virgula este imposibilă;

c) omisibilitatea: ambele sint omisibile, însă, în timp ce FA este omisibilă ca orice Ts, omisibilitatea în cazul RA, „sinonimă” cu poziția parantetică, este una absolută și definitorie pentru RA;

d) cazul: N-ul din RA este orificultativ, rezultat al tendinței cunoscute, ori imposibil: *lui, Ion, i-am dat, *pe el, Ion, l-am văzut; N-ul din FA este obligatoriu, ca unica posibilitate în cazul numelor proprii de persoane (*elevele Ion*), în al numeralelor cardinale (*cifra zece*), sau în al substantivelor neadaptate sistemului morfologie (*zarpele bou*); N, din imposibilități flexionale. În subsidiar menționînd aici, cînd aceste posibilități există, el intră în raport de variație liberă cu G-ul, al denumirii, un G₁ (*Apa Vodislavei*), care-l ilustrează drept un N progenerativ.

Observație. Frecvența mare, în limba vorbită, a structurilor cu N₁, *clajul dol*, în locul unui N₂, *clajul al dolen*, sau *anul dol* (de studii), indică pentru o clasă de structuri împlinirea unei tendințe, încît, după părerea noastră, ar trebui ca acestora să li se acorde statut de exprimare literară.

e) acordul (?!)³: nici FA, dar nici RA nu se acordă.

FA. În cursul declinării termenului ei regent, FA rămîne imobilă, în N (*cifra zece / a cifrei zece*), din cauza imposibilității menționate la d).

RA. Pasibilă de a fi considerată ca acordată nu este decît RA substantivă (și pronominală), atunci cînd aceasta se află în același caz cu cuvîntul explicat: *pe el, pe Ion*, . . . ; nu fără teamă de truism, menționăm

² Cifrele dintre paranteze trimit la poziția de sub *Adnotări*.

³ Despre un pretins acord al anumitor apozitii, vezi [14, II. p. 128], [23, p. 240] și manualele de gramatică.

că, și în aceste situații, trebuie să facem distincție între *a c o r d* și *r e p e t a r e*: orice acord presupune o repetare, dar nu orice repetare înseamnă acord; astfel, putem avea: 1° *acord*, adică *i m p u n e r e a* de către un *Tr* unui *Ts* a categoriilor, a *t u t u r o r* categoriilor, pe care aceștia le au comune (*fețița voioasă*); repetarea aici este un fenomen cu caracter de lege, internă, căreia nu i ne putem sustrage; și putem avea 2° *o repetare* ce nu are nimic comun cu acordul, cu impunerea: este situația *RA*, care repetă o „poziție”⁴, *c o p i i n d* sau *n u* construcția acesteia: *pe el, pe Ion. . .*, respectiv *acestor factori, cauza . . ., li se atribuie. . .* A pretinde că *pe Ion* se acordă în caz cu *pe el* ar fi ca și cînd am zice că, în *uitîndu-ne, privînd, . . ., privînd* se acordă în mod cu *uitînd*.

f) Calitatea de *T* și de funcție.

RA, prin însăși poziția ei parantetică, *n u* este, în planul gramatical, relată (nici coordonativ, nici subordonativ, ci este *i n a f a r a r a p o r t u r i l o r*) și deci nu este nici *T* și cu atît mai puțin funcție (= $R_s + T_s$)⁵; ca dovadă, apozitia de *pe* lingă un *c.* direct al unui verb monotranzitiv, ex. *Pe el, pe Ion, l-am văzut. . .*, față de care verb *pe Ion* nu poate fi, și el, un al doilea *c.* direct, verbul neavînd o a doua valență acuzativă. Cît privește sintagma „raport apozitiv”, aceasta conține un nonsens.

FA, în schimb, este *T*, un *Ts* construit prin nominativul progenitiv, o funcție, specie a atributului, ca una din construcțiile acestuia: *a t r i b u t* determinativ substantival *n o m i n a t i v a l*.

(2) a) Sub *St. atributivă* cuprindem atît *St.*-ele cu *atribut*, cît și cele cu *n.p.* și cu *e.p.s.*, și acestea din urmă fiind tot *attribute*⁶ — *a t r i b u t e* în *p r e z e n ță* verbului⁷: *n.p.*, în prezența lui *a fi* asemantîc („copulativ”), iar *e.p.s.*, atribut în prezența celorlalte verbe, toate trei alcătuiind un sistem — astfel *tria d i c* — al determinanților substantivului (vezi [10] și *infra*, 2.).

Nota 1. Considerate astfel, se exclud două teze: că *e.p.s.* ar fi dublu subordonat și că ar exista un „predicat nominal” (vezi argumente în sensul infirmării acestor teze în [7] și în [10]).

Nota 2. În ciuda improprietății termenilor de *n.p.* și *e.p.s.* — de ex., ambele funcții sînt extrapredicative —, îi folosim din considerente de uz.

b) Aici, la (2), ca *Tr*, *N'* este în poziție *s p e c i f i c ă* doar în raport cu *n.p.*, întrucît, după cum se știe, *e.p.s.* se subordonează și unui *Ac'* sau *Ac*₃, iar atributul, oricărui *C*₁ sau *C*₃.

c) *N.p.* și *e.p.s.* exprimate prin substantive în *N*₁ nu apar în schemă, întrucît, cu aceste funcții, substantivele respective materializează un *N'* (vezi 3.).

(3) — (4) Situatrea subiectului la (4) și nu la (3) exprimă teza că *predicatul este subordonat subiectului*. Pentru argumentele pe care bazăm această teză, aduse pînă în prezent, vezi [3] și [8], p. 31. (În [17], p. 577, nota 16, din greșeală, sîntem citați ca susținînd teza opusă, că subiectul ar fi subordonat predicatului.)

⁴ Aici poziție cu sensul de parte de propoziție. (Vezi [15], p. 109 și *passim*.).

⁵ Vezi [8], p. 29, pct. D.

⁶ Vezi [21], p. 133 ș.u., unde *n.p.* și *e.p.s.* sînt cuprinse sub denumirea *Atributiv*.

⁷ [7], p. 269, 2.2. și 2.3.

(4) Această poziție ne oferă prilejul unei propuneri privind **clasificarea subcategoriilor subiectului**. Într-adevăr așa cum se afirmă în [14, II], „**Subiectul** nu este supus nici unei clasificări propriu-zise. ... Categoriile menționate [S. inclus, subînțeles, reluat, nedeterminat] nu sînt tratate însă ca elemente ale unei clasificări” (p. 77). Clasificarea, dihotomică, o obținem exploatînd antinomiile pe care termenii existenți le presupun : pe axa conținutului (în tabel, Ct.), clasa S. *nedeterminat* „cheamă” drept antinom clasa S. *determinat* (— det./+ det.); pe axa expresiei (Expr.), S.-ul inclus și subînțeles, ca S. *neexprimat*, intră în antinomie cu S.-ul *exprimat* (— expr./+ expr.). Despre lipsa S.-ului, vezi *infra* 1). Criteriile sînt așadar : *de determinare*, respectiv *de prezență*⁸. La fiecare din cele patru intersecții avem cîte o subclasă a S.-ului :

Cl. → Expr. ↓		
	+ det.	det.
+ expr.	(a)	(c)
- expr.	(b)	(d)

- (a) S. determinat exprimat ;
- (b) S. determinat neexprimat ;
- (c) S. nedeterminat exprimat ;
- (d) S. nedeterminat neexprimat.

Precizare. În clasificarea propusă, nu am avut în vedere : 1) *lipsa* S.-ului [14, II, p. 94], întrucît aderăm la teza că toate propozițiile sînt bimembre (vezi [24, p. 77]) ; 2) S.-ul *logic*, pentru că acesta este de domeniul logicii și — dacă mai este necesar — pentru că atunci cînd diferă de S.-ul *gramatical* nu cunoaște construcția nominativă (N₁). În subsidiar menționînd, c.-ul de agent este considerat S. *logic* pe motiv că-l desemnează pe autorul acțiunii, neglijîndu-se că S. *logic* nu este definit, de logică, drept cel care face o acțiune, ci cel despre care se afirmă..., astfel că în *cartea este citită de elev*, *cartea* este S.-ul și *logic*, și *gramatical*, întocmai ca în absența lui *de elev*. 3) S.-ul *multiplu*, întrucît fenomenul multiplicității nu este specific S.-ului, el putînd angaja orice parte de propoziție în afară de predicat : n.p. multiplu, c. direct multiplu etc.⁹.

Opinii privind unele subcategorii ale S.-ului.

1) S.-ul *inclus*. Termenul de *inclus*, înțeles cu sensul său propriu, așa cum rezultă din „*inclus în desinența* [spațierea ns. D.D.] verbului” [14, II, p. 91], creează sau false imagini, sau legitime nedumeriri, întrucît nici o disecție a desinenței verbului nu se poate solda cu aflarea înăuntrul ei a unui S. ; sînt suficiente în acest sens axioma că *distanța* S. (din lanțul vorbirii) este *extrapredicativă* și postulatul că orice desinență verbală, de pers.-nr., *iterează persoana* și numărul S.-ului, indiferent dacă acesta este sau nu exprimat. Adevărurile respective privesc și limbile care, din cauza caracterului lor sintetic, nu folosesc pronumele personal la stînga verbului, de ex. latina ; și acolo *distanța* S. există, există *neocupată*, căci și acolo S.-ul este definit prin N, iar desinența de N este *altă* decît cea de pers.-nr. a verbului și

⁸ Pentru posibila formulare astfel a criteriilor, vezi [13], p. 125.

⁹ Vezi [4], p. 21, pct. I.

se află în afara acesteia. Ea, desinența verbală, nu poate decât să trimită la un S. exprimat sau neexprimat. În concluzie, *inclus* din S. *inclus*, în măsura în care conceptul este considerat ca necesar, ar trebui pus între ghilimele.

2) S-ul „*inclus*” și S-ul *subînțeles*. Aceste două concepte nu se exclud, așa cum poate rezulta din opoziția de persoană care se practică în definirea lor (pers. 1—2/pers. 3), ci sînt în raport de subordonare a sferelor: din moment ce pe baza (am zice *prin intermediul*) desinențelor de persoană (1—2) este definit S-ul „*inclus*”, consecvența obligă la a defini și S-ul *subînțeles* tot prin desinența de persoană (pers. 3), iar așa după cum persoana 3 intră ca parte în totalitatea persoanelor (1—2—3), tot așa și sfera S-ului *subînțeles* intră în sfera S-ului „*inclus*”, toate trei avînd ca notă comună faptul de a trimite la un S. din afara lor (nici S-ul „*inclus*” nefiind *inclus*); diferența este deci extrinsecă lor; ea intră în domeniul posibilităților: S. posibil u n i c (pers. 1—2) / S. posibil u n u l selectat dintr-o mulțime.

Observație. Subclasa (d), prin trăsătura *neexprimat*, identică cu a subclasei (b), ar trebui, teoretic, să reediteze opoziția parte-intreg, respectiv S. *subînțeles* — S. „*inclus*”; S-ul *subînțeles* este însă impropriu S-ului nedeterminat, încît opoziția respectivă se neutralizează.

3) Din subclasa (c) face parte, ocupînd un loc important, N-ul *etic*: ex. „*nici tu sat, nici tu țîrg, nici tu nimica*”. (Vezi și categoria, și exemplul în [2, p. 165—166].)

(4')—(4). S-ul suspendat — ca *nominativ*, un *nominativus pendens* (vezi G. Nedioglu, [20, p. 13]) — fiind un S. în *anacolut*, justifică pe „*incheiată*”, din (4), ca antinom al lui „*întreruptă*” din (4'), preluat din definiția *anacolutului*.

Observație. Sinonimia dintre N-ul *pendens* și N. absolut, întîlnită în [20], este discutabilă (vezi *infra*, (5) 2).

(5) Două adnotări:

1) *Nominal*, din *propoziție monomembră nominală*, este un termen imprecis, prea larg, prin faptul că latina, căreia i-l datorăm, cuprinde sub *nominal* toate părțile de vorbire care se declină¹⁰, or propozițiile de sub acest nume nu pot fi decât monomembre *substantivale*. În legătură cu *nominalizare* („*Nmz*”) în loc de substantivizare, aceeași observație.

2) Dacă ținem cont că *absolut* înseamnă, în gramatică, *nerelat*, autenticul *N absolut* îl avem aici, la (5), și nu în construcții, unde într-un fel oarecare el este totuși relat, nici în S-ul suspendat, unde există nu numai o intenție de relare, caz în care n-am mai putea vorbi nici de S., nici de *suspendat*, ci o relare *întreruptă*.

(6) Adoptăm categoria și termenul *N. exclamativ* din gramatica latină¹¹. Considerăm N-ul exclamativ enunț cvasistructurat, pe baza intonației respective, care, chiar dacă aici nu se constituie în echivalentul (suprasegmental) strict al unui predicat¹², marchează o substructurare¹³.

¹⁰ *nomen substantivum, nomen adiectivum...*

¹¹ Vezi [18], p. 213.

¹² Pentru astfel de situații, vezi [11], p. 30, 2.0.—2.1.

¹³ Vezi la Valeria Guțu Romalo, [15], p. 73, „structuri rudimentare”.

(7), (8) — (1') „nemarcat” / „marcat” se referă la absența/prezența virgulelor (pauzelor) pereche prin care marcăm (1) sau — în situațiile speciale (7) și (8) — nu marcăm poziția parantetică a segmentului.

(7) — (1') S-ul care dublează se opune realei apozitii împreună cu celelalte dublante, de la c. direct și c. indirect.

(8) Este vorba de structuri ca *Ce dracu cauți aice?*, *Cînd dracu vii?* ¹⁴ Ca soluții propuse pentru substantivul în discuție cunoaștem două: substantiv, „non-casus” (S. Pușcariu, [22, I, p. 144]) și încadrarea sa la interjecții provenite din alte părți de vorbire ([14, I, p. 422]). Soluția pe care o propunem, variantă a N.-ului exclamativ, nu-i retrace calitatea de substantiv, dată fiind structura lui, mult deosebită de caracterul evasi-structurat al strigătului; în ce privește cazul, pe baza legii particularizării generalului îi recunoaștem un caz, nominativul, anume o variantă a N.-ului exclamativ, cu intonația *n e u t r a l i z a t ă* — după cum se observă, el nu mai este intonat propriu, ca N-ul exclamativ „în stare liberă” — de către intonația enunțului care-l încorporează, ea însăși exclamativă sau interogativ-exclamativă. Această integrare intonațională explică și absența pauzelor/virgulelor-pereche.

Precizări finale.

1) Subcategoriile (5) și (6), de la E, pot apărea în lanțul vorbirii și ca segmente parantetice, fără a-și pierde calitatea de E.

2) Din totalul de subcategorii ale N.-ului discutat, calitate de *f u n c ție* deține doar falsă apozitie. Subiectul nu este funcție predicatului, întocmai după cum — și din aceleași motive — substantivul nu îi este funcție atributului său (vezi argumentele în [8], p. 29 pct. D și p. 31, 5.1.2.).

3) Dintre subcategoriile inventariate, nespecifice N.-ului, N', sînt cea de la (2), iar parțial, și cea de la (1').

2. *Ac'*. Supus aceluiași criteriu, relațional, de la 1., *Ac'* oferă o clasificare cu mai puține ramificări, el realizîndu-se doar în pozițiile (1), (2), (1') și (7).

(1) *Ac'* caracterizează ca mod de a se construi funcțiile *a c u z a t i v a l e*, termenul reflectînd construcția *c a z u a l ă*, neprepozițională a acestora. Ele sînt, după cum se știe: C. DIRECT cu sau fără *m o r f e m u l p e* ¹⁵; C. DE TIMP ¹⁶; prin substantivizarea Tr.: c.-ul de timp devine ATRIBUT de TIMP (*mersul noaptea*), iar în structurile de un tip foarte slab reprezentat (*îl invidiez pe Ion*), în urma aceleiași substantivizări *Ac'* (*pe Ion*) intră în sistemul triadic al determinantilor substantivului — ATRIBUT, N.P. și EPS ¹⁷.

(2) *Ac'*, spre deosebire de N', nu este Tr al unui n. p. ¹⁸.

Adnotări (în legătură cu c.-ul direct).

1) C.-ul direct poate fi și el, ca și cel indirect și ca subiectul, supus la o clasificare după criteriul *determinării*; exemple de c. d. *n e d e t e r*

¹⁴ Pentru exemple, vezi [14, I, p. 422], respectiv [22, p. 144].

¹⁵ Pentru procedee aplicabile în deosebirea morfemului *pe* de prepoziția *pe*, vezi [10], p. 11, 1.

¹⁶ [14, I, p. 174].

¹⁷ Vezi, pentru această structură, deducerea poziției n.p. din poziția atribut, la G. G. Neamțu [19, p. 20].

¹⁸ În legătură cu pozițiile (1'), RA, și (7), c.d. dublat, nu avem de menționat nimic specific.

minat: *fumu' ăsta te sufocă* sau, cu un grad mai înalt de nedeterminare, *a rupt-o la fugă*. Ca dovadă că și în -o din asemenea structuri avem un c. d., el, -o, nu apare cu verbele intransitive (**a fugit-o*).

2) C-ul direct trebuie delimitat de atributul *p a r t i t i v*: *de lucru* din *dă-mi de lucru* nu poate fi c.d., din cauza prepoziției; *lucru* este un Ac_3 . Aglutinarea lui *de* din *dă-mi demîncare* nu constituie decît o inconsecvență grafică, în raport cu *de lucru* ș.a., ce nu schimbă datele observației.

3) Valența acuzativă a verbului poate fi actualizată și de un *s u b s t a n t i v*, fără actualizarea celei nominative: *n-are rost să ...* (Nu vom confunda structura respectivă cu *n-are cine veni*, unde este actualizată valența nominativă, iar verbul *a avea* are sensul „a exista”: *nu-i cine să vină*.)

4) Dacă avem în evidență c-ul d. i n t e r n :

a) *5 lei din cartea m-a costat 5 lei* nu este c. de cantitate, de măsură, întrucît cantitatea este exprimată în asemenea structuri de un atribut, aici *5, lei* fiind un c.d. intern al verbului *a costa*. (C-ul d.intern poate coexista, ca aici, cu unul extern, *m-*, fără ca verbul, evident, să intre pe această bază în categoria verbelor bitranzitive.)

b) În *Umblu țara jumătate și Poște întregi ... veneau flăcăii*¹⁹, *țara și poște* nu sînt c. de loc, ci c.d. interne.

3. Variația cazuală concomitentă sau flexiunea cazuală secundă ($-N'$, Ac').

3.1. Substantivele din structuri ca *le-a lăsat baltă*²⁰, *m-ai făcut praf* (= „m-ai dat gata”) pun problema cazului ($-N$ sau $Ac?$), problemă, întrucît :

1) nu se poate susține că *baltă, praf* s-ar acorda cu *le-*, respectiv *m-*, încît să se considere pe această bază că sînt în Ac ²¹.

Notă. Pentru argumente că substantiv cu substantiv (pronume cu pronume) nu se acordă, vezi [6].

2) Structurile în discuție nu sînt obținute prin omiterea lui *a fi*, **lasă-le [să fie] baltă, *m-ai făcut [să fiu] praf*, încît să se poată susține că substantivele respective sînt în N .

Observație. Structurile obținute prin omiterea lui *a fi* sînt considerate, după cum se știe, structuri derivate²². Dacă le privim însă în dinamica obținerii lor, direcția nu este una „centrifugă”, cum ar evoca termenul „derivate”, ci una „centripetă”: *feluța vine voioasă*, prin proveniența ei din două structuri-bază (B), primare²³ — B_1 *feluța vine* și B_2 (*feluța*) *este voioasă* —, ne apare ca o structură cumulantă, i m b o g ă ț i t ă.

3) Cît privește invocarea unui „non-casus” sau a unui „casus generalis”²⁴ — „soluție” de extremă imposibilitate —, la contraargumentul că orice general se particularizează, adăugăm că, cel puțin în structurile discutate, cazul poate fi identificat.

¹⁹ Pentru exemple, vezi [14, II, p. 181], respectiv [14, I, p. 78].

²⁰ Pentru exemplu, vezi [16, p. 94].

²¹ În [21], acest raport este considerat ca realizîndu-se prin acord (p. 134).

²² Vezi [15, p. 146].

²³ *Ibidem*.

²⁴ [22, p. 144].

3.2. Rezolvarea o bazăm pe a n a l o g i a cu structuri din limbi care fac distincția dintre N și Ac, analogie care, în cazul de față, oferă certitudinea că cele constatate acolo sînt transferabile la limba română.

3.2.1. Distingem în cuprinsul structurilor pe care le discutăm (*le-a lăsat baltă*) două poziții substantivele (sau pronominale), angajate într-un raport subordonativ ²⁵:

— poz. I, *le-*, ocupată de un *c. direct*, Ac₁ (vezi *infra*, exemplele (a')), sau de un *subiect*, N₁ (vezi exemplele (a));

— poz. II, *baltă*, ocupată de un *e.p.s.*, Ac₁ sau N₁, sau de un *n.p.*, N₁ (vezi, pentru acesta din urmă, 3.3).

Ocupanții poz. II sînt subordonați (Ts) numai și numai ocupanților poz. I (Tr), nu și verbului. (Vezi [7, 2.2.].)

3.2.2. Organizîndu-le pe cupluri (N/Ac) și aliniîndu-le sub pozițiile corespunzătoare — faptele analogice :

		poz. I		poz. II	
lat. 1	(a)	Caesar	<i>eligitur</i>	Imperator	N -- N
	(a')	Caesarem	<i>eligimus</i>	Imperatorem	Ac -- Ac
lat. 2	(a) <i>haud scio an</i>	ille		rex fuerit	N -- N
	(a') <i>scio</i>	illum		regem fuisse	Ac -- Ac
germ.	(a)	er	<i>kommt als</i>	Gesandter	N -- N
	(a') <i>wir schicken</i>	ihn	<i>als</i>	Gesandten	Ac -- Ac
3.2.3.					
rom.	(a) eu	<i>ne-a venit (ca)</i> ²⁶ profesoară			
	(a') pe eu	<i>am avut-o (ca)</i> profesoară			

3.2.4. Concluzia este evidentă : dacă în 3.2.2. am avut pendularea N/Ac, atunci și în 3.2.3. are loc o aceeași pendulare — N în (a)/Ac în (a').

3.2.5. Comparînd pozițiile, constatăm (și motivăm totodată) denumirea fenomenului :

1) drept notă comună, flexiunea cazuală, de unde, C₁ ;

2) drept note distinctive :

2') cazul din coloana II secundează cazul din coloana I, de unde, dibotomizarea lui C₁ în C'₁ și C''₁ ; formulînd generalizator : flexiune cazuală p r i m ă (poz. I), flexiune cazuală s e c u n d ă (poz. II) ;

2'') la nivelul fiecărui cuplu, pe verticală, atunci cînd N'₁ se schimbă în Ac'₁ (și invers) t o t a t u n c i și N''₁ se schimbă în Ac''₁, de unde, v a r i a Ț i e c a z u a l ă c o n c o m i t e n Ț ă .

Notă. „concomitent” nu este contradictoriu cu „secund” ; *secund* : „care vine imediat după primul în ordinea locului, a timpului sau a rangului [sp. mea, D.D.]” (DEX, s. v.).

3.3. Evident că cele stabilite cu privire la subipostaza cazului (C'₁ sau C''₁) sînt valabile și pentru structurile care nu-și au antinom : ex. *factori* ca subiect și *cauza* ca n.p. din *acești factori sînt cauza* sînt în N'₁, respectiv N''₁.

²⁵ Se subînțelege omisibilitatea lui *baltă*, în raport cu *pe ele le-*.

²⁶ Prezența sau absența lui *ca* nu schimbă cazul lui *profesoară*, *ca* fiind în asemenea structuri adverb (vezi [10, p. 23]).

Nota 1. În [6, p. 311] afirmam că substantivul *cauza*, din același exemplu, este în N din cauza intransitivității lui *a fi*: precizăm că această intransitivitate reprezintă o cauză mediată: (a) pentru că *a fi* este intransitiv, el nu poate avea, pe poz. I, a lui *factori*, un Ac'_1 și (b) pentru că nu este posibil un asemenea Ac'_1 , nu este posibil nici un Ac'_1 .

Nota 2. Rămân în afara întregii discuții structurile cu *a constitui*, *a reprezenta*, întrucât, în ciuda substituibilității lor cu *a fi* – substituibilitate în plan semantic –, verbele respective sînt tranzitive, întrucât cauza din acești *factori constituie/reprezintă cauza* este un Ac'_1 , c. direct. Aceste verbe sînt date ca fiind copulative în exemplele *Această poezie reprezintă creația...* și „*Luceafărul*” *constituie culmea poeziei eminesciene*, or, și în aceste exemple, verbele respective sînt tranzitive: *creația o reprezintă această poezie, culmea... o constituie „Luceafărul”*.

3.4. Conchizind, N'_1 și Ac'_1 reprezintă unul din modurile de a se construi N.P. și E.P.S., iar variația cazuală concomitentă, unul din mijloacele subordonării intrapropoziționale, altul decît acordul.

BIBLIOGRAFIE

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
2. Dragomirescu, Gh. N., *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, 1975.
3. Drașoveanu, D. D., *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, 1958, p. 175–183.
4. Idem, *Observații asupra cușintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19–32.
5. Idem, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 27–81.
6. Idem, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307–311.
7. Idem, *Sintagma „verb + adjectiv” – o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265–277.
8. Idem, *Coordonarea / subordonarea – o diviziune dihotomică*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 27–32.
9. Idem, *Relația – dimensiunea esențială a sintagmei*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 155–158.
10. Idem, *De la morfemul pe la un sistem al determinațiilor substantivului*, în *Probleme de sintaxă, uz intern*, [Cluj-Napoca], 1978, p. 11–32.
11. Idem, *Prin consecutio temporum la un sistem al subordonatelor cauzale*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 27–33.
12. Drăganu, Nicolae, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943.
13. Enescu, Gh., *Fundamentele logice ale gândirii*, București, 1980.
14. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1963.
15. Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
16. Jordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
17. Jordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, 1978.
18. Lascu, N., *Manual de limba latină pentru învățământul superior*, [I. I.], 1957.
19. Neamțu, G. G., *Predicatul nominal și determinanții săi. Probleme de teorie și analiză* (Rezumatul tezei de doctorat), [Cluj-Napoca], 1977.
20. Nedioglu, Gh., *Independența subiectului*, în LR, IV, 1955, nr. 2, p. 13–22.
21. Pană Dindelegan, Gabriela, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, 1974.
22. Pușcariu, Sextil, *Limba română*, vol. I, București, 1940.
23. *Sinteze de limba română*, coordonator și autor principal Theodor Hristea, ed. a II-a, București, 1981.
24. Vasiliu, E., Golopenția-Eretescu, Sanda, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969.

LE NOMINATIF ET L'ACCUSATIF—ESQUISSES SYNTAXIQUES AVEC ANNOTATIONS

(Résumé)

Tout d'abord, l'auteur établit les hypostases des cas et retient le nominatif et l'accusatif d'une certaine hypostase. Ensuite, il fait l'inventaire des sous-catégories du nominatif, en les classant en système selon un critère relationnel. Dans les *Annotations* sont examinés les problèmes qui se rapportent aux sous-catégories respectives. La partie finale est consacrée à la description d'un nouveau moyen d'expression des rapports, moyen que l'auteur appelle variation casuelle concomitante.

Noiembrie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

O VALOARE CONTEXTUALĂ A PREPOZIȚIEI *la*

DE

G. MILAS

0.0. Pentru determinarea spațială a acțiunii, limba română dispune, pe de o parte, de un bogat inventar de prepoziții și compuneri prepoziționale, iar, pe de altă parte, de seria adverbilor de loc. Acestea din urmă, avînd un conținut abstract, impun frecvent precizarea locului prin complemente prepoziționale : cf. *acolo pe cîmp, aici lângă mine*, constituind, la rîndul lor, un factor de diversificare.

Sentimentul concretului spațial este caracteristic limbajului popular¹, dar fenomenul nu se limitează la această variantă a limbii. Frecvența și circulația generală a unor imbinări ca : *acolo la gard, aici în cameră* sau a unor asocieri de precizare ca : *la noi în clasă, la școală-n deal* etc. dovedesc intenția permanentă a vorbitorilor de a delimita cit mai precis cadrul acțiunilor sau de a localiza obiectele și persoanele la care se referă.

1.0. Ne vom ocupa în continuare de seria structurilor de precizare bimembre avînd ambii termeni realizați nominal.

La o inventariere sumară a lor constatăm că avem a face cu o corelație ce implică, de regulă, două prepoziții : *la ... în (în ... la)*. Distribuția lor este parțial identică — ambele admitînd ocurența substantivului (cf. *Am dus mașina la service în cartier*) —, dar prepoziția *la* se distinge de *în* prin faptul că admite în corelație și un pronume, ca în : *Am parcat mașina la el în curte*. Cu toate că lista segmentelor de enunț de acest tip pare a fi destul de extinsă, multitudinea lor se reduce la evidentierea, sub raport logic, a unei relații unice de incluziune, unul din termenii introduși de corelația prepozițională indicînd un anumit spațiu în care se cuprinde celălalt termen. Ordinea secvențelor asociate este variabilă, locul ocupat de substantivul ce posedă sfera semantică mai extinsă, aptă să includă sfera celui alt component, nu afectează raportul logic exprimat, cum reiese din enunțurile : *Materialul este depozitat la uzină (A) în hală (B)* ; *Catalogul este în clasă (A) la noi (B)*, unde $A \supset B$ (citește A include pe B) sau *Lucrează la prisacă (A) în grădină (B)* ; *S-a dus la școală (A) în deal (B)*, unde $A \subset B$ (citește B include pe A).

2.0. Mai delicată apare însă încadrarea acestor structuri în tiparele cunoscute ale sintaxei. Dificultatea este creată de contradicția pe care o comportă asocierile sintagmatice în discuție între conținutul exprimat și expresia pe care acesta o îmbracă. Astfel, deși în plan logic, cum s-a văzut mai sus, termenii se găsesc în relația de la parte la întreg, nu găsim nici

¹ Cf. I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, 1973, p. 97 și urm.

un indiciu formal care să dubleze, marcînd-o astfel, relația semantică de dependență prin una de ordin gramatical.

Din punct de vedere sintactic, în asemenea cazuri, avem două componente de loc actualizate pe lingă același regent (verbal). Subliniem însă faptul că ele nu reproduc identic cazul pozițiilor — tot două — reclamate de dubla valență a verbului, fenomen despre care s-a mai vorbit². De asemenea, în cazul nostru, nu este vorba de satisfacerea valențelor regentului prin prepoziții antonimice³, încît, sub raport gramatical, nu putem pune semnul egalității între enunțuri de tipul *Mergem de la cămin la facultate*; *Călătorim de la Iași la Cluj* și cele de tipul *Am fixat veioza în colț la birou*.

2.1. Distincția menționată nu este, dealtfel, unică. Prepozițiile introductive *în*, *la* nu se înscriu în situația celor cu sens identic, așa în : *Creionul din penar, din geantă* care realizează multiplicitatea⁴.

Observație. Chiar admitînd posibilitatea repetării prepoziției, ca în : *Am pus creionul în sertar, în birou* (ceea ce nu este posibil în multe alte situații, cf. *Mă duc în sat, în primărie*), raportul logic dintre referenții lexemelor *sertar* și *birou* nu este identic cu cel din cazul lexemelor *penar* și *geantă*. Penarul se poate afla în geantă fără a reprezenta totuși o parte componentă a ei, intrucît, de obicei, nu este încorporat.

2.2. De o relație de coordonare nu poate fi vorba. Este exclusă posibilitatea conjuncției coordonatoare între componentii asocierii în condițiile conservării raportului logic dintre ei⁵.

2.3. Considerarea termenilor noștri ca fiind într-o relație de echivalență (aparent, soluția cea mai comodă) este infirmată de testul omisiunii. Conform acestei probe, în *Am discutat cu Ion, (eu) inginerul*, putem renunța succesiv la oricare din termenii relației : cf. *Am discutat cu Ion* sau *Am discutat cu inginerul*, fără implicații asupra conținutului enunțului respectiv. În schimb, în cazul corelației pe care o discutăm, precizarea are o natură deosebită. Absența ei determină o inegalitate evidentă, din punctul de vedere al conținutului, între *Merg la primărie-n sat* și *Merg la primărie* sau *Merg în sat*, deși ambii termeni, luați individual, actualizează poziția circumstanțial de loc.

3.0. Intenția circumscrierii mai precise a locului pare să fi fost menirea tipului de structuri în discuție chiar de la începutul formării lor. În orice caz, la cronicari, valoarea lor locală apare cu evidentă, ca în : [.../iară tătarii pe de altă parte au și lovit în Podolia, în Țara Leșască [.../ (Costin, p. 66), unde observăm și repetarea prepoziției. Astfel de precizări apar mai frecvent la Ion Neculce și la cronicarii munteni, ceea ce ar mărturisi circulația lor în graiul viu. Iată cîteva exemple : *Apoi au venit la Iași în scaon* (Neculce, p. 46); [.../ au lăsat Bucureștii și s-au scoborît la sat la Ruși [.../ (idem, p. 103); [.../ și i-au ieșit înaintea

² Cf. D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, in CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 326 și urm.

³ *Ibidem*, p. 328.

⁴ *Ibidem*, p. 327.

⁵ Intervenția conjuncției între termenii asocierilor — *Mergem la școală și în sat (... în sat și la școală)* exclude apartenența celor doi termeni la una și aceeași arie spațială sau, în alte cazuri, duce la enunțuri nereperabile în limba română; cf. **Am pus creionul în sertar și în birou*.

la sat la Vișoară (Popescu, p. 281); [...] și întâmpinându-se cu *Mircea-rodă la sat la Mănești, au biruit Radul-rodă Iliș* [...] (idem, p. 291). Dată fiind oscilația succesiunii termenilor în exemplele citate, este imposibil să ne dăm seama dacă ordinea lor era impusă de necesitatea restrîngerii sferei locale, cum apare în primul caz citat după Neculce, sau nu.

Este probabil ca, inițial, corelațiile respective să fi reprezentat două complemente de loc aparținînd unor verbe distincte, ca în *Mă duc în sat, am treabă la primărie* (la școală, la Vasile etc.), enunțuri uzuale și azi, cf. *les în sat (în oraș)*. Iată și un citat din cronica lui Grigore Uroche: *Așa după multă datorie și cheltuială ce împresurasă țara, s-au scos domnia la Moldova și au venit în țară, de a șăzut la scaun în anii 7099* (p. 219).

3.1. Este logic să presupunem că procesul economiei lingvistice a favorizat alăturarea celor două complemente într-un singur enunț lapidar, bazată pe identitatea parțială a referențelor.

Preferința în uz pentru o anumită ordine se explică prin contribuția mai multor factori, printre care nu a lipsit sintaxa afectivă (*Mă duc la primărie-n sat*), punctul de contact (locul concret) impunîndu-se atenției vorbitorului sau factorul eufonic: este mai comod de rostit *la primărie-n sat*, comparativ cu *în sat, la primărie*.

Rostirea alăturată a complementelor de acest tip a permis, pe baza raportului real de includere spațială, dezvoltarea unei nuanțe ce sublinia dependența punctului de contact de spațiul mai larg în care acesta este situat. Pe acest fond, cu timpul și în condiții bine determinate, sentimentul dependenței s-a amplificat, accentuînd impresia existenței unui raport mai strîns între termenii alăturați.

4.0. Pentru a putea urmări condițiile care au favorizat îmbogățirea conținutului semantic al asocierilor de care ne ocupăm și care, după opinia noastră, duc, dacă nu impun, la o restructurare a raportului semantic inițial, considerăm necesar să operăm o ierarhizare în interiorul lor. Vom studia astfel ordinea termenilor în cadrul asocierilor pentru a vedea dacă aceasta are sau nu are vreo influență asupra structurii semantice a acestora.

4.1. În scopul de a evita capcanele planului semantic, indeobște fluctuant, vom efectua o disociere a structurilor în cauză în funcție de clasa morfologică a componentelor lor. Vom discuta astfel, pentru început, o grupă de asocieri în limitele cărora ambii termeni componenți sînt realizați ca substantive inanimate. A doua grupă pe care o vom lua în discuție va cuprinde asocieri de termeni eterogeni sub aspect morfologic.

Urmărind comportamentul semantic al structurilor din prima grupă, pe baza corelării sensului degajat de ele cu o anumită ordine a componentelor, constatăm că ele se pot subcategoriza în două grupe:

a) asocieri al căror sens este indiferent în raport cu permutabilitatea termenilor lor. Integrate într-un enunț, ele exprimă, în orice situație, circumstanța. Prin urmare, enunțurile sînt neechivoce, admițînd, la decodare, o singură interpretare; cele două substantive precedate de *în* și *la* realizează, fiecare, poziția circumstanțial de loc, ca în: *L-am văzut la primărie-n sat (... în sat la primărie)*; *S-a dus la prisacă în grădină (în grădină la prisacă)*;

b) asocieri al căror conținut semantic este alterat de o anumită topică a componentelor lor. Astfel, dacă punctul de contact indicat de

prepoziția *în* reprezintă al doilea termen al asocierii ca în : *Mi-am uitat stiloul la facultate în laborator*, enunțul ce conține corelația se comportă exact ca cele de sub 4.1.a), admitând în decodare o singură interpretare.

Cînd însă punctul de contact constituie primul termen al corelației, enunțul devine echivoc, existînd posibilitatea unei duble interpretări la nivelul receptorului. Într-adevăr, în enunțuri ca : *Batista e în buzunar la palton ; Înfinge acul în rever la haină ; Adă să-l bag în fund la nădrazi* (Bîrlea, p. 152), termenii asocierilor noastre își dezvăluie valoarea locală numai pentru vorbitorii avizați. În vorbirea familiară însă aceștia sînt, cel mai adesea, simțiți ca actualizînd o relație de posesie, substantivul precedat de prepoziția *la* fiind posesorul celui alalt. O atare interpretare tînde să se extindă și asupra situațiilor mai puțin apte pentru producerea acestui proces, ca în exemplul citat mai sus, ... *în laborator la facultate*, sau *Ne întîlnim în hol la cinema*. În acest ultim caz, date fiind dimensiunile reale ale referenților, este mai dificil să se transforme, în plan psihologic, asocierea lor uzuală într-o relație de apartenență care să estompeze circumstanța.

Nu ne vom grăbi, deocamdată, mai ales în cazul ultimelor exemple, să afirmăm alunecarea conținutului lor semantic spre relevarea raportului posesiv prin estomparea valorii locale. Totuși, posibilitatea de a interpreta în această manieră asocierile de tipul *în* + substantiv, *la* + substantiv indică existența unui proces activ în această direcție, care, după părerea noastră, cîștigă teren. Elementul generator al sensului „posesie” ține numai de structura internă a asocierilor în cauză. Dezmembrarea lor duce la evidințierea unei valori unice, identică pentru ambii componenți, cea locală (vezi și 2.3.), ca în : *Caietul este în pupitru. Caietul este la catedră*.

4.2. Comparînd cele două serii de asocieri sintagmatice notăm că între componenții seriei de sub 4.1.a) și 4.1.b) nu există nici deosebiri de structură și nici morfosintactice. Pe de altă parte, observăm că ordinea termenilor nu are, în cazul seriei 4.1.a), nici un efect asupra conținutului exprimat. Deducem de aici că posibilitatea dezvoltării nuanței semantice de apartenență în cazul seriei de sub 4.1.b) nu rezidă într-o anumită ordine a termenilor asocierii, topica lor nefiind decît un factor favorizant pentru inovația semantică.

Cum substantivele din respectivele asocieri nu pot degaja, prin ele însele, sensul „posesie”, generarea acestuia rămîne numai pe seama caracteristicilor semantice și funcționale ale uneia din cele două prepoziții *în*, *la*.

4.3. Anticipînd, vom spune că, în acest context, numai prepoziția *la* are, sub ambele aspecte menționate, capacitatea de a facilita estomparea localizării și devierea acesteia spre ideea de apartenență : prepoziția *la* posedă o sferă semantică incomparabil mai bogată și, prin aceasta, mai favorabilă inovării decît corelativa ei *în*⁶; funcțional, tot numai prepoziția *la* poate fi utilizată, în sistemul limbii române, pentru concretizarea posesiunii exprimate de cazul genitiv prin transformarea acestuia în „expresii cu indicații circumstanțiale”⁷. Sextil Pușcariu, prelucrînd materialul

⁶ *Dicționarul explicativ al limbii române* înregistrează pentru prepoziția *în* opt sensuri alcătuit de o singură grupare, în timp ce, în cazul prepoziției *la*, se notează două evoluții semantice îndepărtate : A, conținînd 9 grupe de sensuri și B, cu 3 grupe de sensuri.

⁷ Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 98.

furnizat de anchetele dialectale pentru întocmirea *Atlasului lingvistic român*, remarcă, în vorbirea populară, tendința de a substitui genitivul printr-un substantiv precedat, între altele, fie de prepoziția simplă *la*, fie de compusa *de la*: cf. *vinele la mină, vine la mină, vinele de la mină, vine de mină, vinele miinilor*⁸; cf. și [...] *d-apoi ce folos, că a rupt tocmai de la rădăcină coada la un cal!* (PSL, p. 26); [...] *cimpoiu l-a băgat acolo în mijlocu la mușuroaie* (PSL, p. 114).

S-a arătat că apariția prepoziției *la* în construcții echivalente cu un genitiv ar putea fi explicată pe baza omonimiei cazurilor genitiv—dativ⁹. Este foarte probabil ca la aceasta să fi concurat mai mulți factori. Printre ei ar putea fi considerată ca întărind efectul omonimiei cazuale și contaminarea între sensul „direcție abstractă” al prepoziției *la* și sensul „destinație” al prepoziției *pentru*, ca în: *Am executat niște repere pentru (la) un mecanism proiectat recent*. Cum aceasta din urmă este, uneori, foarte apropiată de ideea de apartenență, cf. ...*reperele pentru un mecanism sau ...reperele mecanismului*, substituirea prepoziției *pentru* sau chiar a genitivului printr-o construcție prepozițională cu *la* (*un mecanism*) este posibilă și înregistrarea ei efectivă indică manifestarea tendinței menționate și în exprimarea scrisă.

5.0. Vom lua în discuție aici asocierile care, avînd, sintagmatic, caracteristici identice cu ale celor discutate sub 4.1. a) b), prezintă, sub raportul structurii lor semantice, trăsături care stau la baza generării ideii de apartenență a unui termen la celălalt. Prin aceasta ele asigură elementele de conținut ce determină și servesc reorganizării, pe de o parte, a relației dintre termenii asocierii, aceștia aflîndu-se într-un proces activ de constituire a unei sintagme, iar, pe de altă parte, a relației sintagmei în devenire cu termenul regent.

Din punct de vedere morfologic, asocierile din această grupă se disting prin natura morfologică și semantică a termenului construit cu prepoziția *la*, actualizat printr-un pronume personal sau printr-un nume propriu. Iată citeva citate: *Circumaru a pus oamenii de a scos lemnele [...] și le-a tras la el în curte [...]* (PSL, p. 66); *Măi, să-l aduci deseară, să-l găsești eu în casă la mine [...]* (Robea, p. 109); [...] *cel mai mare bogătaş la el în comună* (Robea, p. 44); *Ce cum înțără boierii în casă la viziriul [...]* și *întrebă viziriul care este Dabije* (Neculce, p. 31); *În țară la noi [...]* au mîncat ș-au strîcat tot (Neculce, p. 132); [...] *frunzele-o țîrit la nas la iel* (Bîrlea, p. 152).

5.1. În enunțuri de tipul celor citate, pronumele personal conține în sfera lui semantică caracteristici care se interferează cu sensul „pose-sor”, fapt ce, într-un context dat, permite decodarea acestei nuanțe semantice chiar dacă expresional ea nu este marcată explicit.

Opoziția de persoană individualizează un individ în raport cu altul, pronumele apropiindu-se, din acest punct de vedere, de numele propriu. Numele propriu și substitutul său sint unități lexicale a căror analiză semică include în seria trăsăturilor distinctive și semul „proprietar a ceva”,

⁸ Cf. Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IX, 1936—1938, p. 416; cf. și *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1963 (tiraj 1966), vol. I, p. 367.

⁹ Cf. Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșală. (Limba română de azi)*, București, 1972, p. 71.

„posesor”. De aceea putem considera că avem o relație referențială identică în următoarele două enunțuri diferite ca expresie :

(1) *Sîntem în curtea lui Ion*

(2) *Sîntem în curte la Ion*

Posesia explicită în (1) (*-a lui Ion*) apare implicită în (2), chiar dacă segmentul *la Ion* actualizează poziția sintactică complement de loc. Realitatea implicită, neconcretizată într-un segment de expresie, constituie, în procesul decodării, sursa ambiguității semantice a enunțului (2).

5.2. Substantivele comune ce denumesc universul concret din jurul habitatului, prin viziunea discretă în care îl prezintă, permit organizarea referenților lor într-o relație de dependentă față de indivizii care exploatează spațiul sau minuiesc obiectele denumite. Lexeme de tipul *casă, curte, grădină, mașină, portbagaj* etc. conțin implicit semul „obiect posedat” și, prin aceasta, au contingentă cu sensul „posesor” ce caracterizează persoana concretă care le are în stăpînire¹⁰. Faptul este cu atât mai evident în cazul numelor ce desemnează părți ale unui ansamblu unitar, cu deosebire părți ale organismului ființelor, ca în : *Văd cerea în mîna lui; Văd cerea în mînă la el; Văd cerea în mînă la Petre*.

5.3. Asocierea frecventă a celor două complemente de loc care pun în evidență relația logică între parte și întreg are ca efect erodarea continuă a sensului local al prepoziției *la*. Situația cea mai precară în contexte ca [...] *și le-a tras la el în curte* o are aceea nuanță semantică a prepoziției care indică direcția abstractă, mai evidentă în [...] *îndată au trimis la boieri în Țara Leșască, [...], ca să-i trimiță oaste [...]* (Ureche, p. 195).

Numele propriu sau pronumele personal precedate de *la* reprezintă în asemenea situații complemente de loc abstracte, particularitate evitată în vorbire, unde se preferă o localizare precisă¹¹. De aceea contextele noastre sînt favorabile și apte pentru substituirea ideii abstracte de orientare spațială cu ideea de apartenență care se degajă cu mai multă vigoare din asocierile sintagmatice respective.

5.4. Estomparea și mai accentuată, pînă la dispariția totală, a sensului local, în cazul prepoziției *la*, este cauzată de prezența complementului de loc introdus de *în* (*la el în curte*). Astfel, dacă într-un enunț ca *Strig la el*, adăugăm un astfel de complement : cf. *Strig la el în ureche*, acesta din urmă, satisfăcînd necesitatea locului „concret”, creează disponibilități psihologice pentru mutații în semantismul mai abstract al prepoziției *la*. Receptorul este, astfel, „împins” spre sesizarea și acceptarea raportului

¹⁰ Despre corelația semantică „posesor” — „obiect posedat”, cf. Mircea Zdrenghea, *Articol sau pronume?*, în *Omagiu lui Al. Rosetti*, București, 1966, p. 1 029—1 032.

¹¹ Această specificitate a limbajului oral, mai ales popular, a fost remarcată de toți cei care au încercat o descriere parțială sau generală a exprimării orale. Într-o contribuție mai recentă, acad. I. Coteanu insistă asupra frecvenței, uneori excesive, a adverbilor și locuțiunilor adverbiale de timp și de loc (vezi *Stilistica funcțională...*, p. 98). Caracteristică limbajului popular este, în acest sens, dublarea complementului de loc, consecință a dorinței de precizare realizată prin intensificarea circumstanțelor. Astfel, complementul adverbial apare concretizat prin altul prepozițional : cf. *acolo-n pădure, acolo în oraș, aici-șa la oraș, acolo în zăvol, de-acolo din puț, acolo la tine*, iar dacă substantivul cu prepoziție se actualizează primul, acesta este dublat de adverb, ca în : *pă înel acolo, în puț acolo, în pădure acolo, din praf de-acolo* etc. (Exemplele sînt culese din volumul PSL, p. 122—132).

logice de apartenență existent între substantivul *ureche*, în cazul nostru, și individul desemnat prin pronume. Când vorbitorul își concentrează atenția asupra localizării, aceasta impunându-i-se, el supralicitează exprimarea ei lingvistică, precum în : *Merge în casă acolo la ea* (Robea, p. 57); *Iaca, se duce amîndoi, să duce drept la nașu, la nașu acolo unde-o fost [...]* (PSL, p. 124).

5.5. Generarea sensului „posesie” în sfera semantică a prepoziției *la* se explică în același fel și în situațiile cînd aceasta precedă un substantiv înanimat, ca în : *Am un cui în talpă la pantof*.

Urmează de aici că în asocierile sintagmatice cuprinse sub 4.1.b) și sub 5.0. vorbitorii manifestă înclinația din ce în ce mai pronunțată de a interpreta termenul introdus de prepoziția *la* drept posesorul celui/alei termen construit cu prepoziția *în*. Astfel, cele două componente (inițial, ambele circumstanțiale de loc subordonate aceluiași regent, de regulă, verbal) tind să fie reorganizate prin integrarea lor într-o relație de subordonare exprimată prin prepoziția *la*. În acest fel, substantivul precedat de prepoziția *în* apare simultan în calitate de T' (termen subordonat) față de verb, respectiv T (termen supraordonat) față de secvența *la* + substantiv (pronume), ca în : *Ei s-au stabilit definitiv în sat la noi*¹².

5.6. Ar mai rămîne de explicat absența categoriei determinării ca înlocuitor a unui raport gramatical real între termenii asocierilor discutate, întrucît articolul hotărît se actualizează (vezi 4.2.) în cazul majorității contextelor ce conțin construcții prepoziționale echivalente cu un genitiv.

În enunțuri de tipul *Mînu, cîn le-aud'e la iel la gît [...]* (Birlea, p. 126); *[...] zvîr ! în uok'i la miîne* (Birlea, p. 141) nu avem un raport de posesie originar, încît nu există necesitatea unui segment de expresie în acest sens. Relația de apartenență constituie o dezvoltare ulterioară, generată în condiții semantice specifice existente numai în acele contexte care circumscriu punctul de contact prin precizarea spațiului în care acesta este cuprins; cf. *Se bagă într-o cutie la trăsură* (PSL, p. 129). Apartenența ne apare ca rezultat al unui exces de precizie în exprimare. Paradoxal, o atare intenție sfîrșește în echivoc, ajungîndu-se de la circumscrierea punctului de contact la aceea a spațiului posedat, ca în : *Și d-aici încolo, sefu trăia mai mult în cas' la ea* (Robea, p. 55). Generarea sensului „posesie” sub presiunea contextului este strict condiționată de acesta, încît marcarea lui explicită nu este absolut necesară, nuanța de apartenență degajată de context fiind suficientă.

Dezvoltarea ideii de apartenență în situații ca cele discutate duce la înlăturarea a două dificultăți, una privind latura lor semantică, alta vizînd aspectul lor sintactic :

a) prin interpretarea segmentului *la om* din enunțul *Intră în casă la om* drept atribut indicînd posedarea *casei* se pune de acord expresia lingvistică cu conținutul de referință ;

b) interpretarea propusă anulează necesitatea de a se explica prezența a două componente de loc pe lîngă un regent care nu le pretinde în mod obligatoriu (vezi și 2.0.).

¹² Cf. aceeași interpretare la Constantin Dominte, *Exprimarea relațiilor spațiale și temporale prin prepoziții în limba română*, în volumul *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 262, nota 43.

SURSE

- Birlea** == Birlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, vol. I, Bucureşti, 1966.
- Costin** == Costin, Miron, *Opere*. Ediţie critică, cu un studiu introductiv, note şi comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
- Neculce** == Neculce, Ion, *Letopiseşul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, ed. a II-a revăzută, Bucureşti, 1959.
- Popescu** == Popescu, Radu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti de...*, în volumul *Croniciari munteni*, vol. I, Bucureşti, 1961.
- PSL** == *Poveşti, snoave şi legende*. Ediţie alcătuită şi îngrijită de I. C. Chiţimia, Bucureşti, 1967.
- Robea** == Robea, Mihail M., *Basme, snoave, legende şi povestiri populare. Folclor din valea Vilsanului – Argeş*, Bucureşti, Societatea literară „Relief românesc”, 1979.

A CONTEXTUAL VALUE OF THE PREPOSITION *la**(Summary)*

The author discusses a series of syntagmatic associations in order to specify the places where a slide of the preposition *la* from a local value towards the idea of purtenance may be observed. Thus, in contexts like *S-au stabilit în sat la noi* (They settled in our village), *Intră în casă la om* (He enters the man's house), the preposition *la* develops a semantic nuance of possession. So, in well-determined semantic conditions the preposition *la* tends to become a link between the attribute expressed by an animate noun or personal pronoun or an object of place built with the preposition *în*.

The contextual pressure is exercised through several distinctive features from the semantic sphere of the nouns that concretize the association. These contain the “possessor” sign (animates like *Ion*, *man*, etc., the personal pronoun) or they may contain the “possessed object” sign (the name preceded by the preposition *în*).

Noiembrie 1981

Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

UN NOMINATIV PRODATIVAL

DE

G. G. NEAMȚU

0. Descoperind flexiunea cazuală secundă (N'_1 față de un N'_1 , Ac'_1 față de un Ac'_1) și fixându-i statutul în raport cu flexiunea cazuală primă, D. D. Drașoveanu¹ argumentează existența unui nou mijloc de subordonare intrapropozițională, aliniat celor deja inventariate și descrise.

Între aplicații este rezolvată și una din problemele rămase într-o anumită măsură „în suspensie” în gramaticile limbii române: dezambiguizarea N_{Ac} (N'_1 , Ac'_1) ca nume predicativ și element predicativ suplimentar în situații în care forma nominală este lipsită de prepoziție și nu este nici posibilă sau concludentă substituția cu un pronume personal accentuat (în N sau Ac)².

Prin aceasta, locul interpretărilor inconsecvente, cînd N , cînd Ac , în funcție de analist, sau/și al clasării unei asemenea forme nominale ca neapartinînd nici unuia dintre cele două cazuri, ci materializînd un alt caz, aparte (numit „casus generalis”³, „caz direct”⁴ etc.)⁵, îl ia o rezolvare de principiu, argumentată logico-gramatical, de încadrare a formei nominale la N sau la Ac .

0.1. În cele de mai jos, supunem atenției un tip deosebit de construcție, respectiv un element predicativ suplimentar de aspect nominal (substantival, pronominal) apărut în prezența verbelor $a(-i)$ *zice* și $a(-i)$ *spune*, sinonime dealtfel aici, însoțite de pronume personale în D:

(A_1) *Îmi (îți...) zice Ion (Maria, Popescu...)*

Îmi (îți...) spune Ion (Maria, Popescu...).

Discuția are ca obiect stabilirea cazului elementului predicativ suplimentar (vezi *infra* 1.) și a mijlocului de realizare a funcției (vezi *infra* 2.), avînd, firește, drept premisă dată, calitatea de element predicativ suplimentar a substantivului (pronumelui) cu formă de N_{Ac} (*Ion, Maria, Popescu...*)⁶.

¹ Vezi [5], p. 307–311, [6], p. 272 și, mai cu seamă, [8], p. 21–23. Din [7], p. 22, preluăm simbolurile: N'_1 , N''_1 , Ac'_1 , Ac''_1 . Alte simboluri: G =genitiv; D =dativ; Tr =termen regent; Ts =termen subordonat.

² Vezi [8], p. 21–23.

³ [14], p. 144.

⁴ [11], p. 496.

⁵ Vezi, pentru o discuție a acestor concepte, [12], p. 94; [15], p. 27.

⁶ Forma nominală în discuție (*Ion, Maria...*) este unanim interpretată în literatura de specialitate ca avînd funcția de element predicativ suplimentar.

1. Cit privește cazul, acesta, trecind peste „nerezolvarea” conținută în formulările *casus generalis*, *caz direct* etc., este interpretat fie ca N^7 , fie ca Ac^8 .

1.1. În vederea unei decizii motivate de încadrare la N sau Ac , aducem în discuție alte două categorii de construcții, frecvent puse de gramaticieni în paralelism gramatical și semantic⁹ cu tipul *Îmi zice Ion*, construcții în care, de asemenea, forma nominală a elementului predicativ suplimentar cunoaște o interpretare oscilantă:

(A_2) *Mă numesc Ion (Maria, Popescu...)*

(A_3) *Mă cheamă / mă strigă Ion (Maria, Popescu...).*

Stabilirea cazului în A_2 și A_3 nu pare a pune probleme deosebite, putându-se rezolva satisfăcător în termenii flexiunii cazuale secunde, după modelul propus de D. D. Drăsoveanu¹⁰, respectiv:

(A_2) *Mă numesc Ion (...)* — $Ion = N'_1$, al cărui N'_1 și Tr în același timp este subiectul, exprimat sau neexprimat (inclus, subînțeles).

Observație. Substantivul (pronumele) ca element predicativ suplimentar în prezența unui verb însoțit de pronume reflexiv (în D sau Ac) realizează flexiunea cazuală secundă în raport cu N'_1 al subiectului, nu cu D_1 sau Ac_1 al pronumelui reflexiv (indiferent de tipul de reflexiv — propriu-zis sau pronominal), ca urmare a identității referențiale obiect—subiect. Deci în *El merge director* și *El se duce director* avem deopotrivă un element predicativ suplimentar în N'_1 ($N'_1 = el$), după cum și în *Ei își spun tovarăși*, *Ea își zice profesoară* ($N'_1 = ei, ea$).

(A_3) *Mă cheamă Ion (...)* — $Ion = Ac'_1$, al cărui Ac'_1 și Tr este complementul direct *mă (te, îl etc.)*.

Observație. Interpretarea rămâne aceeași indiferent dacă subiectul (N'_1) este exprimat sau neexprimat, determinat sau nedeterminat.

1.2. Comparativ cu A_2 și A_3 , tipul A_1 (*Îmi spune Ion*) ne oferă următoarele date:

(1) Asemenea lui A_2 și A_3 , tipul A_1 este o structură de bază, nederivată din (alte) structuri (primare) prin suprimarea lui *a fi*¹¹.

(2) Elementul predicativ suplimentar (*Ion*) din A_1 se situează referențial față de complementul indirect în D (*îmi*) în același fel ca *Ion* din A_2 și A_3 față de subiect, respectiv complement direct¹².

(3) Dacă în A_2 și A_3 termenul regent nominal — și unicul de altfel — al elementului predicativ suplimentar (*Ion*) este subiectul (în N'_1), respectiv complementul direct (în Ac'_1), firesc este să acceptăm o interpretare identică și în A_1 , adică $Tr =$ complementul indirect în D (*îmi, îți etc.*)¹³. O altă soluție, în speță $Tr =$ verbul (*zice, spune*), se exclude.

⁷ Vezi [13], p. 62, 138–139.

⁸ Vezi [2], p. 99.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vezi [8], p. 21–23.

¹¹ Vezi [13], p. 138–139 („atributiv primar”).

¹² Vezi [2], p. 99 (unde se dă și exemplul: „Îl cheamă Iancu Pampon...; îi mai zice și • Conțina cu 5 Fanți...”); [1], p. 543.

¹³ În [10], p. 143, se vorbește de un acord al elementului predicativ suplimentar „cu regentul său nominal” (în exemplul: „Și m-am trezit pe nesimțite / Că-mi zice satul • Dumneata •”). În același fel este interpretată legătura sintactică („dependență cu acord”) între elementul predicativ suplimentar și complementul indirect în [13], p. 134.

intrucit ar anula calitatea de element predicativ suplimentar (pentru *Ion*)¹⁴, calitate pe care o considerăm dată și, ca atare, nesupusă discuției.

Cum un alt posibil Tr pentru elementul predicativ suplimentar în structura dată nu există, iar termen subordonat fără regent nu poate fi conceput, sintem obligați, prin eliminare, să acceptăm doar prima soluție: Tr = complementul indirect în D (*îmi, îți* etc.).

(4) Forma cazuală a elementului predicativ suplimentar este indiscutabil cea de NAc, fapt care are drept consecințe:

(a) inexistența, în această structură, a unui raport de variație concomitentă a cazului subordonatului (element predicativ suplimentar) cu cazul termenului regent (complement indirect în D), căci, în caz contrar, ar trebui să avem un D₁' (al cărui D₁ ar fi complementul indirect), exclus de faptul de limbă analizat (și nementionat de altfel de nimeni)¹⁵;

(b) prin calitatea de NAc a elementului predicativ suplimentar și cea de D a lui Tr, paralelismul dintre A₁ (*Îmi zice Ion*) și A₂, A₃ (*Mă numesc Ion: Mă cheamă Ion*) se oprește aici.

(5) Indiferent dacă este vorba de N sau de Ac, cazul în discuție este de ordinul 1, adică fie N₁, fie Ac₁¹⁶.

Cum un Ac₁, subordonat numelui, în relație condiționată sau nu, de alt tip decât a c u z a t i v u l t i m p u l u i (*mersul noaptea*)¹⁷ și cel cu m o r f e m u l p e (*ura lui pe Ion*)¹⁸, ambele deja semnalate și descrise, nu există, rămâne să acceptăm că elementul predicativ suplimentar din structura analizată stă în cazul n o m i n a t i v (N₁).

Observație. În subsidiar anitim că spre aceeași interpretare, N₁, ne-ar conduce și ipoteza, formulată cu ani în urmă, dar, se pare, neverificată, că substantivul din această structură n-ar fi exclus să constituie fragment de vorbire directă¹⁹. Or, dintre N și Ac, caz posibil a fi neangajat în sintagmă (în terminologia lui D. D. Drașoveanu) este doar N, nu și Ac. Mai notăm, de asemenea, că și în cazul apozitiei care nu repetă construcția termenului antecedent vorbim de N (N₁), nu de Ac (Ac₁), deși forma cazuală este cea de NAc.

(6) În baza identității referențiale dintre complementul indirect în D (*îmi, îți* etc.) ca Tr și elementul predicativ suplimentar în N₁ ca Ts (*Ion*), trebuie acceptat, prin analogie cu A₂ (*Eu* (N₁') *mă numesc Ion* (N₁'')) și A₃ (*Mă* (Ac₁') *cheamă Ion* (Ac₁'')), că acest N₁ din A₁ se află pe poziția, nerealizată (și nerealizabilă în limba română) la nivelul expresiei, a unui dativ.

Făcând o comparație cu atributul nominativ (falsa apozitie)²⁰, la care N₁ ocupă poziția unui G₁, este adică un nominativ progenitiv,

¹⁴ Acceptăm, după D. D. Drașoveanu (vezi [3], pe 235–242), că elementul predicativ suplimentar este subordonat numai numelui, nu și verbului, cum se susține în [9], p. 209–210.

¹⁵ În *Cursul de sintaxă a limbii române contemporane* (ținut la Facultatea de filologie din Cluj-Napoca, anul universitar 1979/1980), D. D. Drașoveanu afirmă explicit că nu există nici D₁'', nici D₁'.

¹⁶ Pentru clasificarea funcțională a cazurilor (în caz₁, caz₂ și caz₃), vezi [4].

¹⁷ Vezi [8], p. 17.

¹⁸ Vezi [7], p. 79–82.

¹⁹ Vezi [1], p. 513.

²⁰ Vezi, pentru „atribut nominativ” și „falsă apozitie”, [5], p. 310.

putem numi nominativul-element predicativ suplimentar (din această structură) **n o m i n a t i v p r o d a t i v a l**.

Observație. Aceași interpretare, N_1 prodativ, o dăm și elementului predicativ suplimentar din *Mi se spune / mi se zice Ion*. Regimul verbului (tranzitiv: *Îmi zice Ion*; intransitivizat prin pronume reflexiv în *Ac: Mi se zice Ion*) nu are repercusiuni asupra cazului elementului predicativ suplimentar, deoarece verbul nu intră în relație gramaticală cu acesta, nu-i este Tr, ci rămâne doar un însoțitor obligatoriu²¹.

2. Analogia dintre falsa apozitie și elementul predicativ suplimentar, formulată sub (6), continuă, în parte, și la nivelul mijlocului de realizare a subordonării — **n o n f l e x i u n e a**²²: N_1 din imposibilitatea unui al doilea dativ (D_1'), unul secundant al dativului regent (complement indirect), care, dacă s-ar realiza flexiunea cazuală secundă, ar trebui să fie un D_1' .

În timp ce însă N_1 al falsei apozitii se încadrează la nonflexiunea cazuală primă (N_1 pro G_1), nominativul prodativ reprezintă o nonflexiune cazuală secundă (N_1 pro D_1' , în care D_1' este nerealizat și nerealizabil în expresie).

2.1. Inventariind și această situație (nonflexiunea cazuală secundă), obținem cel de-al patrulea element din construcția simetrică a sistemului și, odată cu acesta, încă un mijloc de subordonare nominală în limba română:

flexiune primă (N_1' , Ac_1') — *flexiune secundă* (N_1'' , Ac_1'')
nonflexiune primă (N_1 pro G_1) — *nonflexiune secundă* (N_1 pro D_1').

Rămâne ca cercetări ulterioare să stabilească dacă N_1 pro D_1' constituie singurul caz de nonflexiune secundă sau acesta este doar unul dintre ele.

BIBLIOGRAFIE

- 1 Avram, Mioara, *În legătură cu discuția asupra „numelui predicativ circumstanțial”*, în LR, X, 1961, nr. 6, p. 539—545.
- 2 Beldescu, G., *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, [București], 1957.
- 3 Drașoveanu, D. D., *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235—242.
- 4 Idem, *O clasificare a cazurilor, cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
- 5 Idem, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307—311.
- 6 Idem, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—277.
- 7 Idem, *Un atribut acuzativ*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 79—82.
- 8 Idem, *De la morfemul pe la un sistem al determinanților substantivului*, în vol. *Probleme de sintaxă*, [Cluj-Napoca], 1978, p. 11—32.
- 9 *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Socialiste România, ed. a II-a, vol. II, București, 1966.
- 10 Hodis, Viorel, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 139—147.
- 11 Hořejší, Vladimír, *Cazul direct și sintaxa lui în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 495—503.

²¹ Vezi [6], p. 272.

²² Vezi [5], p. 310.

- 12 Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
- 13 Pană Dindelegan, Gabriela, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, 1974.
- 14 Poșcarie, Sextil, *Limba română, I, Privire generală*, București, 1940.
- 15 Zărenghea, Mircea, *Limba română contemporană (morfologia)*, Cluj, 1972.

UN NOMINATIF « PRODATIF »

(Résumé)

Analysant les constructions roumaines *Îmi zice Ion*, *Îmi spune Ion* (On m'appelle Jean), l'auteur soutient que l'attribut *Ion* est au nominatif. Parce qu'il s'agit là d'un nominatif qui remplace un datif, l'auteur l'appelle nominatif « prodatif », celui-ci étant un cas de non-flexion casuelle seconde.

Octombrie 1981

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

PARTICIPIILE SCURTE (VĂST, VINT etc.)

DE

ROMULUS TODORAN

Participiile de tipul *văst*, *vint* au fost remarcate la sfârșitul secolului trecut, deși ele se atestă încă în prima jumătate a aceluși secol. Mai întâi au fost înregistrate în materialele folclorice, iar mai apoi în cercetările dialectale, întreprinse pe teritoriul dacoromân, începînd cu cele ale lui G. Weigand. Înmulțirea colecțiilor de folclor și intensificarea cercetărilor graiurilor românești au sporit posibilitățile de cunoaștere a acestor forme de participiu, atît în cadrul sistemului verbal, cît și ca răspîndire. Lucrările lexicografice importante le consemnează ca forme gramaticale speciale.

Făcînd inventarul acestor forme populare de participiu, numite și scurte, constatăm că ele se găsesc la următoarele verbe¹:

c â d e a : *căst* (POMPILIU, B. 42 : *Și mi-o căst șerpe bălaur, Maică cu coarne de aur*; S. Crainic, în REV. CRIT., I 470 : *Asta-i lelea bat-o nuorii Care-o căst din podu morii*; JARNÍK—BÎRSEANU, D. 431 : *Asta-i mîndra, bat-o sfinții, Care-a căst și ș-a rupt dinții*; cf. S. Stinghe, în Jb., VIII, 46);

ș e d e a : *șest* (JARNÍK—BÎRSEANU, D. 60 : *...Că ș-aseară m-a bătut C-am șest cu badea prea mult*; VICIU, FL. 62 : *Pe uliță șest-o dracu, C-am șest cu badea, săracu. Pe uliță șest-o zmeu, C-am șest cu bădița mîeu*; cf. S. Stinghe, în Jb., VIII, 46);

v e d e a : *văst* (PAULETI, C. : — *Peunuț de pe căruță, n-ai văzut a mea mîndruță?* — *Ba o-am văst în București, culegînd la flori domnești* (80), *Dac-am văst că nu mai vii, am pus dorul căpătuii* (88, cf. 138); JARNÍK—BÎRSEANU, D. : *Deac-am văst că nu mai vii, Focul eu învăluu* (144), *Dragostea noastră cea dulce Eu am văst că n-o vom duce* (162), *Deac-am văst lucru de-așa, Mă făcu o păsărea* (170), *Ochișori ca la mîndra N-am văst în toată lumea* (394); cf. S. Pușcariu, în Jb., V, 178; G. Weigand, în Jb., IV, 297; VI, 38; VII, 57; VIII, 277; IX, 191; S. Stinghe, în Jb., VIII, 46; DENSUSIANU, T. H., 50; ALR, s. n., VII, h. 2 136);

p i e r d e : *piert* (JARNÍK—BÎRSEANU, D. 152 : *Eu le-am spus : să mă plătesc, Că ce-am piert nu mai găsesc*; VICIU, FL. 194 :

¹ Abreviațiile sînt cele din Dicționarul Academiei, la care adăugăm :

PAULETI, C. = Nicolae Pauleti, *Cîntări și strigături românești de cari cîntă fetele și ficiorii jucînd, scrise de ... în Roșia, în anul 1838*. Ediție critică, cu un studiu introductiv de Ion Muslea, București, 1962.

VICIU, FL. = Alexiu Viciu, *Flori de cîmp. Doine, strigături, bocete, balade*. Colecție de folclor inedită, publicată, cu studiu introductiv, note, indici și glosar, de R. Todoran și I. Tătoș, Cluj-Napoca, 1976.

Ce-am pierdut nu mai găsec! C-am piert un drag de inel și-un drag de ibovnicel, și-am piert o frunză de-alun și pe badea meu cel bun. Și-am piert o frunză de fag, și pe badea meu cel drag; COSTIN, GR. B. I, 51: și-o piert căpestrele; ALR I, 1308/129, apud DLR: am kert drumu; cf. S. Pușcariu, in Jb. V, 178; G. Weigand, in Jb. VI, 38; VIII, 277; S. Stinghe, in Jb., VIII, 46; ALR, s. n., VII, h. 2 138);

a u z i: aust (Al. Graur, Serieri..., p. 266);

g ă s i: găst (JARNÍK—BÎRSEANU, D.: ...Că l-am mai pierdut o dată și l-am găst la poartă-nehisă (52), Ieri am fost la popa-n clacă și n-am găst mîndră să-mi placă (391), Ș-am pierdut cimpoile și le-au găst țigancele (399); ALRT II, 80: ...de de-ghia ni le-am găst pe hotar; cf. S. Pușcariu, in Jb., V, 178; G. Weigand, in Jb., VI, 38; VII, 57; VIII, 277; IX, 191; S. Stinghe, in Jb., VIII, 46; ALR, s. n., VII, h. 2 143);

r e p e z i: repes (S. Pușcariu, in DR, IV₂, 1382; ALR, s. n., VII, h. 2 140);

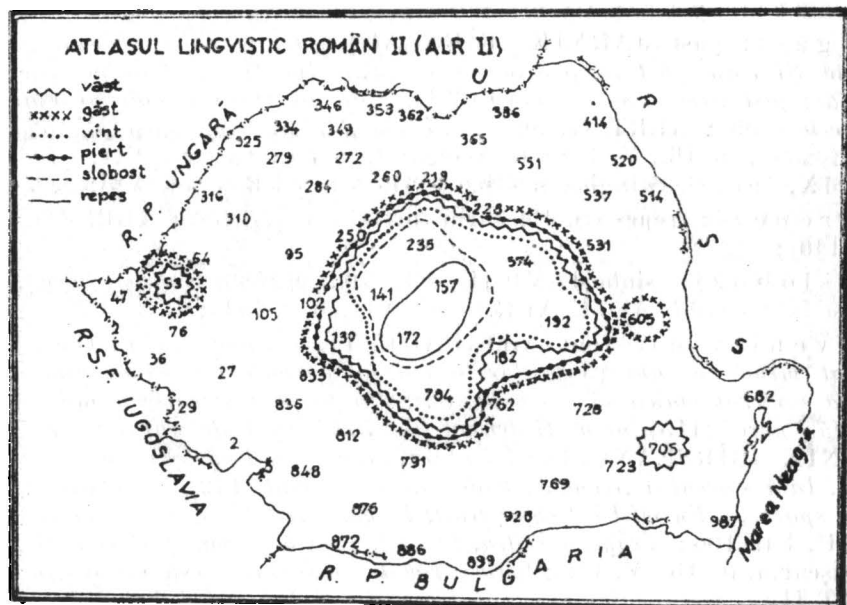
s l o b o z i: slobost (VICIU, FL. 70: Măicuța, muiere bună, M-a slobost într-o grădină; cf. ALR, s. n., VII, h. 2 141);

v e n i / v i n i: vent / vint (PAULETI, C.: dac-ai vint, bade, iarna, ai dat mîna cu alta (55), dar la noi să nu mai vii, că ai vint numai o dată ș-o vrut maica să mă bată (82), dar li-au vint carte napoi, că nu-s fete, făr' nevoi (115), de-ar fi drumu țelenit, aș mere de unț am vint (116); JARNÍK—BÎRSEANU, D.: Ies afară, luna-i jos, Badea vint-o și s-o-ntors (134), Iată storsul a trecut și badea încă n-o vint (142), ...Ș-am venit cu capul spart... Eu mi-l întreb de trăit, El mă-ntreabă: de ce-am vint? (398); VICIU, FL. 106: Trage, mîndră, la urît, ...Că te-am cerut și n-ai vint!; S. Pușcariu, in Jb., V, 179: foaie verde de săcară, rea veste mi-o vent asară: ALRT II: o vint on ficior frumos (79), și femeia o vint odată la părinți cu copiii ei (79), o vint un glonț de granat (85), ...ca să vedem c-a vint ursitorile (93), ...o vint cu nori mari și o bătut ghiața; cf. G. Weigand, in Jb. IV, 297; VI, 38; VIII, 277; IX, 191; S. Stinghe, in Jb., VIII, 47; ALR, s. n., VII, h. 2 142).

Pe baza materialului oferit de *Atlasul lingvistic român II*, putem stabili r ă s p i n d i r e a formelor scurte ale participiului. Din harta alăturată (nr. 1), se observă regiunea în care se înregistrează aceste forme, regiune delimitată de Brașov, Gheorgheni, Tg. Mureș, Alba Iulia, Sibiu, incluzînd și nordul Munteniei. În afara acestei arii, fenomenul se găsește izolat, în județele Galați, Ialomița și Arad.

Înfățișînd pe hartă participiile scurte a șase verbe, constatăm că ariile acestora sînt diferite, ceea ce nu ne surprinde în mod deosebit. Cartografierea lor ne dă posibilitatea să stabilim unde sînt mai numeroase și, ca atare, să vedem în care regiune apar cu o mai mare f r e c v e n ță. Toate cele șase participii scurte se găsesc în Transilvania, în zona Sighișoara—Făgăraș (punctele 157, 172), cinci dintre ele în zona Blaj și Tg. Mureș (punctele 235 și 141), iar patru în estul Transilvaniei și nordul Munteniei (punctele 192, 574 și 784). La periferia ariei în care se atestă participiile scurte și în punctele izolate, sînt înregistrate mai puține asemenea forme: trei (în punctele 130, 53), două (în punctul 182) și una (în punctele 605, 705). Se mai poate constata că aria cea mai extinsă o are participiul *văst*.

În legătură cu întrebuintarea participiilor scurte, se impun câteva observații. În unele puncte, informatorii anchetați au răspuns cu ambele forme: *găst*, *găsit* (h. 2 143/182), *văst*, *văzut* (h. 2 136/130, 182), *găsit*, *găst* (h. 2 143/574, 605, 784), *venit*, *vint* (h. 2 142/574, 784), *pierdut*, *piert* (h. 2 138/192, 574), *văzut*, *văst* (h. 2 136/574, 705, 784). Uneori ei fac preci-

Harta nr. 1

(după ALR, s.n., VII, h. 2 136, 2 138, 2 140, 2 143)

zări în legătură cu frecvența uneia sau alteia dintre formele participiale. Așa de exemplu: „*găst* se întrebuintează rar” (h. 2 143/182 n.), „forma *văst* este rar întrebuintată” (h. 2 136/705 n.), „forma *văzut* este rar întrebuintată” (h. 2 136/130 n.). Alteori precizările au caracter sociolingvistic: „*venit* zic numai care-s învățați” (h. 2 142/172 n.), „*văst* se spune cam în gluină” (h. 2 136/182), „*vint* este pe moldoveneste” (h. 2 142/728 n.). Mai remarcăm faptul că în unele puncte s-au înregistrat forme diferite de la subiecți diferiți: *vinut* (sub. II), *vint* (sub. III) (h. 2 142/574), *pierdut*, *piert* (sub. II), *Kiert* (sub. III) (h. 2 138/574).

Formele scurte ale participiului se întâlnesc cu deosebire la perfectul compus al indicativului, timp foarte frecvent întrebuintat. Urmărind participiul verbului *vedea* la alte moduri și timpuri, se constată că forma scurtă *văst* își restrânge aria la o regiune limitată (Sighișoara, Blaj și Făgăraș, punctele: 157, 141 și 172): *oi hi văst* (h. 2 034), *să hi văst* (h. 2 070), *aș hi văst* (h. 2 081).

Din observațiile de mai sus, precum și din atestările în contexte, rezultă că participiile scurte nu s-au generalizat. Ele se găsesc în variație liberă.

Pentru formele de participiu de tipul *văst*, *vint* s-au propus mai multe explicații, care de fapt se reduc la două: una istorică și alta fonetică.

Explicația istorică are în vedere pe *văst* și, probabil, *vint*, ale căror origini sînt descoperite în limba latină. S. Pușcariu credea, în 1905, sprijinindu-se pe explicațiile date de W. Meyer-Lübke, că participiul *văst* își are originea în lat. **vīstus*, în loc de **vīstus* (= **vīstus*) (cf. it. *sp.*, pg. *visto*, pv. *vist*; vocala *i* pentru *ī* este de la prezent: *video*)². Se pare că acesta și pe *vint*, înregistrat în aceeași lucrare, alături de *venit*³, îl consideră moștenit din lat. *ventum*, formă pe care o menționează atunci cînd indică etimologia verbului *veni*⁴. După mai bine de douăzeci de ani. S. Pușcariu își afirmă din nou adevărul la explicarea etimologică a lui *văst* din limba latină: „voi continua să cred, cu Meyer-Lübke, că *văst* e urmașul lat. *vis(i)tus* (ital., span. *visto*) și că după *văst*, alături de *văzut*, s-a orientat *căst*, alături de *căzut*, și *gest*, alături de *șezut*, care au atras după sine pe *vint* (*venit*), *kert* (*pierdut*), *găst* (*găsit*). Incidental am auzit și *slobost* (=slobozit) și *repes* < **repest* (=repezit), aceasta din urmă în expresii glumețe („I-am repes, i-am repes o palmă”)⁵. Așadar acest participiu — e vorba de *văst* — ar fi cel vechi, dezvoltat din latină și conservat în anumite graiuri populare.

În legătură cu această explicație se pot face următoarele observații: (1) forma **vīstus*, care ar explica pe *văst*, este artificial reconstruită; (2) forma *ventum*, dacă într-adevăr la aceasta s-a gândit S. Pușcariu pentru a-l explica pe *vint*, ar fi trebuit să dea în dacoromână **vīnt* (cf. *ventus* > *vīnt*); (3) în cazul în care *văst* ar fi o formă arhaică, ne-am aștepta să o găsim în dialectele transdanubiene și în textele vechi, ca atîtea alte arhaisme morfologice, mai cu seamă că din regiunile unde se atestă astăzi (centrul și sudul Transilvaniei, nordul Munteniei) dispunem de numeroase tipări-turi și manuscrise românești din secolul al XVI-lea și al XVII-lea; (4) participiile, cu atît mai mult cele vechi, păstrate din latină, au și valoare adjectivală, dar *văst* și celelalte nu au această valoare⁶; (5) însuși S. Pușcariu, ulterior, a abandonat explicarea etimologică.

Cea de-a doua, explicația fonetică, cunoaște mai multe variante.

G. Weigand⁷ explica pe *văst* și *vint* din *văzut* și *venit*, întrebuintate în contexte ca *ă văzut bine*, *ă venit acasă*, în care există un accent principal, pe ultimul cuvînt, și un accent secundar, pe primul. În fluxul vorbirii, vocalele *u* și *i* din *văzut* și *venit*, nefiind accentuate, s-au scurtat, pînă la dispariție, adică s-au sincopat. E de înțeles că celelalte forme scurte,

² S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*,³ Heidelberg, 1905, p. 173, nr. 1 850.

³ *Ibidem*, p. 177, nr. 1 887.

⁴ Pentru această interpretare, vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 70, nota 3.

⁵ S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV₂, 1924—1926, p. 1 362. Tot la o explicație istorică s-a gândit și H. Tiktin (TDGR, III, p. 1725, s. v. *vedea*). Acesta emite ipoteza că *văst* s-a născut după **postus* < *positus*, atrăgînd după sine pe *lăst*. E de înțeles că influența lui **postus* a avut loc în cadrul limbii latine. Autorul însuși are îndoiele în explicația sa. Cf. Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 922—923.

⁶ Cf. și A. Pančratz, *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen*, în „Balkan-Archiv”, I, 1925, p. 80.

⁷ G. Weigand, *Samosch- und Theissdialekte*, în Jb., VI, 1899, p. 38.

menționate de lingvistul german : *șest, căst, kert, găst*, se explică în același fel.

La explicația lui G. Weigand aderă A. Pancratz⁸. Acesta propune, în plus, să se aibă în vedere și contexte în care auxiliarul din perfectul compus este așezat după participiu, ca de exemplu : *spune-mi, venit-a n-a venit?* Forma verbală *venit-a* își poate pierde accentul frazei, într-o situație ca aceasta, avind ca urmare scurtarea ei în *vint-a*.

Explicația lui G. Weigand, expusă mai sus, e considerată de S. Pușcariu prea „forțată” pentru a fi acceptată, de unde se poate deduce că i se pare neplauzibilă⁹. Al. Graur o respinge pentru simplul motiv că „*ă văzut bine* nu există”. O intonație de acest fel, cu accentul secundar pe *ă* și cu accentul principal pe *bine*, nu ar fi reperabilă în limba română¹⁰. Argumentul ni se pare indoielnic, intrucit o asemenea accentuare, după părerea noastră, nu este imposibilă. În plus, Al. Graur menționează că „în pronunțarea neglijentă dispăre numai consoana finală (*a văzu bine*)”, ceea ce este adevărat.

S. Pușcariu, în ultima sa lucrare, a cărei redactare a fost încheiată în 1943, după ce încercase alte două explicații (v. *supra* și *infra*), propune explicarea participiilor de tipul *văst* și *vint* pe cale fonetică. Ca și G. Weigand și A. Pancratz, el pornește de la sintagme în care se mută accentul frazei sau intonația, pentru realizarea unor intenții stilistice. „Prin intonarea negației și a particulelor interogative — precizează reputatul lingvist clujean —, silabele următoare au putut pierde atât de mult în intensitate, încât în regiunile cu preferință pentru sincopă vocala din asemenea silabe a putut amuți cu totul. Astfel din *nú sînt* s-a născut *nú-st*, iar din *n-ăi văzut?* s-a putut naște *n-ai văst (văst)?* Forma *văst* s-a generalizat apoi în propoziții afirmative : *am văst!*”¹¹.

Ca și S. Pușcariu, Iorgu Iordan are în vedere factorul stilistic. Dînsul consideră că participiile scurte (*căst, găst, vint* ș. a.) provin din cele întregi (*căzut, găsit, vinit* ș. a.), prin căderea vocalei din silaba rămasă neaccentuată, după deplasarea accentului pe temă, din cauza afectului. La aceasta, adaugă o observație importantă, și anume că deplasarea accentului va fi fost ajutată de faptul că sensul verbului e conținut în temă și că tema acestor verbe (afară de *găsi*), la prezentul indicativ, conjunctiv și imperativ, este analogă și poartă accentul¹².

La această ultimă explicație a lui S. Pușcariu și I. Iordan, facem observația că regiunile cu preferință pentru sincopă¹³ nu coincid cu aria participiilor de tipul *văst, vint*. O asemenea regiune este Moldova, dar, cum arată însuși S. Pușcariu, în Moldova lipsesc participiile scurte.

Explicarea prin sincoparea vocalelor accentuate este o altă încercare de a lămuri originea formelor scurte ale participiilor prin mijloace fonetice. O găsim enunțată pentru prima oară de S. Pușcariu. Bazîndu-se pe unele

⁸ A. Pancratz, *op. cit.*, p. 78-80.

⁹ S. Pușcariu, *Pe marginea cărților...*, p. 1362.

¹⁰ A. Graur, *Syncope des voyelles accentuées en roumain*, în „Bulletin de la Société de Linguistique”, XXXIX, 1938, 1 (115), p. 49-50; vezi varianta în limba română, publicată în idem, *Scrieri de ieri și de azi*, București, 1970, p. 226.

¹¹ S. Pușcariu, *Limba română*, 11. Rostirea, București, 1959, p. 76.

¹² Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române...* p. 70.

¹³ Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, 11, p. 115.

observații ale lui E. Petrovici, din timpul anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român*, comunicate oral, observații care privesc desonorizarea („afonizarea”) vocalelor chiar și în silabe accentuate, fără menționarea unor exemple, S. Pușcariu consideră că acest fapt îl silește să-și revizuiască unele păreri mai vechi și să admită „o sincopare a vocalei accentuate în exemple ca : *văzut, găsit* > *văst, găst*”¹⁴.

Cu patru ani mai târziu, Al. Graur propune o explicație similară, bazată pe același principiu : sincoparea vocalelor accentuate¹⁵. Explicația sa este independentă de cea a lui S. Pușcariu, deoarece încercarea acestuia, menționată mai sus, de a explica participiile scurte, i-a rămas necunoscută. Pentru dînsul „singura explicație posibilă este că vocalele accentuate, care erau cele mai închise din sistemul românesc, s-au scurtat pînă la dispariția totală”¹⁶. Deoarece, după Al. Rosetti, cele mai închise vocale sînt *u* și *î*, Al. Graur crede că „*auzit, găsit* etc. au trecut prin *auzît, găsit* înainte de a deveni *aust, găst*”¹⁷. Pentru a-și argumenta explicația, dînsul se referă la pronunțarea, pe care o atestă în Moldova, a diminutivelor *oleuțică* și *o bucățică*, cu *i* > *î*, după *ț* : *oleuțcă* și *o bucățcă*, cu mențiunea că cele două pronunțări coexistă în vorbirea aceluiași vorbitor, în raport cu debitul său mai domol sau mai rapid¹⁸.

Explicarea formelor de participiu de tipul *văst, vint* prin sincoparea vocalelor accentuate ridică mai multe obiecții și impune cîteva constatări : (1) exemplele aduse — *oleuțcă* și *o bucățcă* — nu au aceeași structură fonetică cu cea a participiilor în discuție ; (2) ele trebuie examinate în context și în raport de intonația enunțului, fiindcă, în cazul în care cuvîntul nu e accentuat în enunț, vocala *i* (< *i*) nu este purtătoare de accent și, ca atare, se poate sincopa ; (3) aria participiilor scurte nu se găsește în Moldova, regiune în care fenomenul sincopei este cunoscut ; din punctul de vedere al geografiei lingvistice, explicația prin sincoparea vocalelor accentuate ar fi justă numai dacă aria lui *aust, găst* ar coincide aproximativ cu aria lui *oleuțcă* și *o bucățcă* ; (4) e surprinzător faptul că, în aria participiilor scurte, fenomenul sincopării vocalelor accentuate nu se întîlnește și în alte cuvinte, dacă într-adevăr aceste forme verbale se explică prin fenomenul menționat ; (5) din capul locului, sincoparea unei vocale accentuate este o imposibilitate fonetică ; dacă totuși dispăre o vocală, care în cuvîntul tip, desprins din contexte, e purtătoare de accent, înseamnă că, în enunț, cuvîntul respectiv nu a fost accentuat¹⁹ ; (6) admitînd sincoparea vocalelor accentuate, rămîne nejustificată limitarea fenomenului doar la participii ; ar trebui să dispunem de numeroase exemple din limba română și din diverse alte limbi, precum și din epoci diferite, sincopa fiind un „accident general” ; (7) din cauza dificultăților și, în cele din urmă, a imposibilită-

¹⁴ S. Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologie al limbii române*, în DR, VII, 1931-1933, p. 31 ; cf. idem, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 234.

¹⁵ Vezi nota 10.

¹⁶ Al. Graur, *Scrieri...*, p. 227.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Părerea lui Al. Graur este acceptată, fără rezerve, de Florica Dimitrescu (*Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, 1967, p. 30 : „În română, uneori se sincopază și vocala accentuată : *găsit* > *găst*, *pierdut* > *kert*”).

¹⁹ Iorgu Iordan (*Stilistica limbii române...*, p. 70, nota 3), referindu-se la explicația lui S. Pușcariu prin „afonizarea” vocalelor accentuate, observă, pe drept cuvînt, că „pentru a se putea produce afonizarea, a trebuit mai întîi ca vocala în discuție să-și piardă accentul”.

șilor ridicate de sincoparea vocalelor accentuate, S. Pușcariu renunță la explicarea dată în 1934, bazată pe acest fenomen, și se întoarce la explicația fonetică, într-o variantă proprie, în 1943 (v. *supra*); (8) în ipoteza că explicația dată de Al. Graur ar fi acceptabilă, nu e necesar să se pornească de la *auzit* (< *auzit*), *găsit* (< *găsit*), fiindcă *i* e o vocală închisă, ca și *î* și *u*²⁰.

Din cele expuse mai sus rezultă că felul cum au fost explicate participiile scurte, fie din perspectivă istorică, fie pe bază fonetică, în mai multe variante, nu este satisfăcător. Această constatare se desprinde și din ezităările lui S. Pușcariu, care, cum s-a văzut, le explică, la început, istoric, iar apoi fonetic, prin sincoparea vocalelor accentuate, și, în cele din urmă, prin sincoparea vocalelor neaccentuate, în anumite situații participiile nefiind accentuate în frază.

Noi propunem o explicație morfologică, care s-ar putea să aibă mai multe șanse de a fi acceptată²¹. În explicația noastră, avem în vedere structura morfologică a verbelor cu participiile scurte, în raport cu diverse clase de verbe.

Examinând inventarul verbelor cu formele participiale scurte, constatăm că ele aparțin conjugării a II-a : *cădea*, *ședea*, *vedea*, conjugării a III-a : *pierde* și conjugării a IV-a : *auzi*, *găsi*, *veni*, *repezi* și *slobozi*. În majoritate, aceste verbe sînt, la infinitiv, bisilabice și au radicalul monosilabic. Participiul lor este bisilabic și se termină în *-ut* (*văzut*, *căzut*, *șezut*, *pierdut*) și *-it* (*găsit*, *venit*). Trei dintre ele : *auzi*, *repezi* și *slobozi* sînt, la infinitiv, trisilabice, au radicalul bisilabic, iar participiul trisilabic.

În sistemul verbal al limbii române, verbele de conjugarea a III-e sînt în marea lor majoritate bisilabice, la infinitiv, și cu radicalul monosilabic : *bate* — *bat*, *cere* — *cer*, *cerne* — *cern*, *coace* — *coc*, *coase* — *cos*, *crede* — *cred*, *crește* — *cresc*, *face* — *fac*, *frige* — *frig*, *fierbe* — *fierb*, *frînge* — *frîng*, *geme* — *gem*, *naște* — *nasc*, *paște* — *pasc*, *rupe* — *rup*, *sparge* — *sparg*, *suge* — *sug*, *teme* — *tem*, *trece* — *trec*, *țese* — *țes*, *vinde* — *vînd* ș.a. Doar cîteva verbe, mai ales derivate, sînt de trei silabe la infinitiv, avînd radicalul bisilabic : *desface* — *desfac*, *dezbate* — *dezbat*, *descoase* — *descos*, *descrește* — *descresc*, *înfige* — *înfîg*, *înfrînge* — *înfrîng*, *întrece* — *întrec* ș.a.

Verbele de conjugarea a III-a, menționate mai sus, au participiul format în trei feluri : (a) în *-ut*, în marea majoritate bisilabic : *bate* — *bătut*, *cere* — *cerut*, *cerne* — *cernut*, *coase* — *cusut*, *crede* — *crezut*, *crește* — *crescut*, *face* — *făcut*, *geme* — *gemit*, *naște* — *născut*, *teme* — *temut*, *trece* — *trecut*, *țese* — *țesut*, *vinde* — *vîndut* ș.a.; trisilabic este participiul verbelor : *desface* — *desfăcut*, *dezbate* — *dezbătut*, *descoase* — *descusut*, *descrește* — *descrescut*, *întrece* — *întrecut*; (b) în consoană + *t*, în marea majoritate monosilabic : *coace* — *copt*, *frige* — *fript*, *fierbe* — *fiert*, *frînge* — *frînt*, *rupe* — *rupt*, *scoace* — *scopt*, *sparge* — *spart*, *suge* — *supt*; bisilabic este participiul verbelor : *înfige* — *înfîpt*, *înfrînge* — *înfrînt*; (c) în consoană + *s*, în partea

²⁰ La această explicație adică, se pare, Alf Lombard (*op. cit.*, p. 577) : « Il faut supposer alors que, devant la consonne finale, la voyelle tonique s'est perdue ».

²¹ Importanța factorului morfologic în explicarea formelor scurte ale participiului a fost intuită de Iorgu Iordan (*Stilistica limbii române...*, p. 70) : „Deplasarea accentului va fi fost ajutată și de un factor pur intelectual : sensul verbului este conținut în temă, coroborat de unul formal : analogia prezentului indicativ, conjunctiv și imperativ al tuturor acestor verbe (afară de *găsi*) care, la cele mai multe persoane, se accentuează pe temă”.

monosilabic : *arde* — *ars*, *curge* — *curs*, *linge* — *lins*, *merge* — *mers*, *mulge* — *muls*, *ninge* — *nins*, *prinde* — *prins*, *scurge* — *scurs*, *șterge* — *șters*, *toarce* — *tors*, *unge* — *uns* ș.a., în parte bisilabic : *ajunge* — *ajuns*, *aprinde* — *aprins*, *ascunde* — *ascuns*, *atinge* — *atins*, *cuprinde* — *cuprins*, *împinge* — *împins*, *întinde* — *întins*, *învinge* — *învins*, *pătrunde* — *pătruns*, *prelinge* — *prelins*, *răspunde* — *răspuns* ș.a.

Toate verbele de conjugarea a II-a (cu excepția lui *bea* și *vrea*) sînt, la infinitiv, de două silabe și au participiul în *-ut* : *avea* — *avut*, *cădea* — *căzut*, *durea* — *durut*, *părea* — *părut*, *plăcea* — *plăcut*, *putea* — *putut*, *scădea* — *scăzut*, *ședea* — *șezut*, *tăcea* — *tăcut*, *ținea* — *ținut*, *vedea* — *văzut*, *umplea* — *umplut*, *zăcea* — *zăcut*. Ele sînt identice, ca număr de silabe, ca radical și ca mod de formare a participiului cu marea majoritate a verbelor de conjugarea a III-a, menționate sub (a) (*bate* — *bătut*, *cere* — *cerut* etc.). Date fiind elementele comune ale verbelor de conjugarea a II-a cu cele de conjugarea a III-a, există tendința ca verbele de conjugarea a II-a, foarte reduse ca număr, să treacă la conjugarea a III-a.

Participiile : *căzut*, *șezut*, *văzut* și *pierdut* devin „tari” prin analogie cu participiile „tari” ale verbelor de conjugarea a III-a, citate sub (b) (*fript*, *fiert*, *frînt* etc.). Se mai pot avea în vedere și participiile verbelor de conjugarea a III-a menționate sub (c) monosilabice, terminate în consoană + *s* (*ars*, *curs*, *muls* etc.), care au aceeași structură fonetică și sînt „tari”, ca și precedentele.

Participiile scurte ale verbelor de conjugarea a IV-a : *aust* < *auzit*, *găst* < *găsit*, *repes* < **repest* < *repezit*, *slobost* < *slobozit* și *vint* < *vinit* credem, sînt atrase de verbele de conjugarea a II-a și a III-a, date fiind similitudinile formelor de participiu ale acestor verbe : primele se termină în *-it*, celelalte în *-út*; verbele *găsi* și *vini* au radicalul monosilabic, iar participiul bisilabic, ca verbele de conjugarea a II-a și ca majoritatea verbelor de conjugarea a III-a; verbele *auzi*, *repezi* și *slobози* au infinitivul și participiul trisilabic, ca unele verbe de conjugarea a III-a (*desface* — *desfăcut*, *descoase* — *descusut* etc.). Mai adăugăm faptul că și conjugarea a IV-a are un verb cu participiul în consoană + *t* : *fi* — *fost* ²².

În apariția acestor participii scurte, trebuie să avem în vedere și principiul general al economiei în limbă. În virtutea acestui principiu, vorbitorii preferă formele monosilabice (*văst*, *vint* etc.) celor bisilabice (*văzut*, *vinit* etc.) și formele bisilabice (*repes*, *slobost* etc.) celor trisilabice (*repezit*, *slobozit* etc.).

Participiile scurte constituie o inovație în graiurile dacoromâne. Cît de veche e această inovație? Se pare că nu e prea veche. Textele din secolul al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea nu o atestă ²³. Cele dintîi atestări sînt, după cite știm, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai exact din anul 1838, și le întîlnim în colecția de poezii populare a lui Nicolae Pauleti.

Inovația nu a cuprins un număr mare de verbe. E posibil și din cauză că, prin scurtarea unor participii ca : *avut*, *plăcut*, *putut*, *trecut*, *vîndut* etc., s-ar fi ajuns la grupuri consonantice neobișnuite în limba

²² Alf Lombard (*op. cit.*, p. 727), ocupîndu-se de *fost*, precizează : „Il rappelle, par sa structure du type « consonne dentale + t », les participes abrégés (probablement récents) *vint*, *găst*, *căst*, *văst*, *chiert*, *slobost*”.

²³ Alf Lombard, *op. cit.*, p. 577.

română, în poziție finală, sau la cuvinte omonime: **avt*, **plăct*, **put*, **trect*, **vînt* etc.

În final, încă o problemă. Unele forme scurte dintre cele discutate au fost modificate printr-o tendință nouă — deloc surprinzătoare în dinamica limbii —, de a-și găsi un alt loc în sistemul verbal. Participiile **repest* și *vint* devin *repes* și *vit*²⁴. Considerăm că **repest* și *vint* au putut deveni *repes* și *vit* numai fiindcă în sistemul verbului românesc există participii în *-es*, la verbele de conjugarea a III-a (*ales*, *cules* etc.), și în *-it*, la verbele de conjugarea a IV-a (*fugit*, *lovit* etc.).

LES PARTICIPES ABRÉGÉS (văst, vint, etc.)

(Résumé)

L'auteur établit l'inventaire des participes abrégés du type *văst* pour *văzul*, *vint* pour *venit*, etc. et il détermine leur expansion. Puis, il discute les essais de les expliquer (par la langue latine et par des moyens phonétiques). Son explication est de nature morphologique : l'attraction exercée par les participes forts des verbes de la IIIe conjugaison (*sierit*, *fript*, *frint*, etc.).

Noiembrie 1981

Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²⁴ Primul e atestat de S. Pușcariu (*Pe marginea cărților* . . . , p. 1362) și în ALR [11], s. n., VII, h. 2 140/157, 172, iar al doilea de noi, în satul Izvoarele, jud. Alba, în Munții Apuseni (în perfectul compus : *am vit*, *ai vit*, *o vit* . . .).

STRUCTURA NARATIVĂ A NUVELEI ISTORICE ROMÂNEȘTI

(C. NEGRUZZI ȘI AL. ODOBESCU)

DE

ELENA DRAGOȘ

0. Printre virtuțile abordării semiotice a operei de artă, rezultate din aplicarea unor postulate lingvistice, dintre care cel mai important ni se pare considerarea operei ca semn, ne reține atenția, de data aceasta, demonstrarea științifică a existenței unor caracteristici în una și aceeași operă de artă verbală, care doar intuitiv au fost etichetate ca fiind de origine clasică, romantică, realistă etc. E vorba, în speță, de un transfer al rigurozității cu care s-a cercetat expresia operei de artă la conținutul acesteia, relevându-se, cu această ocazie, anumite decantări de care trebuie să dispunem în momentul actual. De exemplu, celebra nuvelă istorică a lui Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*, este considerată o operă cu o compoziție clasică în care pătrund cu ușurință fantezia romantică și observația realistă. Identificarea acestora la diverse nivele ale operei din perspectivă semiotică, una dintre cele mai mature cercetări actuale, ni se pare astfel facilitată și, incontestabil, oportună.

Concepind opera literară ca unitatea a două structuri, una immanentă, cealaltă manifestă, ceea ce corespunde din punctul de vedere al semnului lingvistic semnificatului și semnificantului, să încercăm în continuare, pornind de la procesele propuse de W. O. Hendricks (1973, p. 163 – 185), de normalizare și sumarizare, realizarea structurii de adîncime, baza organizării compoziționale a structurii de suprafață.

La nivelul profund, se poate surprinde o structură paradigmatică, aproximativ echivalentă cu fixarea funcțiilor (a predicatelor tipice) și o structură sintagmatică, în care identificăm apariția enunțurilor narrative, cu unul sau doi actanți (subiect, obiect). Pentru a ajunge la aceste structuri trebuie să ținem seama de faptul că : a) există o diferență între unitățile structurii de suprafață și cele ale structurii de adîncime : unui element sintagmatic de la un nivel îi corespunde unul semantic la celălalt ; b) structura de adîncime este abstractă, de unde și marea ei obiectivitate.

Cît privește planul manifest, considerăm oportună următoarea precizare, tot de ordin lingvistic : analiza textului nuvelor se poate fundamenta pe principiul lingvisticii moderne al distincției între enunț și enunțare. *Planul enunțului* este conceput sub diversele lui componente : verbal (privește semnificantul fonetic și grafic), sintactic și semantic, precum și sub diversele lui unități, de la trăsături distinctive — fonice și semantice —

pină la un enunț întreg; *planul enunțării* este planul relațiilor finite între locutor, alocutor și referent în realizarea unui act de comunicare într-o situație (de timp, de loc etc.) determinată (E. Benveniste, 1966, p. 258—266; Paula Diaconescu, 1977, p. 23).

Să urmărim în continuare posibilitatea de a opera cu aceste concepte în analiza narativă a nuvelei *Alexandru Lăpușneanul* de Costache Negruzzi, precum și a nuvelor *Mihnea-Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna* de Alexandru Odobescu.

Se știe că determinarea structurii narative este eficientă la un grup de texte de același fel (vezi V. I. Propp, T. Todorov etc.). În consecință, am recurs la o comparare a celor trei texte. De asemenea, deoarece textele nuvelor acoperă perioade diferite, relatează evenimente diverse, antrenând frecvent imaginația scriitoricească, a fost interesant de suprapus lectura lor peste cea a cronicilor, *Letopisețul* lui Grigore Ureche, *Letopisețul cantacuzinesc* sau *Istoriile* lui Radu Popescu, nu pentru a observa îndepărtarea de la adevărul istoric, eventual inadvertențele cronologice, pentru că acestea au fost discutate (vezi *Ist. lit. rom.*, II, 1968, p. 380—399, 705—739), ci pentru a stabili mai cu obiectivitate structura paradigmatică a planului imanent, și anume funcțiile dinamice, ca și cele calificative. Demersul nostru se bazează și pe cele afirmate de Dominique Chateau (1976, p. 206): « il est clair que le discours narratif du type H [povestirile istorice în care evenimentele sint reale] projette le monde réel (plus ou moins actuel), ses individu, ses propriétés et ses circonstances (espace — temps), dans un message sémiotique quelconque ».

I. Astfel, este semnificativ faptul că funcțiile cardinale ale nuvelor coincid cu cele ale cronicilor, că o anumită predominanță a unei funcții e dictată de textul cronicii. Dacă ultimul verb al primei fraze din *Alexandru Lăpușneanul* (*a-și lua scaunul*) — în paranteză fie zis, această primă frază este atit de bogată în verbe, încit singură ar dezvoltă o năvelă — trimite la *funcția de modificare* (a), aceasta se datorește și textului cronicii care notează încă de la începutul capitolului referitor la a doua domnie a lui Alexandru-vodă: „întelegindu sultan Suleiman împăratul turcescu de atâtea amestecături ce să fac în țara Moldovei, și să scoală unii spre alții, nu suferi, ci dăde domnia iarăși lui Alixandru vodă Lăpușneanul” (p. 189). Deci odată stabilit planul obiectiv, coincident cu cel al cronicii, rămîne cel care a fost, în fond, mobilul scrierii nuvelei, cel subiectiv, motivul pentru care Alexandru Lăpușneanul vine în țară, asigurat și susținut de turci. Paradoxal, tocmai factorul subiectiv este generator de structură clasică, deoarece, prin enunțare, aflăm că „sint alți trintori de care trebuie curățit stupul”, aparținind lui AL și instituind *funcția de pedepsire* (c) a boierilor care l-au trădat în prima domnie, funcție prevalentă și ca frecvență, și ca generatoare de simetrie (A. Marino, 1973, s.v. *clasicism*), clasicul caracterizîndu-se prin spiritul geometric, simetric etc. A se observa că titlul capitolului din *Letopisețul* enunță tocmai această funcție: „A doa domnie a lui Alixandru vodă Lăpușneanul, carile apoi *au tăiat* 47 de boieri, 7072”. Așadar structura paradigmatică a nuvelei fixează ca element determinant pentru evoluția narației *funcția de pedepsire* (c). Cronică susține acest fapt prin notarea consecutivă a citatului anterior: „scos-au ceasușu împărătescu pre un ture mare, de au trimis cu piră la craiul leșescu, pohtindu pre vielenii săi, pre Tomșa și pre soțiile lui... de i-au

tăiatu capul Tomsii și lui Moțoc vornicul și lui Spanciog spătariul și lui Veveriță..." (p. 190).

Structura sintagmatică a planului imanent presupune prezența actanților. Deoarece personajele nuvelei au un referent de ordin istoric, ele coincid cu actanții. În felul acesta nuvela se structurează astfel:

cap. I¹ AL (c) Bo

cap. IV Bo (c) AL

Simetria fiind evidentă, notăm că axa de simetrie se află în cap. III: AL (c) Bo. Pe secvențe narrative, structura nuvelei ia forma:

I	AL (α)	AL este din nou domn
	M (α)	M e ipocrit
	AL (c) Bo	AL hotărăște pedepsirea Bo
II	AL (b) Bo	AL omoară, spinzură etc. Bo
	R (d) Bo	R ia apărarea Bo
	AL (-f) R	AL dorește să se răzbune pe R
III	AL (α)	AL e ipocrit
	AL (c) Bo	AL ucide cei 47 de Bo
	AL (α) M	AL e ipocrit față de M
	Pop (c) M	Pop îl omoară pe M
	AL (-f) R	AL se răzbună pe R
IV	AL (b) Bo	AL omoară, schingiuește uneori Bo
	Bo (β)	Bo sint loiali
	Bo (α) AL	Bo îl călugăresc pe AL
	Bo (c) AL	Bo îl otrăvesc pe AL

A se observa ordinea spațială a nuvelei perfect reglată de prezența simetriei cu axa în cap. III. Dacă luăm sub observație alte funcții, de exemplu, funcția de prejudiciere (b), și ea este simetric dispusă față de axa de simetrie; în cap. II verbele-acțiuni ce indică prejudicierea sint: „împle cu lemne cetățile și le arse”, „ii despuie de averi”, „ii omorea din cînd în cînd”, iar în cap. IV verbele-acțiuni sint: „născoci feliuri de schingiuiiri”, „scotea ochi”, „tăia mini”, „ciuntea”, „seca pe care avea prepus”.

Simetriei fundamentale cu actanții inversați i se alătură o alta de ordinul funcțiilor calificative, la nivel semantic ilustrînd axa contrariilor:

cap. I M (α) M e ipocrit

cap. IV Bo (β) Spancioc și Stroici sint loiali

Din punctul de vedere al ordinii cauzale se observă că fiecare secvență narativă se dezvoltă pe baza unor relații logice. De exemplu, cap. II înregistrează următoarele aspecte cauzale: din cauza prejudicierii Bo, R li se alătură, dar suportă dezlănțuirea furioasă a lui AL [AL (b) Bo ⇒ R (d) Bo ⇒ AL (-f) R]. Este așa-numita cauzalitate sintagmatică, proprie operelor realiste, în care funcția psihică joacă un rol hotărîtor; nuvela are

¹ Considerăm împărțirea nuvelei pe capitole de către autor coincidentă cu secvențele narrative ce cuprind mai multe propoziții narrative.

deci elemente realiste încă din structura immanentă. Ordinea temporală decurge din cea cauzală, de aceea nu o mai expunem.

Prin urmare, deși are punctul incipient într-o atitudine subiectivă, care ar fi generat mai degrabă o nuvelă romantică, cu eroi extraordinari în împrejurări de excepție, C. Negruzzi se orientează totuși spre armonia și echilibrul clasic, urmînd ca elementele romantice să fie mai vizibile în structura de suprafață.

Clasicismul nuvelei *Alexandru Lăpușeanul* derivă însă dintr-o tensiune, „un fond de opoziție interioară, dualitate sau duplicitate” (A. Marino, 1973, p. 296), dată de opoziția actanțială ce caracterizează sintaxa personajelor (T. Todorov, 1966, p. 132). S-a observat opoziția *AL vs Bo* ce susține simetria fundamentală :

cap. I AL — subiect ; Bo — obiect

cap. IV Bo — subiect ; AL — obiect

Față de opoziția fundamentală, cea din cap. III, *Pop vs M*, fără corespondent simetric în nuvelă, minează structura clasică printr-o deschidere romantică. Dacă însă privim sub aspectul regulei *singular vs plural*, proprie actanților, atunci opoziția devine : cap. I *singular vs plural* ; cap. IV *plural vs singular*. Nuvela păstrează configurația codului socioistoric, specific epocii, în cazul opoziției *AL vs Bo* și invers, dar investește idealuri înnoitoare, aparținînd secolului al XIX-lea, în opoziția din cap. III, *Pop vs M*, ceea ce reprezintă un alt cod socioistoric. Se confirmă încă o dată că în opera de artă totul este sistemic și totul transgresează sistemul (I. Lotman, 1973, p. 102), după cum structurile narative, prin perspectiva lor semiotică, pot să surprindă adecvarea structurilor textuale la cele sociale.

2. În celelalte două nuvele, *Mihnea-vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna* de Al. Odobescu, nu mai găsim aceeași simetrie în plan paradigmatic, ceea ce determină o altă distribuție a elementelor clasice și romantice. Este foarte interesant, la o comparare, că, deși sînt organizate după modelul nuvelei lui C. Negruzzi, deși sînt foarte asemănătoare la nivel semantic și sintactic, totuși nuvelele lui Al. Odobescu nu mai etalează o structură de adîncime de tip clasic. Dăm în paralel cele două macrostructuri :

Mihnea-vodă cel Rău

Doamna Chiajna

I

I

D (—f) Bo = D îi urăște pe Bo

Mc (b) Bo = Mc îi împila
pe Bo

Bo (—f) Ch = Bo o urăsc
pe Ch

Bo (a) Mh = Bo îl aleg domn
pe Mh

Ch (a) P = Ch îl așază
domn pe P

II

II

Bo (a) Mh = Bo îl înscăunează
pe Mh

Ra (f) A = Ra o îndră-
gește pe A

Mh (b) II = Mh o răpește pe
II

Ch (b) Ra = Ch decide
nunta A

Mh (b) Bo = Mh îi persecută
pe Bo

Ch (b) Bo = Ch îi perse-
cută pe Bo

III

NB (h) Mc = NB il urmărește
pe Mc
Mc și Mh (a) = Mc și Mh fug

IV

Mg (-f) Bo = Mh îi urăște
pe Bo
Bo (c) Mh = Bo îl omoară
pe Mh

III

Ra și A (a) = Ra și A fug
Ch (c) Ra = Ch îl omoară
pe Ra

IV

Du (c) Ch = Du o omoară
pe Ch

Paralelismul apare pe alocuri imperfect și din cauza structurii libere, fără vreun echilibru, proprie operelor romantice, în concordanță cu caracterul eroilor, selectați tocmai pentru nota acuzat excentrică a firii lor². *Letopisețul cantacuzinesc* și *Istoriile domnilor Țării Rumânești* atestă o anume uniformitate funcțională reluată și în nuvele (mai frecvente fiind funcțiile a, b, c, rar -f), prin relatarea domniei singeroase a lui Mihnea indeosebi: „și puseră domn în scaunul țării pre Mihnea, feciorul Dracii armașul. Și cum apucă domnia, îndată să dezbracă lupul de piiale de oaie și-și astupă urechile ca aspida și ca vasiliscul, iar areul și-l încordă și găti săgeți de a săgeta și a fulgera, și mina și-o întărea spre rane, și prinse pre toți boiarii cei mari și aleși și-i munci cu munci, cu multe munci și cuminplite și le luă toată avuția, și să culca cu toate jupinésele și cu fetele lor înaintea ochilor lor. Dăci unora le-au tăiat nasurile și buzele, pre alții i-au inecat și pre alții i-au spinzurat, iar el să îmbogățească...” (p. 93) sau „au rădicat cu voia tuturor pă Mihnea, feciorul Dracii armașul den Mănești. Carele, luind putere la mină, multe răotăți au făcut: boiarii îi omora, îi muncia, avuțiile le lua, cu jupinésele, cu fetele să culca, dăjdi multe punea asupra țării; cit, neputind suferi, s-au rădicat o samă de boiari, cu Banul Barbul Craiovescul, și cu frații lui, și cu alt neam al lui, și au pribegit în Țara Turcească... Iar Mihnea-vodă, pină a să mazili, dacă pribegiră boiarii, au trimis de le-au prădat casele; și le-au sfărîmat pină în pământ, și nu numai casele, ci și bisericile, și mănăstirile lor, și slugile, și egumenii, era sluțiți de dinsul și căzniți” (p. 257).

Ceea ce ne rămîne nouă de constatat e că, spre deosebire de C. Negruzzi, a cărui nuvelă se dovedise clasică în structura profundă, scenele istorice ale lui Al. Odobescu pornesc de la o structură romantică, pentru ca spiritul clasic recunoscut al autorului să se dezvăluie în expresie, în dozarea atentă a elementelor de limbaj ce formează ideologemul textului. La această impresie contribuie și lipsa de concentrare asupra eroului principal, în favoarea fidelității istorice. De exemplu, în *Alexandru Lăpușneanul* funcțiile cardinale erau grupate în relație cu eroul-subiect (Al.), iar cînd apăreau și alți actanți, eroul-subiect era exclus. De notat că funcția de pedepsire apare în toate trei nuvelele în secvența a IV-a, dar, pe cînd la C. Negruzzi pedepsitorii au apărut ca actanți în secven-

² Dealtfel, s-a observat (*Ist. lit. rom.*, II, p. 726) că lui Al. Odobescu îi lipsește genul arhitectural, nuvelele sale avînd o factură romantică prin intrigă și caractere.

teke I și III, la Al. Odobescu pedepsitorii „sînt aduși” în final fie pentru a realiza o frescă a vremii cît mai apropiată de adevărul istoric, fie pentru a zugrăvi caractere romantice, distrugînd astfel echilibrul narației, precum și geometria sa, și așa destul de șubredă.

Și din punctul de vedere al distribuției actanților, nuvelele lui Al. Odobescu se deosebesc de cea a lui C. Negruzzi. Regula *singularului vs plural* nu mai funcționează simetric :

cap. II singular vs plural

cap. IV singular vs singular

ceea ce înseamnă că în secvența a IV-a numai un singur boier (Iagșăg) îl pedepsește pe Mh, e drept, răzbunînd o întreagă clasă.

În *Domana Chiajna* notăm același dezechilibru : în timp ce Mircea și Chiajna au prejudiciat pe boieri, în ultimul capitol doar un singur boier, moldoveanul Dumbravă vornicul, o pedepsește pe Chiajna. Instabilitatea structurilor actanțiale, ca și configurația lor asimetrică, trădează apetența spre structura romantică a nuvelor lui Al. Odobescu.

3. Amintind anterior, cu privire la nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, de o anume opoziție interioară, să încercăm în continuare surprinderea funcționării opoziției dintre enunț și enunțare din structura de suprafață, care, prin felul cum e organizată, susține simetria din structura de adîncime și, implicit, relaționează secvențele. Simetria instituită de funcția de pedepsire (c) este dublată de simetria discursului construit prin enunțare sau enunț :

cap. I AL (c) Bo — enunțare — „sînt alți trintori de care trebuie curățit stupul”

cap. III AL (c) Bo — enunț — se relatează de către autor uciderea celor 47 de boieri

cap. IV Bo (c) AL — enunțare — „trebuie să moară”

În discursul narativ, factorii constitutivi ai comunicării au indicii de enunțare de origine romantică (de exemplu, etalarea persoanei locutorului în fraze memorabile ce funcționează și ca motouri în fruntea capitolelor) : cap. I : „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau...” ; cap. IV : „De mă voi scula, pre mulți am să popesc și eu...” , în opoziție cu capitolele II și III ale căror motouri sînt replici ale actanților colectivi, Bo și Pop, fără caracteristicile de mai sus : cap. II : „Ai să dai samă, doamnă !...” și cap. III : „Capul lui Moțoc vrem...”.

Tot la nivelul manifest al textului se creează opoziții de tip romantic în replică, cu o mare deschidere spre dezechilibru ; de pildă, adversativele, destul de frecvente, nu traduc totdeauna și opoziții semantico-gramaticale echivalente denominării lor : „Cu averile voastre, nu cu banii țaranilor pre care-i jupuiți voi. Voi mulgeți laptele țării, dar au venit vremea să vă mulg și eu pre voi” (p. 114). Indiciile enunțării opoziționale gramaticale sînt : *eu vs tu* ; *noi vs voi*. În fraza citată mai sus, sistemul este : *voi vs ei* și *voi vs eu*. Același sistem deviant apare și în cuvîntarea lui AL, unde, alunecarea spre citate din Biblie reprezintă o adevărată evaziune de la declararea unor opoziții sociale reale : „ — Boieri dumneavoastră ! De la venirea mea cu a doua domnie și pînă astăzi, am arătat asprime către mulți ; m-am arătat cumplit, rău, vîrsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut rău și de nu mă căiesc de aceasta ; dar dumneavoastră

știți că m-a silit numai dorința de a vedea conținând gilcevirile și vinzările unora și altora care țineau la răsipa țerii și la pieirea mea. Astăzi sint altfel trebile. Boierii și-au venit în cunoștință; au văzut că turma nu poate fără păstor, pentru că zice Mintuitorul: «Bate-voi Păstorul, și se vor împrăștia Oile»" (p. 122). Ceea ce amintește de sistemul clasic este axa temporală cu opoziția: *trecut vs prezent (atunci vs astăzi)*, în rest, sistemul pronominal este complet deviat: *eu vs ei; el vs eu; voi vs eu; ei vs el și eu vs ei*. Dacă nu ar fi provenit dintr-un cod de ritual, am socoti evaziv și răspunsul boierilor la rugămintea domnitorului, acum axa fiind: *voi vs eu și el vs tu*: „Iertați-mă, oameni buni, și boieri dumneavoastră!”; „— Dumnezeu să te ierte, Măria ta!” (p. 122).

Proverbele, citatele sint însă selectate dintr-o serie cu opoziții stricte, refăcându-se astfel din cînd în cînd sistemul clasic: „Lupul părul schimbă, iar năravul ba” (p. 114) sau „Proști, dar mulți” (p. 127), susținînd impresia generală de exprimare sobră de tip clasic a întregii nuvele (Paula Diaconescu, 1975, p. 155).

Pozițiile diferite ale locutorului și alocutorului sint marcate prin indicii ai conținutului propoziției. AL, prin funcția de domnitor, își permite mai cu seamă propoziții de ordin sau interrogativ-retorice în cap. I: „— Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanul, a cărui ochi scînteiară ca un fulger, și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi, și voi merge ori cu voia ori fără voia voastră. Să mă-ntore? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăpt! A! Nu mă vrea țeara? Nu mă vreți voi, cum înțeleg?” (p. 113), în timp ce Bo uzează de fraze reticente: „— Să nu bănuiești, Măria ta, zise Moțoc, țeara este liniștită, și poate că Măria ta ai auzit lucrurile precum nu sint; căci așa este obiceiul norodului nostru, să facă din țîntar, armăsar. Pentru aceea obștia ne-au trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubeste, și Măria ta să te întorci înapoi ca...” (p. 112—113). În capitolul al IV-lea fraza de rugămintă a lui AL se opune celei de ordin a Bo, iar întrebările retorice sint înlocuite cu implorări exclamate: „— ... Oh! omoriți-mă, să scap de durere! Oh! înjunghie-mă tu, tu ești mai tînăr, fie-ți milă! scapă-mă de durerile ce mă sfîșie; înjunghie-mă!”, față de: „— Iată, zise Spancioec, luînd paharul de argint de pe masă, au rămas drojdiile otrăvii. Bea și te răcorește!” (p. 135 și 136). Opoziția aceasta cu valoare funcțională, construită la distanță, e condensată în capitolul al III-lea în una apropiată, avîndu-i ca protagoniști pe AL și M.

Rămînînd pe terenul enunțării cu trăsături romantice, menționăm cultivarea ironiei, ce are la bază tot o opoziție (conținutul afirmat neagă referentul), prezentă în replicile lui AL: „Am auzit de bintuirile țerii și am venit s-o mintui. Știu să țeara m-așteaptă cu bucurie” (p. 112), replică contrazisă de prezența boierilor cu solie de împotrivre.

Dar opoziția care influențează determinant sistemul discursului narativ e între enunțul autorului și enunțările personajelor, între caracterul obiectiv, realist al exprimării lui Costache Negruzzi și cel subiectiv, romantic pasionat al replicilor personajelor. Tensiunea aceasta se poate observa prin compararea motivelor libere de tipul descrierilor, al digresiunilor ce autentifică realitatea referenților (B. Tomașevski, 1973, p. 340), cu replicile personajelor ce intră în cadrul motivelor dinamice, al funcțiilor, prin procesul de normalizare și sumarizare propus de W. O. Hendricks. Dacă

text înseamnă retorism, după Ch. Grivel (1974, p. 103), atunci înțelegem de ce AL, de exemplu, lasă o impresie de neobișnuit atît prin ceea ce face, dar în aceeași măsură și prin ceea ce pronunță, cu patetism, prin repetiții, interogații retorice, implorări etc. Cît privește descrierile din vorbirea autorului, ele se realizează cu grija pentru conservarea realismului istoric, cu arhaisme sau expresii populare (vezi descrierea vestimentației doamnei Ruxanda sau a lui Alexandru Lăpușneanul).

Sistemul opozițional realism – romantism este creat pentru a fi distrus. Autorul însuși conservă în unele enunțuri urmele enunțării, prin apelul la cîteva calificative de ordin epitetice ce subiectivizează planul diegetic (G. Genette, 1966, p. 152–163): „Astfel *gingașa* Ruxanda” (p. 118); „Sfîrșind această *deșănțată* cuvîntare” (p. 122); „În vreme ce *nenorocitul* Moțoc pierrea acest fel” (p. 128); „*Nenorocitul* domn se zvîrcolea în spasmele agoniei” (p. 136), după cum unele din aceste expresii, dar și altele, funcționează cu indici cataforici tipici pentru structura discursului romantic, ca, de exemplu: „Norodul se invoia cu oblăduirea lui Alexandru Vodă; cirtea numai asupra ministrului său Moțoc, care întrebuinta creditul ce avea la domn, spre împilarea gloatei” (p. 123).

În finalul nuvelei, exprimarea mult prea demonstrativă a autorului trimite la ordinea clasică, care, și la nivelul discursului, se încheie cu un enunț de caracter retrospectiv, așa cum a început narația, nu înainte ca subiectivitatea autorului să se vădească. Între „Acest fel fu sfîrșitul lui Alexandru, care lăsa o pată de singe în istoria Moldovei” și „La mînașterea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și a familiei sale” (p. 136), e distanța dintre romantism și clasicism, dinamica schimbării lor contribuind la tensiunea dramatică a nuvelei.

4. Discursul narativ al nuvelor lui Al. Odobescu nu dezmințe caracterizarea cunoscută referitoare la întreaga operă a scriitorului, întrucît grija față de expresie (*Ist. lit. rom.* II, p. 706), eleganța și precizia termenilor, sobrietatea exprimării sînt atestate și de scenele istorice. Nu mai găsim acea tensiune între enunț și enunțare (toate funcțiile cardinale reies din enunț la Al. Odobescu), iar replicile personajelor nu au la bază contrastul romantic realizat prin semantisme contrarii sau prin expresia lor gramaticală – negația. Mai degrabă, unele replici care funcționează și ca motouri sînt declarative: „Să n-aibi milă!”; „Să știe tot omul că am omorît pe Mibnea-vodă!” sau retorice: „Nu-i așa că bogățiile sînt amăgitoare?”, după cum sînt precise prin referirea la o experiență de viață restrînsă într-o maximă: „Fuga e rușinoasă... dar e sănătoasă...”. Titlul capitolelor reproduce o toponimie reperabilă istoric și geografic: *Mănești, Curtea de Argeș, Cotmeana, Sibii*. În nuvela *Doamna Chiajna* se renunță la replica moto, păstrîndu-se doar tehnica denominării fiecărui capitol cu un titlu ce esențializează subiectul secvenței narative: *Mormîntul, Nunta, Fuga, Pustnicia*, susținînd o părere a lui Ph. Hamon (apud Smaranda Vultur, 1978, p. 355), după care textul literar este un enunț cu metalimbaj încorporat, un element al cadrajului formîndu-l titlul, alături de subtitlu, prefete, indicații de gen, cuvîntul final al personajului sau al autorului, anforele, cataforele sau citatul. Or, din acest punct de vedere, exigențele clasicizante ale lui Al. Odobescu tind tocmăi spre un cadraj autentic științific. A se reține, din același punct de vedere, probitatea și autenticitatea diverselor surse citate (Constantin Căpitanul,

D. Cantemir, Fotino, Gh. Șincai, Engel, Miron Costin, Cronicarul anonim, Forgaci, Sigler, Nicolae Olahul, Hammer, Cantu, Henricus, Hilarius și Crusius, Ducange, Scherer, Gr. Ureche etc.), ca și folosirea literaturii populare notată scrupulos ca izvor, care, împreună cu textul ficțional al autorului, să ne dea măsura unei opere ce se adresează mai cu seamă intelectului, operă cu o densitate intertextuală notabilă. Prezența referinței la discursuri anterioare, ca marcă a intertextualității, are la Al. Odobescu putere de obiectivitate și nicidecum de ambiguizare sau parodiere a textului.

Grija față de expresie a determinat caracterul de „laborator” al descrierilor sale, autorul intrunind calitățile unui artifex adevărat, deplin stăpîn pe uneltele și procedeele sale. Așa se explică pasiunea pentru detaliul istoric, ce își găsește corespondent în cultul față de arhaisme, reperabile în replici, dar, mai ales, prezente în descrieri sau digresiuni aparținînd enunțului autorului. Dealtfel, T. Vianu (1968, p. 243) a sesizat coordonatele clasice ale stilului lui Al. Odobescu, remarcînd frecvența funcției referențiale (în lexic, mai cu seamă) în detrimentul celei emotive. Credem că punctul maxim al clasicismului expresiei odobesciene este atins de sintagmatica textului său. Perioada sa amplă, simetrică, rămuroasă nu și-a găsit egal printre frazele contemporane. Echilibrul gândirii s-a transmis nealterat și expresiei. Deci nuvela lui Al. Odobescu opune romantismului structurii de adîncime un clasicism al structurii de suprafață.

5. Remarcăm, în final, un nivel al tensiunilor care ființează în operă, ca primat al existenței sale artistice, tensiuni ce se pot identifica în cele două planuri; un rol hotărîtor în analiza lor îl are minuirea conceptelor de ordin lingvistic. Datorită acestora s-a observat că în nuvela lui C. Negruzzi structura imanentă este de ordin clasic, pentru că în textul manifest elementele romantice și realiste sînt articulate cu cele clasice, producînd deschideri spre diverse coduri socioculturale. Dimpotrivă, la Al. Odobescu, structura de adîncime a nuvelor este negeometrizată, romantică, opunîndu-i-se una riguroasă la nivelul discursului. Recunoaștem aici, în fond, înscrierea într-un model structural clasic sau romantic, textul apărîndu-ne ca un ansamblu stereofonic de elemente ce se pot ordona pe cele două planuri, cu condiția distrugerii lecturii lineare în favoarea celei tabulare. Astfel întreaga structură e purtătoare de informație și devine semnificativă.

BIBLIOGRAFIE

a) EDIȚII

Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. I, București, 1965.

Constantin Negruzzi, *Opere alese*, vol. I, *Proza*, București, 1957.

Cronici muntene. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, 1961.

Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958.

b) STUDII

Barthes, Roland, 1964, *Éléments de sémiologie*, în « Communications », 4, p. 92 – 134.

Barthes, Roland, 1966, *Introduction à l'analyse structurale des récits*, în « Communications », 8, p. 1 – 28.

- Benveniste, Émile, 1966, *Éléments de linguistique générale*, p. 258–266.
- Bremond, Claude, 1966, *La logique des possibles narratifs*, in « Communications », 8, p. 60–76.
- Chateau, Dominique, 1976, *La sémantique du récit*, in « Semiotica », 18, 3, p. 201–216.
- Diaconescu, Paula, 1975, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, vol. II, București.
- Diaconescu, Paula, 1977, *Un model lingvistic al structurilor narative*, in PLG, VII, p. 23–33.
- Genette, Gérard, 1966, *Frontières du récit*, in « Communications », 8, p. 152–163.
- Grivel, Charles, 1974, *Pour une sémiotique des produits d'expression*, in « Semiotica », 2, p. 101–115.
- Hamon, Philippe, 1972, *Mise au point sur les problèmes de l'analyse du récit*, in LFM, 3, p. 200–221.
- Hendricks, W. O., 1973, *Methodology of Narrative Structural Analysis*, in « Semiotica », 2, p. 163–185.
- Ist. lit. rom.*, II, 1968, *Istoria literaturii române*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- Kristeva, Julia, 1968, *La productivité d'ité*, in « Communications », 11, p. 59–83.
- Lotman, I., 1973, *La structure du texte artistique*, Paris.
- Marino, Adrian, 1973, *Dicționar de idei literare*, vol. I, București.
- Propp, V. I., 1970, *Morfologia basmului*, Editura Univers, București (ediția în limba română).
- Todorov, Tzvetan, 1966, *Les catégories du récit littéraire*, in « Communications », 8, p. 125–151.
- Tomașevski, Boris, 1973, *Teoria literaturii. Poetica*, Editura Univers, București (ediția în limba română).
- Vianu, Tudor, 1968, *Studii de stilistică*, București.
- Vultur, Smaranda, 1978, *Text și intertext – posibilități de abordare și delimitări*, in SCL, XXIX, nr. 3, p. 347–357.

ABREVIERI

Actanții: A = Aneșu; AL = Alexandru Lăpușneanu; Bo = boieri; Ch = Chiajna; D = Dracea armașul; Du = Dumbrăvă vornicul; Il = Ilinca; M = Moșoc; Mc = Mircea Ciobanu; Mh = Mihnea-vodă; NB = Neagoe Basarab; P = Petru Șchiopul; Pop = popor; R = Ruxanda; Ra = Radu Socol.

Funcțiile calificative: α = ipocrit; β = loial.

Funcțiile cardinale: a = funcția de modificare; b = funcția de prejudiciere; c = funcția de pedepsire; d = funcția de participare; $-f$ = funcția psihic negativă.

LA STRUCTURE NARRATIVE DE LA NOUVELLE HISTORIQUE ROUMAINE (C. NEGRUZZI ET AL. ODOBESCU)

(Résumé)

Le but de cette recherche a été l'identification des éléments classiques, romantiques ou réalistes dans les nouvelles historiques de Constantin Negruzzi et Alexandru Odobescu, ayant pour base l'analyse de leur structures narratives.

En appliquant le concept de signe linguistique à l'œuvre littéraire toute entière, de même que les concepts linguistiques d'*énoncé* et d'*énonciation* au niveau du discours narratif, on a pu détacher une structure immanente de type classique à C. Negruzzi et une structure immanente de type romantique à Al. Odobescu. Dans le texte manifeste la situation est inversée: une structure romantique à C. Negruzzi et une structure classique à Al. Odobescu.

La pénétration des éléments réalistes déjà dans la structure immanente (de profondeur) prouve que l'œuvre littéraire est créatrice de même que destructrice de structures, les aspects systématiques et non systématiques créant la tension ininterrompue spécifique à l'œuvre d'art.

Mai 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ÎN TRE PALIA DE LA ORĂȘTIE ȘI BIBLIA DE LA BUCUREȘTI

DE

ANTON GOȚIA

În spațiul cultural al secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, atenția transpunerii în românește a textelor scripturale s-a oprit mai ales asupra psalmilor și a evangheliilor, fapt explicabil prin locul central pe care îl ocupă în practicile de cult.

Cu toate acestea, după cum se știe, traducerea în lucrări independente a *Vechiului* și *Noului Testament* înregistrează momente importante de cultură și de limbă prin *Palia de la Orăștie* (1582), *Noul Testament* tipărit la Bălgrad în 1648 și *Biblia* imprimată la București în 1688 (cu textele scripturale integrale, prima realizare de asemenea proporții la noi).

Cum traducerea, se pare integrală, a *Bibliei*, a lui N. Milescu, de la jumătatea secolului al XVII-lea, nu s-a păstrat, ci a fost integrată în *Biblia* tipărită în 1688¹, între *Palia de la Orăștie* și aceasta nu mai sînt cunoscute alte traduceri, fragmentare sau integrale, în lucrări independente sau subsumate unor scrieri cu alt profil, din *Vechiul Testament*.

În însemnările de mai jos ne propunem să semnalăm existența, totuși, a unor astfel de fragmente în traducere independentă, utilizate într-o lucrare omiletică din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care folosește de altfel din plin citatul scriptural atît din *Noul Testament*, cît și din *Psaltire* și *Vechiul Testament*. Este vorba de *Sicriul de aur* al lui Ioan Zoba din Vinț, carte imprimată în Sebeș (Sebeș-Alba) în anul 1683.

Cartea nu dă indicații precise asupra izvoarelor din care au fost luate fragmentele biblice. Doar în „Cuvînt către cetitori” precizează : „Temelia iaste tot din Scriptura Sfîntă, cum să și vede, că toate cuvintele Scripturii sînt însemnate cu cap și stih” și, am adăuga noi, marcate prin ghilimele.

¹ Vezi N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, București, 1942, p. 132 ; vol. III, București, 1945, p. 215, 216 — cu bibliografie — (abreviat Cartoian ILR), precum și lucrările mai noi, fundamentale : *Istoria literaturii române*, I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400—1780)*, București, 1964 (abreviat ILR I) ; George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, [București, 1969], p. 221 ; P. V. Haneș, *Studii de istorie literară*, [București], 1970, p. 74—100, 101—131 ; Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1971 — cu o bogată bibliografie a problemei — (abreviat Rosetti, Cazacu, Onu, ILBR) ; Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830*, București, 1977, p. 174—175 (abreviat Piru ILR) ; vezi și, recent, G. Mihăilă, *Începuturile și conștiința de sine a literaturii române vechi*, în *Istoria literaturii române — Studii* —, București, 1979, p. 70.

Căutările noastre au pus în evidență faptul că citatele din *Noul Testament* și *Psaltire* au fost luate din traduceri românești respective tipărite la Bălgrad în 1648 și 1651².

O simplă alăturare a unor fragmente paralele este în măsură să producă dovada concludentă a acestei filiații.

Sicriul de aur

„Iată, săcerătură-i multă,
iară lucrătorii-s puțini. Ce
vă rugați Domnului săcerăturii
ca să scoată lucrătorii la săceră-
tura sa” (p. 43 v).

Noul Testament (1648)

„Iată, săcerătură-i multă,
iară lucrătorii-s puțini.
Ce vă rugați Domnului seceră-
turi ca să scoată
lucrătorii la secerătura sa” (p. 12v).

Sicriul de aur

„Fericitu-i tot cela ce să tème³ de
Domnul și cela ce în căile lui
îmblă. Că osteneala miinilor vei
minca, fericit ești și bine-ți va fi
ție” (p. 64r).

Psaltirea (1651)

„Fericitu-i tot cela ce să tème de
Domnul și cela ce în căile lui îmblă.
Că osteneala miinilor tale veri minca,
fericit ești și bine-ți va fi ție”
(p. 245v — 246r).

Depistarea surselor pentru citatele din *Vechiul Testament* a ridicat probleme mai complexe. Textul cărții în discuție conține fragmente de la „cărțile” lui Moise la cele ale lui Samuel, de la „cărțile” împăraților la *Cartea lui Iov*, de la *Pildele lui Solomon* la profeți etc.

Aceasta înseamnă deci folosirea unei ediții integrale.

Cum până în 1683, după cum am văzut, nu există o traducere românească completă (*Palia de la Orăștie* conținând doar primele două cărți, „Bitia” și „Ishodul”), ne-am îndreptat căutările spre edițiile integrale maghiare pe care, cel mai probabil, le-a putut folosi în lipsa unui text românesc satisfăcător.

Edițiile maghiare complete apărute până în 1683 aparțin lui:

Károly Gáspár, *Szent Biblia*, Vizsoly, 1590 (cf. RMK I⁴, p. 118 — 119); Molnar Albert (Szenczi), *Szent Biblia*, ediția I, Honau, 1608, ediția a II-a, Oppenheim, 1612 (cf. RMK I, p. 188 și 197); Káldi György, *Szent Biblia*, Viena, 1626 (cf. RMK I, p. 247); Károly Gáspár, *Szent Biblia*, Oradea, Cluj, 1660—1661 (cf. RMK I, p. 407 și 410, variantă revăzută la ediției din 1590).

Divergențe de limbă față de textul românesc ne-au determinat să eliminăm ca izvoare posibile edițiile lui Molnar Albert (Szenczi) din 1608 și 1612 și Káldi György, din 1626. În discuție au rămas doar edițiile lui Károly Gáspár din 1590 și cea revăzută și îndreptată din 1660—1661.

² Vezi și N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de la Transylvanie des origines à la fin du XVIIe siècle*, Bucarest, 1938, p. 49; Sbiera I. G., *Miscări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 65, precum și lucrarea noastră manuscrisă *O tipăritură transilvăneană din veacul al XVII-lea: Sicriul de aur*, p. 17—28.

³ Slova *ta* a fost redată prin *é*, chiar și în textul citat din *Palia de la Orăștie*, unde este notat *ea*, în poziție *e*.

⁴ Vezi Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár*, Budapest, I [kötet], 1879, II-ik kötet, 1885 (abreviat RMK).

Diferențe de text între ediția din 1590 și cea din 1660—1661, în pasaje aflătoare și în *Sicriul de aur*, au fost în măsură să ne indice faptul că textul nostru omiletic a utilizat prima traducere integrală a *Bibliei* în limba maghiară — 1590 —.

Dealtfel, un anunț tehnoredacțional a venit să ne întărească această convingere. Capitolul 31 din *Cartea pildelor* a lui Solomon în edițiile amintite (vezi mai sus), inclusiv în cea din 1660—1661 are 30 de stihuri. În ediția din 1590, ultimul stih al capitolului amintit poartă numărul 31, rezultat dintr-o numerotare greșită, după stihul 21 urmînd 23 și nu 22, cum era normal. Citindu-se din acest capitol în propovedania a șasea, se face trimiterea la „capul 31, stih 30, 31” (p. 77 v), deci după numerotarea defectuoasă din ediția de la 1590.

Motivul pentru care Ioan Zoba a preferat ediția princeps, pe lângă autoritatea intrinsecă a textului dată de acest fapt, credem că l-a constituit litera mai mare cu care este imprimat. Celelalte ediții, deși mai puțin voluminoase, deci mai ușor de minuit, au însă o literă măruntă care îngreuiază lectura.

Vom reda în paralel fragmente din *Palia de la Orăștie*, *Sicriul de aur* și *Biblia de la București*, pentru a desprinde personalitatea traducerii din textul omiliilor. Evident, citatele vor cuprinde fragmente din toate trei cărțile comparate numai pentru primele două părți ale *Vechiului Testament* (*Geneza* și *Ieșirea*), cit constitua materia integrală a *Paliei*⁵.

I. *Palia*

„5. că printru singele trupurilor voastre sta-voiu băsău sau în alean și pre toate jigăniile sta-voiu băsău, printru viața omului și pre rudele lui.

6. Cine va vărsa singe de om, aceluia singele prin omul să se verse, că Dumnezeu omul pre obrazul lui au făcut” (*Bitia*, p. 34).

Sicriul de aur

„că pentru singele trupurilor voastre sta-voiu de alean și pre toate gadinile sta-voiu de alean pentru viața omului, încă și pre rudele lui. Cine va vărsa singe de om, singele aceluia prin om să se verse, că Dumnezeu omul pre chipul său l-au făcut” (*Bitie*, cap. 9, stih 5—6; p. 92r).

Biblia — 1688 —

„Pentru că și singele vostru a sufletelor voastre den mina a toate jiganiile voiu cere pre dinsul și dentru mina omului fratelui voiu cere această.

Cela ce varsă singele omului pentru singele lui să va vărsa, pentru că intru chipul lui, Dumnezeu au făcut pre om” (*Facerea*, capitolul 9, versetele 5—6; p. 6).

II. *Palia*

„Și merseră den Vethealiu și cînd ară fi depărtați de la Efrata citu-i lungul unui pămînt arătoriu, născu Rahila și în naștere[!] mare durere pătia. 17. Și cînd ară pătî în naștere trudă mare, dzise ei moașa :

⁵ Textele sînt reproduse după : *Palia de la Orăștie 1581 - 1582*. Text - Facsimile - Indice, Editie îngrijită de Viorica Pamfil, doctor în filologie, București, 1968; *Sicriul de aur*, Sas-Sebes (azi Sebes-Alba), 1683; *Biblia*, București, 1688.

nu te teme, că acesta încă va fi feciorul tău. 18. Și cînd sufletul ară fi ieșind den ea și ară muri puse numele lui Veniamin. 19. Muri drept aceaia Rahila și fu îngrupată lîngă calea Efrateei, căriia-i acum numele Vetleam. 20. Și Iacov rădică sus semn pre mormîntul ei și semnul mormîntului Rahilei acolo iaste pînă în zioa de astăzi” (*Cartea lu Moise 1*, p. 121).

Sieriul de aur

„Și merseră din Vethel și era de la Efratha ca la o milă de pămînt și născu Rahila și în naștere mare durere răbdă (păți). Și cînd ară fi pătî în naștere mare durere, îi zise ei moașa: Nu te teme, că și acum vei avea fecior. Iară cînd ară fi murind, îl numi pre acesta Venion, ce tată-său îi zise Veniamin. Muri drept însă Rahila și o îngrupă lîngă calea care mîrge în Efratha, care acum să chiamă Vithleaem. Și rădică Iacov stîlp la locul îngrupăciunei ei și să chiamă pînă într-această zi de astăzi locul stîlpului îngrupăciunei Rahilei” (*Bîtie*, cap. 35, stih 16—20; p. 147r).

Biblia — 1688 —

„Și sculîndu-se Iacov de la Vethil au împinsu cortul lui decîndea de turnul Gader și fu cînd se-au apropiat de Hafratha și a veni la pămîntul lui, Efratha, au născut Rahil și greu avu întru naștere. Și fu cînd născu ea cu greu zise ei moașa: aibi îndrăznire pentru că și acesta îți iaste fiu. Și fu cîndu-și lăsa ea sufletul că muriia, numi numele lui feciorul durerei mele și tată-său numi pre dinsul Veniamin.

Și muri Rahil și să îngropă în calea lui Efratha, aceasta iaste Vithleaem. Și puse Iacov stîlp pre mărîntul ei, acesta iaste stîlpul mormîntului Rahilei pînă în zioa de astăzi și să rădică Israil și-și întinse cortul lui decîndea de turnul Gader” (*Facerea*, capitolul 35, versetele 16—20; p. 26).

III. *Palia*

„Luară drept acea veșmîntul lu Iosif și în singele unui ied giungheat tăvălîră și tremeseră acel veșmînt pestriț și vrîstat, 32. și-l duseră tătîni-său și aceasta ziseră: iată, acesta am aflat, caută să e acesta veșmîntul feciorului tău au ba. 33. Cunosc de-a-firea Israil veșmîntul și zise: acesta-i veșmîntul feciorului meu; cea fiară rea sălbatecă l-au mîncat pre el, eu de-adevăr l-au rupt pre Iosif. 34. Și Iacov [i]ș rupse veșmintele și se în sac îmbrăcă și în multă vrîme plînsu cu amar pre feciorul său. 35. Sculară-se iară toți feciorii și fetele, cum să veselească pre el, ce nu vru să se veselească și zise: în amar fiînd pogori-voiu în mormînt la feciorul meu; și plînsu pre Iosif tată-său” (*Bîtie*, p. 130).

Sieriul de aur

„Și luară veșmîntul lui Iosif și omorîră un ied și cu singele lui stropîră veșmîntul. Și trimisără veșmîntul cel pestriț și îl dusără la tătăl lor și zisără: Acest veșmînt noi l-am găsit, iani cunoaște-l doară va fi veșmîntul fiului tău au ba? Carele cunosc și zise: Veșmîntul fiului meu iaste, fiara rea l-au mîncat pre el, fără de indoială l-au rupt pre (fiul meu) Iosif. Și își rupse veșmintele Iacov și, îmbrăcîndu-să în haine de jeale, plînsu pre fiul său pînă la vrîme multă. Și să sculară feciorii

lui toți și fetele lui cum să-l mîngîie pre el, ce nu vru să ia mîngîiare, ce așa zicea : Plîngînd mă voi duce la fiul meu în gropniță ; și plînse după el tată-său" (*Bitie*, cap 37, stih 31—35 ; p. 157r—157v).

Biblia — 1688 —

„Și luînd haina lui Iosif au junghiat un iedu de capră și unseră haina cu singele.

Și trimise haina cea pestriță și o adusără tătine-său și ziseră : aceasta am aflat, cunoaște de iaste haina feciorului tău au ba. Și cunosc pre ea și zise : haina feciorului meu iaste, jiganiia cea rea l-au mîncat pre el, jiganiia au hrăpit pre Iosif.

Și-și rupse Iacov hainele lui și puse pre mijlocul lui sacu și plîngea pre fiu său zile multe.

Și să adunară toți feciorii lui și fetele lui și viniră să mîngîie pre el, și nu vrea să să mîngîie, zicînd că mă voi pogori cătră fiu meu, plîngînd, în iad și-l plînse pre dinsul tatăl lui" (*Facerea*, capitoul 37, versetele 31—35 ; p. 28).

IV. *Palia*

„Cînsteste tată-tău și mumă-ta, cum în lungă vreme să trăiești pre cest pămînt, carele Domnul Dumnedzeul tău dă ție (*2 Cartea lui Moisi*, p. 345).

Sicriul de aur

„Cînsteste pre tată-tău și pre mumă-ta să vei să aibi zile multe pre cest pămînt, ce-ți va da ție Domnul Dumnezăul tău" (*Ishod*, cap 20, stih 12 ; p. 152r).

Biblia — 1688 —

„Cînsteste pre tată-tău și pre mumă-ta, pentru ca să ți să facă ție bine și delungat de ani să te faci pre pămîntul cel bun carele Domnul Dumnezău tău dă ție" (*Iesirea*, capitoul 20, versetul 12 ; p. 53).

V. *Sicriul de aur*

„Și pămîntul nu va fi curat de acel singe ce s-au vărsat în el, fără numai cu vărsarea singelui celuia cine l-au vărsat" (*A 4 Carte a lui Moisi*, cap. 35, stih 33 ; p. 100r).

Biblia — 1688 —

„...singele acesta omoară pămîntul și nu se va curăți pămîntul de singele cel ce s-au vărsat preste el, ce preste singele celuia ce-l varsă" (*Numerile*, capitoul 35, versetul 33 ; p. 124).

VI. *Sicriul de aur*

„Nu mă chemareți pre mine Naomiia, ce mai virtos Mara, că foarte tare m-au amărit Cel de tot puternic. Eu eram bogată cînd m-am fost dus, ce iată, deșartă m-au adus Dumnezău acasă. Pentru ce m-ați chemat dară pre mine Naomiia, că Domnul m-au amărit pre mine și Cel de tot

putearnie m-au împlut de nevoi" (*Cartea Rutei*, cap 1, stih 20—21; p. 125r).

Biblia — 1688—

„Nu mă chemați Noemin, chemați-mă cea amară, căci s-au amărit întru mine Cel destul foarte. Eu plină m-am dus și deșartă m-au întors Domnul și pentru ce mă chemați Noemin și Domnul m-au smerit pre mine și Cel destul m-au chinuit" (*Ruth*, capitolul 1, versetele 20—21; p. 192).

VII. *Sicriul de aur*

„Cum că noi toți sintem nemearnici și străini înaintea ta, ca și părinții noștri. Zilele vieții noastre așea-s pre pământ ca umbra în care nice o stătătură nu iaste" (*Întîia Carte a cronicii sau Paralipomenă*, cap 29, stih 15; p. 129r).

Biblia — 1688—

„Căce nemear[ni]ci sintem înaintea ta și nemernicind ca toți părinții noștri, ca umbra zilele noastre pre pământ și nu iaste îngăduință" (*Cartea întîia Paralipomen*, capitolul 29, versetul 15; p. 360).

VIII. *Sicriul de aur*

„Fățarnicul cu gura sa el zdrobește pre priiatinul său..." (Solomon... *Cartea pildelor*, cap 11, stih 9; p. 51v—52r).

Biblia — 1688—

„În gura necuraților lațu cetățeanilor..." (*Pildele lui Solomon*, capitolul 11, versetul 9; p. 434).

IX. *Sicriul de aur*

„Vai de mine, că eu așa am rămas ca miriștea după săcerat și ca viia după cules" (*Miheiia Prorocul*, cap 7, stih 1; p. 90v).

Biblia — 1688—

„Vai, că m-am făcut ca cela ce adună paie la sêcere și ca greșitul culesului nefiind struguri a minca..." (*Miheiia*, capitolul 7, versetul 1; p. 599).

O primă constatare care se poate degaja din compararea textelor paralele este că traducerea din *Sicriul de aur* aduce, în general, o limbă mai limpede, mai firească, cu numeroase trăsături de oralitate.

Faptul ni se pare explicabil în primul rînd prin aceea că, pe cînd traducătorii *Paliei* și ai *Bibliei de la București* erau preocupați să transpună în românește, în rîndul întîii, „dogmatica” conținutului, claritatea limbii rămînînd în subsidiar, Ioan Zoba din Vinț era interesat de un text care să contribuie la „luminarea neamului” (vezi „Cuvîntul către cetitori”) și care trebuia să răspundă, în consecință, cerinței accesibilității și limpezimii frazei. Această platformă dă implicit și o mai mare degajare față de original, fapt materializat în propovedanii și prin nu puține traduceri foarte libere. Acest spirit se poate observa, semnificativ, în cazul reluării unui fragment, la reluare acesta prezentînd semne și mai evidente de desprindere de original, de limbă mai expresivă.

Ilustrativ, redăm reluarea celei de a doua părți din *Geneză*, capitolul 37, versetele 33—35 (vezi mai sus seria de texte de sub III): „Și cunoscă (Iacov veșmintul) și zise: veșmintul acesta iaste al fiului meu; fiara rea l-au mîncat pre el, rumpîndu-l l-au rupt pre Iosif. Și își rupse Iacov veșmintele sale și, îmbrăcîndu-să în haine de jeale, plînsă după fiul său multă vrîme. Și sculîndu-să toți feciorii lui și toate fetele lui, cum să-l mîngîie pre el; nu vru să-și ia mîngîiare, ce așa zice: Plîngînd mă voi duce la fiul meu în gropniță...” (p. 161r).

Textele paralele, îndeosebi cele reproduse după *Sieriul de aur* și *Biblia de la București*, au evidențiat și o sinonimie semnificativă atît pentru principiile traducerii, cit și pentru faptul că textul *Bibliei de la București* nu a avut totdeauna opțiunea lexicală (sau fonetică) care să contribuie la unificarea limbii române literare prin utilizarea formelor de cea mai largă circulație⁶.

<i>Palia</i>	<i>Sieriul de aur</i>	<i>Biblia</i> — 1688 —
fiară	fiara rea	hiară rea
gruiețului, dealului	măgurii	muntelui
moșten	uricaș	poslușnic
spini și urzici	spini și polomizi	mărăcini și ciulini
păinjeniră ochii lui	ară fi întunecat ochii lui	să timpiră ochii lui a vedea
	buciumul au trimbița	trîmbița
	plașca	cojocul
	pre noi nu ne vor băga în samă	nu vor pune preste noi inemă
	o pusără gios	o supuseră
	m-aș răpi	mă voi duce văznesi
	roditoriul tău	cel ce te-a rodit pre tine

În același timp textele paralele reliefează și prezența elementului regional caracteristic graiului sud-vest ardelenesc⁷ în *Palie* și *Sieriul de aur*, cu corespondente de mai largă circulație în textul *Bibliei de la București*. De menționat în același timp, pentru *Sieriul de aur*, preocuparea concomitentă, similară cu cea a traducătorilor *Noului Testament de la Bălgrad*⁸, de a explica unele cuvinte regionale printr-o variantă larg cunoscută⁹.

<i>Palia</i>	<i>Sieriul de aur</i>	<i>Biblia</i> — 1688 —
băsău, alean	de alean (vezi mai jos în <i>aleanul</i>)	altă construcție
nestătătoriu și budașlău	nestătătoriu și pribeag	altă construcție

⁶ Vezi și Ion Gheție, *Biblia de la București și procesul de unificare a limbii române literare*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972, p. 53-66.

⁷ Vezi și Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 356; Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul Păllei de la Oraștiș*, în CL, III, 1958, p. 227-249.

⁸ Vezi Gabriel Tepelea, *Studii de istorie și limbă literară*, București, 1970, p. 28-48.

⁹ Vezi articolul nostru, *Din preocupările de limbă în secolul al XVII-lea*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 221-228.

plodurile	rod	altă construcție
	în aleanul mie[u]	altă construcție
	(marginal, pe aceeași pagină : <i>împotriva mea</i>)	
	alenșug (cuvîntul are la p. 41r, marginal, <i>vrăjmaș</i>)	vrăjmaș
	foarte bioasă	multă va fi foarte
	cămetină	bărbată
	făgădaș	altă construcție
	formăluit	toemit
	marhă	avére
	oca	altă construcție

Unele din fragmentele comune aparținînd primelor două cărți ale *Vechiului Testament* par să ateste, prin identitatea sau similitudinea pronunțată a textelor, utilizarea de către autorii *Bibliei de la București* a *Paliei de la Orăștie*¹⁰. Redăm în paralel cîteva fragmente.

Palia

„10. El iară zise : ce ai făcut ? Glasul singelui fratelui tău strigă la mine den pămînt. 11. Și amu blăstemat să fii spre pămînt, care deșchise [!] gura lui și priimi singele fratelui tău, den mîna ta” (*Bitie*, p. 22—23).

Biblia — 1688 —

„Și zise Domnul : ce ai făcut ? Glasul singelui fratelui tău strigă cătră mine den pămînt. Și acum blestemat tu de pe pămînt, carele au căscat gura lui să primească singele fratelui tău den mîna ta” (*Facerea*, capitolul 4, versetele 10—11 ; p. 3).

Palia

„4. Zise șarpele la muiare : nececum nu vreți cu moarte muri, 5. că ști Domnezeu cum vere în care zi vreți mîncă dentr-ins deșchide-se-vor ochii voștri și vreți fi ca Domnedzeu știind binele și [răul]” (*Bitie*, p. 18).

Biblia — 1688 —

„Și zise șarpele cătră muiare : nu veți muri cu moarte, pentru că știe Dumnezeu cum în ce zi veți mîncă dentr-insul să vor deșchide ochii voștri și veți fi ca niște dumnezei, cunoscînd răul și binele” (*Facerea*, capitolul 3, versetele 4—5 ; p. 2).

Se remarcă, desigur, că autorii traducerei integrale a *Bibliei* au „îndreptat” limba întilnită în *Palie*. Subiectul acestei paralele, pretindu-se unei interpretări mai largi și aprofundate, intenția noastră a fost doar ca, pornind de la fragmentele *Vechiului Testament* traduse în *Sicriul de aur*, să ilustrăm și cu un material concret ideea mai de mult formulată în istoria literaturii noastre vechi.

¹⁰ Vezi Cartojan ILR, vol. I, p. 64—65 și 216 ; ILR I, p. 151 ; Rosetti, Cazacu, Onu, ILR, p. 169—170 ; Piru ILR, p. 171.

Vedem deci în gestul transpunerii în românește a unor fragmente ale *Vechiului Testament* (pentru care nu se dispunea de o traducere integrală), fragmente necesare „pentru luminarea neamului nostru”¹¹, un act de cultură relevant, încercînd să suplinească din lipsurile culturii noastre spirituale, Ioan Zoba din Vinț încadrîndu-se astfel între cărturarii vremii care nu numai au sesizat lipsurile în acest spațiu intelectual, dar au și încercat să umple, după puteri, unele goluri.

Prezența acestor traduceri personale și incorporarea lor în textul *Sieriului de aur*, alături de citatele din *Noul Testament* și *Psaltire*, reprezintă, credem, dovezi ale originalității cărții¹², fapt care ar trebui recepționat, fie și numai ca ipoteză, în lucrările mai noi de specialitate¹³. Continuarea prezumtivului statut de carte tradusă, instaurat începînd cu Timotei Cipariu¹⁴ și prelungit pînă în ultimii ani, ni se pare depășită de stadiul actual al cercetării problemei.

ENTRE PALIA DE LA ORĂȘTIE ET BIBLIA DE LA BUCUREȘTI

(Résumé)

L'auteur signale, par l'analyse entreprise, l'existence des fragments bibliques (*Vechiul Testament*) en traduction originale, postérieurs à *Palia de la Orăștie* (1582) et antérieurs à *Biblia de la București* (1688). Les fragments ont été incorporés, comme des illustrations, dans le texte d'un livre contenant des sermons funèbres : *Sieriul de aur* (Sebeș-Alba, 1683). On met en évidence, de même, la qualité supérieure de la traduction en *Sieriul de aur*, par rapport à celles de *Palia de la Orăștie* et de *Biblia de la București*.

Noiembrie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹¹ Vezi *Sieriul de aur*, „Cuvînt către cetitori”, p. 4r-v.

¹² Pentru discuția mai largă a acestei probleme, vezi lucrarea noastră manuscrisă, citată mai sus, p. 17-32.

¹³ Vezi N. Drăganu, *op. cit.*, p. 19; Sbiera I. G., *op. cit.*, p. 65, precum și, mai nou toluși, H.R. I, p. 477-479.

¹⁴ Vezi T. Cipariu, *Principia de limbă și de scriptură*, de..., ed. a II-a revăzută și înmulțită, Blaj, 1866, p. 106.

I. I. RUSSU, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981. 166 p.

Fără a fi fost, probabil, în intenția primară a autorului, *Etnogeneza românilor* se înscrie ca ultim termen al unei trilogii avînd ca punct de plecare, el însuși rezultat al unor mai vechi cercetări, în 1959, *Limba traco-dacilor*, continuat, în 1970, cu *Elemente autohtone în limba română*. Fiecare etapă reprezintă o lărgire a sferei de investigare, cea din urmă, așa cum se precizează în *Cuvînt înainte*, constituind o „continuare amplificată și (în liniile mari) încheiată a eforturilor de peste trei decenii în munca de explorare, elucidare și interpretare social-istorică și etnologică a fondului etnobiologic și cultural lingvistic preroman (autohton, traco-dacic) și a factorului latino-romanic în alcătuirea societății românofone...” (p. 11).

După cum era dealtfel în firea lucrurilor, *Etnogeneza românilor* prezintă rezultatele cercetărilor anterioare, utilizînd în cea mai mare parte materialul din *Elemente autohtone în limba română*, cu unele amplificări sau reluări.

„Cuvîntele române autohtone care au un corespondent de origine indo-europeană (de asemenea autohtonă) în albaneză” (p. 108) sînt sporite de la 74 la 75, prin trecerea cuvîntului *creț* (?) din lotul celor care lipsese din albaneză, iar *baci* (?) este redat în forma *baciu* (?).

Din stocul lexical autohton fără un corespondent în albaneză au fost eliminate *ghes*, *ghiont*, *noian*, iar *creț* (?) a fost plasat, cum am văzut, între cuvintele comune cu albaneza, după semnalarea de către G. Brăncuș a formei *kree* în albaneză. *Stîncă*, cuvînt care nu figura în nici unul din cele două stocuri, a fost reținut între cele autohtone fără corespondent în albaneză.

Este, de asemenea, substanțial îmbogățit capitolul cu radicale indo-europene care pot fi identificate în cuvintele noastre de proveniență autohtonă, prin introducerea elementelor radicale care stau la baza cuvintelor fără un corespondent în albaneză.

Partea „tehnică” referitoare la analiza și interpretarea materialului de substrat este completată cu repertoriul lexical al tuturor cuvintelor considerate a fi de proveniență autohtonă, alături de cele care au un corespondent în albaneză, cel și al celor care nu au, prezentîndu-se amănunțit accepțiunile, derivatele, formele dialectale, împrumuturile în limbile vecine, discuțiile pe marginea etimologiei. Descrierea unitară, nediferențiată, a celor două serii de lexeme se înscrie ca o evoluție firească a concepției autorului de a acorda credit egal, ca surse de precizare a elementelor autohtone, alături de similitudinilor cu albaneza, cel și al celorlalte căi comparative.

Fără să alunece în „tracomanie”, după cum dealtfel și-a propus ca postulat necesar, în diversele paragrafe urmărind faza de început a genezei neamului și limbii, cartea subliniază cu dreptate semnificația excepțională pe care o reprezintă prezența mărturiilor de limbă a băștinașilor traco-daci în limba română, ca document unic și suficient al persistenței și vieții dacilor în timpul stăpînirii romane. Elementul preroman din limba română demonstrează pertinent că a fost inoculat ca atare latinității carpato-dunărene de băștinașii romanizați. Romanitatea în Dacia a fost asadar continuată de autohtoni, fapt care face superfluă orice speculație în legătură cu imigrații veniți „ex toto orbe Romano ad agros et urbes colendas”, care, presupunînd totuși că la 271/2 erau încă diferențiați de masa localnicilor, ar fi putut părăsi provincia odată cu trupele și administrația (p. 207). Insistența asupra acestei semnificații este binevenită, pentru că, dată fiind puținătatea calitativă a izvoarelor lingvistice autohtone și dificultățile delimitării vestigiilor de limbă dacă transmise în română, importanța și semnificația lor au fost adesea marginalizate.

Observînd „tracismul” mai accentuat al dialectului nordic (dacoromân) pe lângă dialectele sud-dunărene, cartea vede o explicație în aceea că dacii liberi, după 271/2, au întărit elementul autohton al romanității Daciei, de care apoi au fost asimilați. Autorul vorbește de „romanizare (sau „românizare”, de expansiune a romanității, a elementului românofon) în teritoriile de la nord, vest și est de hotarele vremelnice ale provinciei Dacia Traiana” (p. 190). N-ar fi oare prea devreme să vorbim de „românizare”? Ideea ar fi însă de reținut dacă am extinde această perioadă pînă pe la începutul pătrunderii elementelor slave (cînd specificul limbii române era deja conturat), mai ales că urme ale tracismului ajung pînă în secolul IV (glosele dacice din tratatele de botanică medicală ale lui Dioscorides și Pseudo-Apuleius, ecouri ale obșriei dace ale unor romani din secolele III – IV).

Lucrarea abordează, cu o largă dezbateră documentară, probleme legate de soarta băștinășilor în timpul stăpînirii romane pe baza izvoarelor literar-istorice, numismatice, epigrafice, toponimice, arheologice. Pe lângă toate acestea, elementul preroman din „idiomul nostru popular oferă acea necesară și mult căutată punte de legătură între romanitate și suportul ei autohton, acea verigă din lanțul ce unește cele două milenii ale erei noastre cu perioada preistorică și preromană” (p. 166).

Abandonarea provinciei are în aspectul retragerii romane numai una din numeroasele determinări. Evacuarea militară și administrativă, precum și a păturilor de sus, au dus la o „cezură puternică, adinecă, dureroasă” pentru romanitatea carpato-danubiană care „a suferit pierderi trebuind să cedeze mereu teren, să se replieze reducîndu-se pentru a-și salva entitatea și continuitatea, ori chiar ființa și existența” (p. 195). „Strălucirea orășenească a celor 17 decenii a căzut în uitare, s-au înțelenit drumurile pietruite și s-au surpat treptat castrale, fortificațiile și alte construcții publice și private (temple, palate, bazine și ferme), nefiind întreținute și reparate, nici locuite și utilizate în chip adecvat de oameni cu necesități și posibilități materiale-pecuniare corespunzătoare...” (p. 195–196).

Cartea urmărește în continuare materialul arheologic în Dacia postromană, cu insistență asupra persistenței romanismului, continuitatea ocupațiilor agrare, cu o semnificativă analiză a stratificării diverselor elemente lexicale, accentuîndu-se semnificația cuvintelor autohtone, conviețuirea româno-slavă, românii în epoca migrațiilor și lupta pentru rezistență ca neam în această perioadă, teoria „imigraționistă”.

În literatura consacrată genezei poporului și limbii, îndeosebi scrisă de români, este deosebit de persistent caracterul polemic. De aici, argumentele sînt aduse mai mult în postură de contraargumente, răspunzînd în primul rînd „concluziilor” lui Roesler, teoriei imigraționiste, neoroeslerienilor etc., și nu ca un corpus unitar pozitivist-descriptiv, cum ar fi conform cu cercetarea obiectivă. Această manieră de a ne scrie istoria are, desigur, motivația ei bine întemeiată. De la Școala ardeleană, care se află la începutul acestei confruntări, nevoită să intre în arenă cu un astfel de spirit, pînă în zilele noastre, a trebuit să luăm poziții față de afirmații îmbrăcate într-o verbozitate pedantă, cu întinse „aparate critice”, dar ușor de deconspirat la un sumar examen al pretinselor intenții obiectiv-științifice.

Cercetările istorico-lingvistice, cu deosebire în ultimele decenii, au confirmat pozițiile tradiționale românești, bazate la început, e adevărat, mai mult pe bunul simț, pe logica lucrurilor. Acest fapt ar trebui să fie suficient pentru a împămînteni spiritul de a ne scrie istoria nu în funcție de ce au spus alții despre noi, ci în raport de glasul intrinsec al faptelor, nu încercînd să răspundem „nedumeririlor” sau presupuselor impresii ale altora, ci avînd preocuparea de a citi limpede fața lucrurilor.

În acest sens, cartea savantului clujean face laudabili pași înainte. „Concepția” lui Roesler, teoria imigraționistă sînt prezentate în capitole aparte. Corpusul documentar istorico-literar și arheologic este sintetizat într-un grupaj de sine stătător, accentul căzînd pe valoarea intrinsecă a materialului. Să nu înțelegem de nici că lucrarea ar avea un caracter expozitiv liniar. Dimpotrivă. Însă prin efortul de a acorda locul cuvenit materialului istorico-arheologic și celui lingvistic, nevoia delimitării polemice apare mai diminuată.

În chip de epilog la această carte necesară care este *Etnogeneza românilor* am spune, împreună cu autorul ei: „din marile moșteniri ale vieții și culturii romane, populația românească (românofonă) a conservat, pe cît se poate aprecia și determina azi, două elemente principale: 1) idiomul latin în forma romanică-românească (în care s-au integrat resturile lexicale autohtone...) și 2) numele Romanus (rumân, român; pierdut la alte popoare neolatine); s-a adăugat apoi în sec. IV–V credința creștină de nuanță (cu terminologie) occidentală latinească” (p. 234).

Noiembrie 1981

Anton Goția
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

SAMUIL MICU, GHEORGHIIE ȘINCAI, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de MIRCEA ZDRENGHEA, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, XXX + 245 p.

Ediția de față, a acestui „adevărat act de naștere a lingvisticii și filologiei” românești, dincolo de valoarea ei științifică excepțională, constituie un omagiu adus împlinirii a două sute de ani de la apariția primei ediții a *Elementelor limbii daco-române sau românești* (Buda, 1780),

un gest de cinste demnă și dreaptă a muncii înaintașilor pe tărîmul filologiei și lingvisticii noastre. Așa cum arată editorul ei, profesorul universitar clujean Mircea Zdrenghea, prin realizarea acestei ediții se pune „la îndemina specialiștilor, precum și a unui cerc mai larg de cititori, lucrarea care cuprinde crezul Școlii ardelenice: latinitatea limbii române, romanitatea poporului nostru și continuitatea românilor în Dacia...” (*Notă asupra ediției*, p. XXIX).

Lucrarea cuprinde, alături de un scurt, dar foarte substanțial, de o remarcabilă densitate identică, studiu introductiv, intitulat *Elementa linguae — la 200 de ani* (p. V-XXVII), de un capitol de *Note la textul tradus al ambelor ediții* (p. 221-224) și de un pertinent rezumat în șase limbi (franceză, italiană, spaniolă, engleză, germană și rusă) (p. 225-244), textul facsimilat al ambelor ediții ale *Elementelor*... și traducerea lui în limba română (p. 1-220). Se realizează astfel prima republicare, din 1805 încoace, a textului original al celor două ediții și, în același timp, prima traducere integrală a *Elementelor*... în românește. Publicarea, în paralel, a textului facsimilat și a traducerii românești într-un volum unic dă posibilitatea comparării ușoare a celor două ediții și facilitează consultarea lucrării de către categorii largi de specialiști sau oameni de cultură. Nu este deloc exagerat dacă afirmăm că prin această republicare, astfel concepută și realizată, se face de fapt pasul hotărîtor pentru pătrunderea adevărată a *Elementelor*... în conștiința științifică actuală.

Din foarte multe puncte de vedere, profesorul Mircea Zdrenghea a reușit să realizeze o ediție intru totul remarcabilă. Rezultat al unei munci migăloase, de peste un deceniu, deloc ușoară, care trebuie să îmbine pasiunea cu răbdarea, erudiția cu acribia, recenta publicare a lucrării lui Micu și Șincal este un model de editare științifică, filologică în cel mai curat sens al termenului. Lucrul acesta reiese în primul rînd din modul în care a fost realizată traducerea textelor latine în limba română, traducere prin care, de multe ori, se clarifică pasaje mai obscure din *Elemente*... (păstrînd însă o exprimare destul de apropiată de cea a autorilor din lucrările scrise de aceștia în românește) și în care profundele cunoștințe ale editorului în structura limbii române contemporane și în evoluția ei s-au dovedit de un mare folos. În al doilea rînd, notele amintite, la textul tradus al ambelor ediții, și mai ales studiul introductiv cuprind numeroase valorificări, din perspectiva actuală, a informației propriu-zis științifice din cuprinsul celor două ediții. Acesta este, dealtfel, un merit principal al studiului introductiv (concretizat într-o analiză minuțioasă, comparativă, a textelor), alături de interesantele puncte de vedere, originale parțial sau în totalitate, susținute și demonstrate de Mircea Zdrenghea, privitoare la locul acestei lucrări în istoria lingvisticii și filologiei românești: considerarea *Elementelor*... drept „un mic studiu de ansamblu (primul de acest fel) asupra limbii române”, demonstrarea faptului că Micu și Șincal erau conștienți că limba se schimbă după anumite reguli, demonstrarea ideii că autorii nu au dorit, prin lucrarea lor, să „purifice limba”, ci „numai în scris apropiau cuvintele românești de origine latină de cele latinești, dar doreau ca ele să fie pronunțate potrivit uzului”, dovedirea bogatelor cunoștințe ale lui Micu și Șincal în problemele teoretice ale limbii etc. (În legătură cu aceste lucruri și cu alte aspecte ale *Elementelor*... și ale ediției actuale, vezi „*Tribuna*”, XXV, 1981, nr. 30, p. 1 și 4-5, și „*Steaua*”, XXXII, 1981, nr. 9, p. 41.)

Adăugînd celor arătate pînă aici și linuta grafică de excepție pe care Editura Dacia a înțeles să o asigure unei lucrări de o asemenea importanță pentru cultura românească, avem destule argumente care îndreptăcesc considerarea acestei ediții din *Elemente*... drept un eveniment semnificativ pentru lingvistica românească actuală. Alături de recenta ediție din *Gramatica românească* a lui Heliade (vezi *infra*), republicarea *Elementelor*... lui Micu și Șincal, act științific, cultural și patriotic, în același timp, este un semn al necesității „reîntoarcerii spre izvoare”, un început care așteaptă să fie continuat în același mod.

Noiembrie 1981

Nicolae Mocanu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ION HELIADE RĂDULESCU, *Gramatică românească*. Ediție și studiu de VALERIA GUȚU ROMALO, București, Editura Eminescu, 1980, 560 p.

În dezvoltarea oricărei discipline există momente importante, marcate prin lucrări în care se aduc contribuții deosebit de valoroase în domeniul respectiv. *Gramatică românească* a lui Ion Heliade Rădulescu este, fără îndoială, o astfel de lucrare pentru studiul limbii române, nu numai prin valoroasele idei referitoare la ortografie și împrumuturi de cuvinte, idei cuprinse în prefață, ci și prin interpretarea științifică a numeroase fapte de gramatică propriu-zisă.

De aceea considerăm ca deosebit de binevenită ediția nouă a acestei cărți îngrijită de Valeria Guțu Romalo, apărută la Editura Eminescu în 1980.

În această ediție, fiecare pagină din *Gramatica* lui I. H. Rădulescu este reprodusă în facsimil pe pagina stângă, iar pe cea din dreapta se „transpune în caractere latine versiunea chirilică originală păstrând (orto)grafia textului. Pentru transliterare au fost utilizate semnele grafice cunoscute, la care s-au adăugat cîteva, derivate din acestea, în vederea redării particularităților de scriere a textului original [...]. Aceste neînsemnate adăugiri la alfabetul actual au fost suficiente pentru redarea textului din 1828, căci Heliade, folosind un alfabet chirilic simplificat, a utilizat un sistem de scriere aproape fonetică” (p. 537).

Acest mod de transpunere a textului, pe care îl credem cel mai potrivit în cazul acestei lucrări, „face posibilă confruntarea regulilor formulate în gramatică cu aplicarea lor în text, aspect care nu poate fi neglijat în cazul unei lucrări de teorie lingvistică [...]. Păstrarea formei grafice a textului permite și urmărirea evoluției modului de scriere, a regulilor ortografice, a procedurilor tipografice etc., propunind atenției cercetătorilor culturii și limbii române un aspect neglijat pînă acum” (p. 539).

Lucrarea este însoțită de un amplu și documentat studiu (p. 409—536), în care Valeria Guțu Romalo, după ce face încadrarea lui Heliade în epocă, arătînd contribuția acestuia în diferite sectoare de activitate culturală, se ocupă de modelele lucrării. Folosind critice pe care le-a spus mai înainte, comparînd fragmente din *Gramatica* lui Heliade cu textele după care acesta s-a orientat, se stabilește de către cine a fost influențat și cit.

Se urmărește de asemenea cu multă grijă în *Studiu* și raportul dintre *Gramatica* de la 1828 și diferite manuscrise, care cuprind textul unor gramatici din perioada respectivă, existente în Biblioteca Academiei R.S.R.

În mod firesc, ni se pare, este urmărit și puternicul ecou al gramaticii lui Heliade în redactarea unor gramatici ulterioare.

În continuare se prezintă faptele din textul propriu-zis al *Gramaticii*. În partea consacrată *Ortografiei*, după ce este expusă părerea lui Heliade cu privire la ortografie, se analizează și valoarea fiecărui semn folosit în lucrare.

Urmează apoi o amănunțită descriere a capitolelor de gramatică (morfologie și sintaxă), subliniindu-se contribuția autorului. Am menționa aici că unele fapte atribuite lui Heliade se găsesc în cunoscuta lucrare a lui S. Micu și G. Șineai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Amintim cîteva :

- particularitatea femininelor de a avea două forme la singular, existența unui mai mult ca perfect perifrastic (*am fost văzut*),
- la perfectul conjunctivului apare un auxiliar variabil (*să fiu fost, să fii fost*),
- în paradigmele verbelor regulate, formele se dau indicîndu-se limita dintre radical și flectiv (*cînt-ă, cînt-amă*) ș.a.

Studiul se încheie cu bune observații asupra limbii gramaticii, despre care se spune, pe bună dreptate, că „reflectă, cu mici excepții, limba vorbită în Țara Românească în primele decenii ale secolului al XIX-lea” (p. 513).

„Prin îndelungata influență pe care a exercitat-o, direct sau indirect, asupra oamenilor de cultură din țările române, gramatica lui Heliade — ni se spune în final — a pregătit spiritele în vederea formării unei limbi literare unice prin stabilirea unor norme comune, iar în elaborarea acestora o contribuție deosebită a avut autorul ei” (p. 535—536).

Reeditarea acestei importante gramatici va contribui, la fel ca și reeditarea altora, nu numai la o mai bună cunoaștere a ei (respectiv a lor), ci ne va da posibilitatea să apreciem mai bine contribuția înaintașilor în acest domeniu al limbii.

Noiembrie 1981

Mircea Zdrenghea
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

MAGDALENA VULPE. *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 304 p.

Concepută monografic, lucrarea Magdalenei Vulpe se situează într-un sector al dialectologiei prea puțin investigat pînă acum. Studiile de sintaxă dialectală, în general, și de sintaxă dialectală românească, în special, sînt relativ puține și de dată recentă. Ele tratează, în majoritatea cazurilor, probleme speciale, uneori de amănunt. În monografiile dialectale, sintaxa ocupă, în raport cu morfologia, fonetica și lexicul, un loc restrîns. Autoarea analizează cauzele, obiective și subiective, ale neglijării sintaxei în cercetările dialectale, la noi și în alte țări, și arată că, astăzi, cînd tehnica ne pune la dispoziție mijloace de înregistrare a vorbirii și cînd s-a dovedit că materialul înregistrat permite studierea fenomenelor sintactice din perspectivă spațială, atît unele cit și altele din cauzele menționate pot fi înlăturate.

Trecerea în revistă a tot ce s-a realizat pe plan mondial și în lingvistica românească în domeniul sintaxei dialectale, atât în lucrări teoretice și metodologice, cit și în lucrări descriptive, cu o competență analiză critică și, implicit, cu aprecieri valorice, îi permite autoarei să-și motiveze subiectul tratat.

Luind în discuție probleme de metodă, citeva aspecte terminologice, precum și analiza sintactică aplicată, Magdalena Vulpe își expune opiniile privind materialul utilizat. Acest material este înregistrat în perioada 1960 – 1970, din 72 de localități, de pe întreg cuprinsul țării, transcris și excerptat integral de autoare. Unitatea materialului a fost asigurată prin conținutul lui (scurte narațiuni cu caracter autobiografic).

Pornind de la importanța datelor lingvistice analizate, determinată de componența, dimensiunile și calitatea corpusului, autoarea realizează în cercetarea întreprinsă condițiile pe care ea însăși le precizează ca fiind obligatorii pentru materialul unui studiu de sintaxă dialectală, și anume : să fie cuprinzător, autentic, reprezentativ și comparabil. Comentariile și observațiile pe care le face relate la aceste principii metodologice poartă amprenta personalității sale.

Pentru studiul întreprins, autoarea a fost nevoită să discute cițiva termeni cu care operează și să le definească conținutul, ca : *oral, dialectal, popular și standard*. Utilizând surse bibliografice variate, Magdalena Vulpe aduce contribuții originale la definirea acestor termeni și implicit, a conceptelor exprimate de ei. Faptele dialectale, ca fapte de oralitate se caracterizează prin trăsături proprii, determinate fiind de condițiile comunicării, condiții care impun o anumită structurare sintactică a mesajului comunicat. Aceste trăsături sint analizate de autoare cu atenție și precizie, avind în vedere opoziția oral/scris. Remarcabilă este schema dihotomică propusă pentru definirea termenilor de *dialectal, popular și standard*, în care termenii menționați sint definiți în raport de răspindirea geografică, generalitatea lor și caracterul normat.

Iusă în fața adopțării unei metode de analiză sintactică, Magdalena Vulpe a optat pentru cea aplicată în Gramatica Academiei, care-i servește drept ghid. Ca și în aceasta, criteriul de clasificare a materialului îl constituie modalitățile de exprimare a raporturilor sintactice. Natura materialului, pe de o parte, și soluțiile diferite propuse în analiza textelor, pe de altă parte, au impus necesitatea lărgirii schemelor Gramaticii Academiei, lucrare cu un pregnant caracter normativ. În cazul unor probleme discutabile, rezolvate în mai multe feluri (ca de exemplu : verbele semiauxiliare de mod și de aspect, pronominalizarea subordonatelor și interpretarea sintactică a datelor intonației), Magdalena Vulpe își precizează poziția.

În același cadru introductiv sint dezbătute o serie de aspecte specifice, privind faptele de oralitate. În voluminosul corpus de texte, a identificat anumite clase de relații sintactice, considerate „*aberante*” sau „*accidentale*”, constatind anumite regularități în apariția lor, care caracterizează modalitatea orală de transmitere a mesajului. Aceste fapte, grupate în trei categorii : construcții situate la limita dintre coordonare și subordonare, enunțuri incomplete și fenomene de redundanță, sint analizate nuanțat și cu subtilitate.

Cel mai întins capitol al lucrării prezintă, rind pe rind, felurile propozițiilor subordonate și, în cadrul fiecăreia dintre ele, diferitele tipuri, în raport cu conectivele care introduc subordonatele respective. Stabilirea inventarului conectivelor pentru fiecare tip de subordonată, fixarea arilor conectivelor concurente, urmărirea unor multiple probleme referitoare la construcția frazei au constituit preocupări permanente pentru autoare. Mulțimea și varietatea surprinzătoare a exemplorlor i-au prilejuit comentarii pertinente, punindu-i în lumină capacitatea de a analiza profund fenomenele studiate și un remarcabil spirit de discernămint, atât de necesar într-o cercetare ca aceasta, și, înainte de toate, o temeinică pregătire în domeniul sintaxei.

Se impun a fi subliniate două aspecte metodologice care au condus-o pe autoare la stabilirea unor rezultate deosebit de importante : aplicarea cu succes — dovedind posibil acest lucru — a metodei geografice lingvistice la domeniul sintaxei și, cu același succes, a metodei statistice în evaluarea frecvenței conectivelor și a ponderii lor în stabilirea relațiilor de subordonare a diverselor tipuri de propoziții.

Conceptindu-și studiul ca o cercetare sincronică, autoarea, prin rezultatele stabilite, confirmă sau corectează constatările și concluziile altor cercetări.

Lucrarea Magdalenei Vulpe se remarcă prin originalitate, vădită în concepția și structura ei, în materialul analizat și metodele întrebuintate, precum și în problemele teoretice abordate. Constituind o cercetare de referință, de primă importanță, pentru cunoașterea istoriei limbii române și a românei literare actuale, sub raport sintactic, ea se înscrie printre cele mai valoroase studii de sintaxă dialectală.

Mai 1981

Romulus Todoran
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

GH. IORDACHE, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești. Studiu cu privire specială la Oltenia*, Craiova, Editura "Scrisul românesc", 1980, 192 p. + 24 plășe

Lucrarea cercetătorului craiovean consacrată terminologiei meseriilor populare românești din Oltenia este binevenită. Ea aduce o contribuție de seamă la o mai bună cunoaștere a acestui dinamic domeniu al civilizației noastre străvechi, dovedind, și prin mărturiile lingvistice, obârșii autohtone și continuitatea practicării meseriilor în această parte a țării. Studiul acestei terminologii se impune cu atât mai mult, cu cât, așa cum constată autorul [...], astăzi sînt pe cale de dispariție sau de regres simțitor atât cantitativ cît și calitativ aproape toate meseriile de milenară tradiție" (p. 13).

În cercetarea terminologiei meșteșugurilor autorul și-a propus și, considerăm noi, a reușit să se orienteze după cerințele cercetării interdisciplinare. Lucrarea este una de dialectologie, dar și alte științe l-au ajutat pe autor la elaborarea ei. Astfel, studiile etnografice i-au înlesnit înțelegerea specificului diferitelor meserii, a tehnicilor lor, a uneltelor folosite, l-au condus la fixarea rețelei celor 74 de localități anchetate, la întocmirea unui chestionar cît mai complet. Pe teren, în culegerea termenilor meșteșugărești, autorul a recurs adesea la metoda etnografică a descrierii procedeelelor de lucru, a uneltelor. Au fost utilizate în lucrare și numeroase informații din lucrări de istorie, sociologie, geografie etc., care atestă vechimea și continuitatea practicării meseriilor în spațiul carpato-danubian și care prezintă condițiile economice, sociale și politice ale Olteniei de-a lungul veacurilor.

Materialul cules de autor pe teren, după criteriile științifice, surprinde starea actuală a terminologiei meseriilor. El a fost îmbogățit cu informații din ALR, NALR—Olt. și din alte lucrări, pe baza întregului material autorul încercînd, prin studierea terminologiei, să elucideze unele aspecte ce țin de geneza, vechimea și evoluția meseriei respective.

Considerațiile autorului asupra cercetării interdisciplinare și informațiile privind centrele de producție meșteșugărească sînt utile pentru înțelegerea următoarelor capitole ale lucrării, consacrate terminologiei olăritului, prelucrării lemnului, fierului, pieilor, confecționării îmbrăcămintei, fabricării varului și zidăriei. Cam puține ni se par datele pe care ni le oferă autorul despre localitățile anchetate. Poate ar fi fost bine ca în lista acestora (p. 30, 31) să se fi indicat și pentru care meserie sau meserii a fost anchetată fiecare localitate și, eventual, dacă a făcut parte din rețeaua celor studiate pentru NALR—Olt.

La începutul fiecărui capitol consacrat cîte unei meserii sînt oferite numeroase informații de ordin istoric, sociologic, etnografic asupra meseriei respective, asupra anumitor particularități privind practicarea ei pe teritoriul Olteniei. Denumirile pentru meserie și meseriaș, produse și părți ale lor, unelte cu părțile lor componente, acțiuni prezentînd procesul de producție, materii prime etc. sînt date însoțite de indicația etimologică, chiar dacă aceasta mai fusese dată în vreun capitol anterior. Cum numărul termenilor care apar la mai multe terminologii nu este mic, s-ar fi impus să se găsească o modalitate de a evita această repetare.

În cazul unor termeni prezentați de autor la una sau mai multe meserii, care apar cu același sens și în alte sfere semantice, termeni uzuali în limba comună și general cunoscuți, ca *adîncime*, *ață*, *a uda*, *degete*, *spinare*, *sîrmă*, *a tăia* etc., e greu de acceptat că sînt caracteristici terminologiei respective. Deși se pare că au fost luați în seamă cînd s-a întocmit statistica pe origini a termenilor fiecărei meserii, unii dintre aceștia nu mai apar în *Indice de cuvinte și expresii*. Date utile aduce autorul privind sensurile unor termeni și ariile lor de răspîndire. În cazul mai multor meserii autorul ajunge la constatarea că, oricare le-ar fi originea, sînt general întrebuințați termenii care denumesc produsele și unelte importante, precum și acțiunile de bază ce țin de meserie, în timp ce pentru noțiunile mai puțin importante aceștia sînt mai numeroși, adesea desemnarea făcîndu-se prin denumiri metaforice. Acestea, constată cu justețe autorul, "[...] se clădesc pe temeiul unui maximum de asemănare între formele sau între funcțiile lucrurilor apropiate unul de celălalt" (p. 155). Varietatea de termeni folosiți pentru a desemna o noțiune se explică uneori prin diversitatea etnografică, care face ca unealta, produsul, materia primă etc. să difere.

Cercetarea acestor terminologii și la vorbitori din satele anchetate care nu practică meseria i-au permis autorului observații interesante.

În mai multe locuri autorul vorbește de „serii sinonimice”, „opoziii terminologice”, „termeni aflați în opoziție”, avînd însă în vedere denumiri pentru una sau alta din noțiuni în toate graiurile oltenesti. Trebuie remarcat faptul că pentru vorbitorii oricărui grai oltenesc sinonime sînt numai denumirile din graiul fiecăruia dintre ei, care desemnează aceeași noțiune. Or, deși autorul a anchetat mai mulți informatori, și de vîrste diferite, în fiecare localitate, asemenea situații nu sînt prea frecvente, cel puțin în cele 15 hărți onomasiologice din cuprinsul lucrării.

La literarizarea termenilor prezențați autorul trebuia să manifeste mai multă grijă, căci în lucrare apar adesea, uneori chiar și în indice, termeni ca *a argăsi* (dar și *argăseală*), *blidari*, *cufli* (dar și *cufli de cismărie*), *cufloaie*, *cazmaoa*, *dogari*, *mahalaoa* (și în indice, deși e formă articulată), *măgari*, *săcure*, *șapă*, *zidar*, *zidărie* (dar *zid*) etc.

Considerăm că la capitolul consacrat terminologiei prelucrării lemnului nu trebuiau incluse și impletiturile și, deci, termeni ca *papură*, *rogojină*, *funii*, *fringhii*.

Pe baza analizei originii termenilor meșteșugărești autorul ajunge la constatarea că, în general, noțiunile fundamentale care (în de fiecare indeletnicie studiată sint desemnate prin cuvinte autohtone sau latine, fapt care-l îndreptățește să afirme că aceasta „[...] dovedește cu forță evidentă autohtonitatea și continuitatea meseriilor populare” (p. 157).

Este adevărat că în terminologia meseriilor au pătruns și termeni din alte limbi, mulți prin intermediul limbii standard, și mai ales pe măsura accentuării progresului tehnic. În acest fel „microsistemul terminologic” al fiecărei meserii populare și-a schimbat continui fizionomia (în mai mică măsură în cazul olăritului, cojocăritului sau vârlăritului), crescând, în general, numărul termenilor specifici fiecărei meserii.

Subliniem, în încheiere, importanța cercetării de față, citind din lucrare: „Dacă cele mai multe mărturii materiale ale trecutului au dispărut, cuvintele referitoare la ele au supraviețuit în mare număr. În felul acesta, mai cu seamă acolo unde documentele scrise lipsesc, iar cele materiale s-au perimat, faptele de limbă vin să aducă o contribuție importantă la alegerea și înțelegerea reală a unor probleme legate de trecutul poporului român”.

Noiembrie 1981

Viorel Bidian

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 2 i

ELENA DRAGOȘ, *Structuri narative la Liviu Rebreanu*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 232 p.

Încercări de a aplica modele lingvistice la cercetarea structurilor narative datează de la lucrarea de pionierat a lui V. I. Propp (1928). În ultimele decenii importanța lor a crescut (vezi, spre exemplu, ultimele evoluții ale structuralismului și semioticii în Franța, precum și imboldul pe care teoria narațiunii l-a primit din partea diverselor curente în lingvistica contemporană: gramatica transformățional-generativă, teoria discursului, sociolingvistica etc.). Lucrarea pe care o recenzăm se înscrie în contextul unei astfel de abordări, fiind o contribuție românească de o reală valoare teoretică și aplicativă la investigarea structurilor narative. Importanța teoretică constă, în primul rând, în cadrul metodologic schițat și în soluția oferită la probleme de mare actualitate, precum *statutul operei literare și al narațiunii* (opera literară ca limbaj, opera literară ca semn, opera literară ca text, text și narație etc.), ceea ce presupune un efort susținut spre sinteză într-un domeniu marcat de o mare complexitate și eterogenitate. Relevanța sub aspect aplicativ apare în analiza, din perspectiva teoretică elaborată, a trei, iar apoi a unui al patrulea roman al marelui prozator român: *Ion*, *Crăișorul Horia*, *Răscoala* și, respectiv, *Fădurea spinzurașilor*, examinarea ultimului ratificând concluzii degajate în celelalte părți ale lucrării.

În opinia noastră, cercetarea efectuată este relevantă din cel puțin patru puncte de vedere: (1) elucidează aspecte inedite ale structurării operelor lui Liviu Rebreanu și, implicit, ale originalității acestora; (2) validează sau nu, prin rigoarea și acuratețea demersului formalizant (vezi, spre exemplu, imaginile grafice, p. 94, sau matricele privind distribuția actanților, p. 95–96), o serie de afirmații ale criticii literare despre operele prozatorului român; (3) este o verificare a modelului teoretic din capitolul introductiv; și (4) degajă concluzii cu implicații pentru teoria narațiunii în general.

În capitolul teoretic, Elena Dragoș analizează stadiul actual al problemei, cu precădere maniera în care naratologia a beneficiat de pe urma teoriei discursului (É. Benveniste, T. A. van Dijk) și a semioticii (Ch. Morris, R. Barthes, A. J. Greimas etc.). Autoarea optează pentru o abordare care îmbină elemente semiotice, structuraliste și generative, ceea ce subliniază afinitățile cu „semiologia structuralist-generativă” de proveniență franceză în studiul narațiunii (R. Barthes, Cl. Bremond, A. J. Greimas, G. Genette etc.). Se lărgeste baza semiotică a acestui demers și se încorporează elemente din teoria textului, operându-se cu trei componenți fundamentali: *componentul pragmatic*, care se ocupă de nivelul discursului (vezi mai jos), *componentul semantic*, care relaționează reprezentările semantice (de ordin lingvistic) cu structurile referențiale (reale, imaginare etc.) și cel *sintactic*, care vizează logica acțiunilor și raporturile dintre

personaje (cf. V. I. Propp, Cl. Bremond, A. J. Greimas). Componentului sintactic i se acordă un loc privilegiat, elementelor acestuia conferindu-li-se, implicit, calitatea de mărci distinctive ale narativității. Viziunea generativă este implicată de deosebirea unei *macrostructuri narative* (structura de adâncime) de natură logico-semantică și a categoriei narative a *discursului* (structura de suprafață), „nivelul aparent al expresiei lingvistice” (p. 25).

Elementele gramaticii narative schițate de Elena Dragoș presupun un raport omologic între structura textului narativ și structura textului în general (ceea ce este corect, narativitatea manifestându-se prin intermediul textualității), dar și între structura frazei, de unde se extrapolează, și cea a textului. Problema apare contestabilă în lumina unor cercetări recente, care accentuează ideea de *text ca unitate semantică* (și nu structurală) ce operează cu elemente *calitative* diferite de cele ale frazei¹. Elena Dragoș optează și ea pentru o accepțiune care situează definiția textului dincolo de lingvistica propriu-zisă, accepțiune pe care și naratologia o implică, operând cu concepte specifice. A se avea însă în vedere că naratologia nu se eliberează de analogia textului narativ cu fraza altă timp cit aceasta din urmă continuă să ofere un *model euristic* descrierii textului.

Partea I a cărții examinează *aspecte ale macrostructurii narative* (logica acțiunilor și sintaxa personajelor) în romanele menționate. Secțiunea stă sub semnul analizei pătrunzătoare, impunându-se ca un punct de mare interes al lucrării. Se demonstrează convingător că cele trei romane sînt omogene sub aspectul funcțiilor narative, fapt pus pe seama izotopiei sociale comune și a caracterului realist al scriiturii rebreniene, caracter pregătit în chiar structura de adâncime a operelor. Examinarea *ordinii spațial* și a celei *logice și temporale* îngăduie elucidarea altor constante ale operelor (obiectivitatea). Un capitol bine realizat e dedicat actantului erou, prezentându-se impresionante analize cantitative, calitative și funcționale de proveniență matematică și logică. Se relevă caracteristicile actanțiale ale romanelor: numărul mic de actanți în comparație cu numărul mare al personajelor, existența actantului colectiv, actanți sintagmatici și paradigmatici –, prezența actantului erou. Studiarea *distribuției actanților*, în special a celei potrivit funcțiilor sintactico-semantice, permite elucidarea unor *specificități ale romanului ca formă a prozei narative*. Capitolul despre *transformări narative*, comportînd tratarea *modelelor morfologice* și a celor *semantice*, se înscrie în zona de mare interes a cărții. Elena Dragoș degajă aici mărci de natură să surprindă aspecte ale *specificității* operelor examinate la însuși nivelul macrostructural: *Crăișorul Horia* are „calitățile unei povestiri ce se referă la un mit”, etalînd un „dualism diametral” „prin generarea inversiunii pînă la nesfîrșit” (p. 112), pe cînd *Ion și Răscala* prezintă calități de roman, promovînd un „dualism ambivalent” care „nu-și este suficient sînsi, pîrlînd în el triadismul implicit... Opoziții din roman nu sînt date o dată pentru totdeauna, ci par a se rezolva ambiguu, printr-o negare-afirmare...” (p. 109). Ultimele două se individualizează sub raportul modelelor semantice, *Răscala* fiind constituită dintr-o „simplă axă a contrariilor” (p. 118), pe cînd *Ion* presupune modelul matricial cu patru termeni al structurii elementare a semnificației propus de A. J. Greimas. Acestea se numără printre cele mai valoroase contribuții ale autoarei, indicîndu-se un mod specific de organizare a romanului la nivel macrostructural și de definire a individualității sale pornind de la structura logico-semantică. Se sugerează, totodată, valabilitatea modelului greimasian al macrostructurii narative.

Concluzia ce se degajă are implicații profunde: la nivelul macrostructurii narative se relevă existența unui limbaj rebrenian (invariantă: *langue*) manifestare a unui limbaj narativ universal –, la cărui actualizare diferită în opere particulare (*parole*) este dată de promovarea unei anumite funcții cardinale (funcția psihică în *Ion*, cea de prejudiciere în *Răscala* și *Crăișorul Horia*). Or, problema statutului textului în raport de termenii distincției fundamentale între *langue* și *parole* continuă să fie controversată. În opinia noastră textul concret întreține relații cu ambii termeni, fiind situat între *langue* și *parole*. El reprezintă o (virtuală) contribuție la dimensiunea diacronică a limbii și comportă, prin aceasta, un aspect creator capabil să producă modificări în sistem. Validitatea concluziei Elenei Dragoș se sprijină însă pe faptele desprinse în urma analizei efectuate.

Partea a II-a, *Analiza discursului*, este consacrată examinării structurii de suprafață a operelor investigate. Acest nivel implică *modelarea* materialului nepreluat din structura de adâncime în funcție de viziunea și atitudinea autorului, ceea ce comportă categoriile narative ale *persoanei*, *timpului*, *aspectului* – subsumabile în conformitate cu Elena Dragoș *competenței narative* la acest nivel –, precum și *aspecte stilistice* propriu-zise ce țin de uzaj atribuite *performanței*. Atenția maximă este acordată, în virtutea specificului literar al textelor cercetate, *figuralității* manifestate prin *tropi*. Unul din cele mai reușite capitole ale lucrării este dedicat

¹ Vezi, spre exemplu, M. A. K. Halliday and Ruqaiya Hasan, *Cohesion in English*, Longman, Londra, 1976, și ampla dezbateri a problemei în J. S. Petőfi (ed.), *Text as Sentence*, Buske Verlag, Hamburg, 1979.

acestor elemente ale performanței. Prin intermediul unei migăloase analize a tropilor în strânsă corelație cu unitățile structurii de adincime — funcții și actanți — autoarea relevă *funcționalitatea narativă* a tropilor sau, mai degrabă, *plurifuncționalitatea* lor, relațiile complexe pe care le întrețin cu structura semantică a operelor, subliniindu-se că astfel se realizează conectarea structurii de suprafață la macrostructura narativă (funcțiile tropilor se corelează cu unele funcții cardinale). Elena Dragoș demonstrează și ilustrează convingător validitatea acestei afirmații cu profunde implicații nu numai pentru arta lui Liviu Rebreanu (se aduc argumente suficiente pentru reconsiderarea artei marelui prozator, a stilului său strins corelat cu structura semantică a romanelor, adesea realismului operelor), ci și pentru teoria narațiunii și stilistică în general (se sugerează că discursul — în accepțiunea naratologiei — ar fi mai mult decât semnificantul propriu-zis sau structura de suprafață a operei, având multiple valențe semantice și/sau semiotice). Dacă lucrurile se prezintă astfel — iar analizele Elenei Dragoș indică aceasta cu claritate —, atunci devine contestabil un postulat fundamental al teoriei narațiunii, anume deosebirea a două nivele (de adincime și de suprafață) ale textelor narative și asimilarea discursului structurii de suprafață. (A se avea însă în vedere că autoarea privește în primul rînd sub aspectul importanței metodologice distincția între cele două nivele, ele nefiind unilateral separate pe parcursul cărții și insistindu-se asupra interrelaționării lor.) Postularea unui nivel intermediar ar apărea, în această lumină, o operație utilă.

Prin ipoteza de lucru propusă, lucrarea Elenei Dragoș încearcă să aducă un suflu nou în naratologia românească, reușind să dovedească utilitatea aplicării modelului lingvistic la analiza operei narative literare. Prin rezultatele cercetării, ea se impune ca o contribuție necesară la cunoașterea structurării romanelor lui Liviu Rebreanu, relevînd totodată și aspecte semnificative ale artei acestui proeminent prozator. Și, nu în ultimul rînd, ea comportă (prin problematizare și implicațiile inerente) o dezvoltare a teoriei. Toate acestea o califică drept o contribuție teoretică și aplicativă valoroasă în bibliografia de specialitate românească.

Noiembrie 1981

Ștefan Oltean
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea 31

ALEXANDRU GRAUR, *Cuvinte înrudite*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 155 p.

După *Dicționar de cuvinte călătore*, apărut la editura Albatros, în 1978, o nouă lucrare datorată aceluiași autor ne oferă posibilitatea de a urmări lunga „călătorie” a unor cuvinte, începînd din antichitate și pînă în prezent.

Față de *Dicționar de cuvinte călătore*, unde pentru fiecare cuvînt se pornește de la sursa cea mai îndepărtată, în *Cuvinte înrudite* metoda este diferită. Punctul de plecare îl constituie întotdeauna limba latină, deoarece tocmai cuvintele de origine latină „formează baza limbii române, nu numai în sensul că de la ele s-a pornit, ci și că au rămas pînă azi cele mai importante”, se afirmă în *Introducere* (p. 8). Ordinea prezentării cuvintelor diferă, de asemenea, în cele două lucrări: alfabetică în *Dicționar*..., pe grupe de cuvinte în ultima lucrare, dar grupele respective sînt ordonate alfabetic, în funcție de radicalii latini în jurul cărora ele se constituie. Astfel, se începe cu radicalul *ac-*, se continuă cu *acqu-*, *aes-*, *ag-* etc. și se termină cu radicalul *uv-*. În total, 284 de grupe de cuvinte înrudite. Prin „cuvinte înrudite” autorul înțelege în general „cuvintele care au aceeași origine”, adică provin din aceeași rădăcină. Definiția e completată apoi cu explicații suplimentare.

În lucrarea de care ne ocupăm, pentru fiecare grupă de cuvinte se pornește de la două cuvinte existente în românește și considerate înrudite prin faptul că ele comportă, mai mult sau mai puțin „vizibil”, același radical. „Înrudirea” e dovedită, apoi, dîndu-se etimonul latin cu sensul primar și oferindu-se, în continuare, atestările ulterioare — adesea foarte diferite ca formă și înțeles — ale cuvîntului de bază. Acesta este modul de constituire a fiecărei grupe de cuvinte înrudite.

Unele grupe sînt mai reduse, termenii înrudiți nefiînd prea numeroși. De exemplu, grupele *cil* — *sprinceană*, *ajun* — *dineu*, *pătul* — *patent*, *văcar* — *vaccin* etc. nu comportă decît vreo 4—6 termeni. În cazul altor grupe, „înrudirea” afectează zeci de cuvinte, de exemplu *pierde* — *rență*, *prefect* — *suprafață*, *armăsar* — *comitagiu*, *părinte* — *imperiu*, *rege* — *a întreba*, *clăjcră* — *cost*, *proză* — *divorț* etc.

În interiorul grupelor întâlnim cuvinte latinești care au ajuns până la noi fie pe o cale dreaptă, adică prin moștenire (lat. *locus* > rom. *loc*) sau prin preluare directă (lat. *localis* > rom. *local*), fie pe o cale mai lungă și mai întortocheată, adică prin intermediul altor limbi (fr. *localité* > rom. *localitate*, fr. *locataire* > rom. *locatar*). De notat apoi că în interiorul grupei se află și cuvinte derivate, cu prefixe sau cu sufixe, deja în latinește sau în alte limbi și care apoi au fost moștenite sau preluate ca atare în românește (lat. *colloco* > rom. *a culca*; din fr. *coucher* a fost derivat fr. *couchette* > rom. *cuşetă*). Rezultă că stabilirea „gradului de înrudit” între cuvintele aparținând unei grupe nu este deloc o operație ușoară: „cine și-ar da seama, fără o cercetare prealabilă, că *agris* e înrudit cu *pelerină* sau *cheag* cu *examen*?” se întrebă, cu drept cuvânt, autorul. Într-adevăr, cine?

Dacă înrudirea dintre *inimă* -- *animal*, *catedră* -- *șezlong*, *dinte* -- *dantelă*, *ghem* -- *aglomeră*, *a juca* -- *jongler* este mai mult sau mai puțin transparentă, prezența unuia dintre cei doi termeni putându-l evoca, semantic sau morfologic, pe celălalt, cititorul n-ar fi crezut o clipă că ar fi posibilă măcar o legătură între cuvinte ca: *miercuri* -- *mersi*, *orient* -- *a aborta*, *pace* -- *pingări*, *tren* -- *portret*, *sumă* -- *supăra*, *figlă* -- *detectiv*, *proză* -- *divorț* și exemplele ar putea continua. Printre cele 281 de grupe analizate, majoritatea oferă tocmai exemple între care înrudirea pare imposibilă la prima vedere.

În mod evident, fondul general lexical al limbii române cuprinde unități de diferite origini și unele au puncte de plecare foarte îndepărtate, depășind chiar limitele indo-europenei. În acest sens, în *Introducere*, autorul citează pe *guvernanta* și pe „ruda” sa *cibernetică*. Dar, în prezenta lucrare, cercetarea se limitează doar la cuvintele venite la noi *din* și -- unele -- *prin* latină. Chiar și așa, ele sînt foarte numeroase. Dacă am aduna toate cuvintele înrudite, indiferent de origine și de filiera prin care au ajuns până la noi, am obține „un volum uriaș”, se spune, cu temei, în *Introducere*. Numărul lor descreește, însă, vizibil, pe măsură ce împingem cercetarea înspre origini. Cu alte cuvinte, fiecare cuvînt sau radical străvechi e reprezentat în numeroase cuvinte atestate sub forme diferite în limbile moderne. Exemplul cel mai la îndemînă ni-l oferă chiar lucrarea de față, unde cei 284 de radicali latini se regăsesc în peste 2 000 de cuvinte, în majoritatea noi. Fenomenul „exploziei” lexicale poate fi constatat în toate limbile moderne. În trecut fie spus, pentru elaborarea dicționarului-lezaur al limbii franceze (*Trésor de la Langue Française*), tranșa secolelor XIX -- XX, a fost constituit un fișier de 70 000 de cuvinte.

Faptul că aceiași radicali, uneori chiar aceleași cuvinte, se regăsesc, sub o formă sau alta, în majoritatea limbilor moderne, ar putea fi considerat un pas uriaș înspre constituirea unei limbi unice de comunicare științifică internațională. Limbile romanice -- în al căror fond lexical se află un mare număr de cuvinte evasidentice, ceea ce reiese și din lucrarea acad. Al. Graur -- sînt bine pregătite în acest scop.

Cartea se citește cu un interes pe măsura valorii ei, valoare pe care micile observații formulate în încheiere nu o micșorează cu nimic.

Așa, de exemplu, fr. *batiste* (p. 20) -- contrar unei ipoteze tradiționale pe care au preluat-o toate dicționarele etimologice franceze (inclusiv mai vechiul *Französisches Etymologisches Wörterbuch* și mai noul *Grand Larousse de la Langue Française*), și care-l derivă de la *Baptiste*, numele unui presupus prim fabricant de batiste -- trebuie pus mai degrabă în legătură cu verbul *battre*, la al cărui radical s-a adăugat sufixul feminin *-isse* (v. fr. *-ice* < lat. *-aticius* / *-iticius*), frecvent în terminologia textilelor, pentru derivarea unor adjective de la verbe. Forma modernă *batiste* este doar o apropiere populară de numele propriu *Baptiste*, dar un fabricant (primul) de batiste cu acest nume nu este atestat istoric. Românescul *taior* provine, firește, din fr. *tailleur*, dar, semantic, el trebuie pus în legătură cu *tailleur* însemnînd „costum”, adică „jachetă și fustă”, iar nu cu *tailleur* însemnînd „croitor” (p. 96). Printre termenii înrudiți cu românescul *timp* (< lat. *tempus*) (p. 96), ar trebui menționat și regionalismul *iest timp* avînd sensul „în/din acest an”. Cuvîntul e atestat, popular, în graiurile din vestul țării, cf. *fărină de iest timp*, *piță de iest timp*, cu sensul „făină din grîul recoltat în acest an”, respectiv, „piine făcută din «fărină de iest timp»”.

Noiembrie 1981

Gheorghe Haș
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

STELIAN DUMISTRĂCEL, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 262 p.

Cunoștințele temeinice de dialectologie, buna orientare în lexicologie și semantică, informarea sericasă în alte discipline adiacente, secundate de un profund sentiment de înțelegere și prețuire a creațiilor populare din domeniul limbii sînt reușit îmbinate în cel de-al doilea volum al lui Stelian Dumistrăcel, dedicat, de data aceasta, lexicului românesc.

Autorul își propune, după cum însuși mărturisește, să prezinte un număr de expresii idiomatice, în legătură cu care discută geneza, evoluția, tipologia, valoarea stilistică, dar aproape la fel de mult se ocupă și de cuvinte, în special de sensuri figurate, metafore, obiectivul principal fiind acela de a pune în lumină potențele expresive ale limbii. Studiul întreprins se adresează nu numai specialiștilor (dar și acestora), ci și publicului larg, ceea ce a împus găsirea unor mijloace de structurare și de expunere a materialului care să faciliteze înțelegerea lui. Iată de ce lucrarea este concepută în două părți.

În prima parte, *Cuvinte, metafore*, „o introducere generală” în istoria vocabularului românesc, se punctează cîteva probleme privind componența etimologică, vîrsta cuvintelor, circulația lor. Atragem atenția că *babă, elae, ciocan „unealtă”, mețu* nu sînt împrumuturi din bulgară sau sîrbă, ci împrumuturi vechi slave, cuvintele din limbile slave actuale indicate de unele dicționare fiind doar forme paralele ale celor românești.

Dintre problemele de semantică și stilistică reținem pe cele referitoare la caracterul arbitrar sau motivat al numelor, la funcția expresivă a cuvintelor, precum și comentariile originale privind semnificația unor termeni (vezi *munte, măgură, mama-pădurii*).

Partea a doua se deschide cu o introducere (ni se pare că ar fi fost mai potrivită plasarea subcapitolului *Metafore „locite” și metafore „sensibile”* în partea întâi), în care, fructificîndu-se păreri exprimate anterior, se aduc contribuții teoretice privind în special clasificarea expresiilor idiomatice pe baza raportului dintre funcția de comunicare și cea expresivă, în : imaginare și copii ale realității. Autorul se ocupă cu precădere de metafore și expresii copii ale realității, grupate după domeniile socioprofesionale pe care le evocă și analizate fie prin schițarea în ansamblu a unui domeniu, fie prin discutarea pe larg doar a cîtorva expresii ilustrative pentru domeniul avut în vedere.

Ne referim în continuare la cîteva elemente care nouă ni se par mai demne de reținut din lucrarea de față.

Aprecîm în primul rînd buna informare, înțelegînd prin aceasta nu (sau nu numai) parcurgerea unei bibliografii de specialitate, ci bogăția și varietatea surselor din care extras materialul supus analizei. Dialectolog experimental, S. Dumistrăcel își bazează opiniile pe un suport material autentic, valabil, pe o cunoaștere adesea directă, prin informare pe teren, a graiurilor, a realităților vieții de la țară și a trăsăturilor intelectuale, spirituale, afective ale poporului român. Pe lângă dicționare, autorul folosește atlasele lingvistice, în special materialul pentru *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni*, cules personal în sudul Moldovei, din care a extras sensuri atestate pînă acum puțin sau deloc (la *munte, măgură, vale*), expresii necunoscute încă (*a trăi în buiestru*), indicații utile pentru lămurirea semnificațiilor unor cuvinte (*rost, mașină*) sau a unor expresii (*a trage cuina o praftură*), informații asupra anumitor practici sau obiceiuri vechi, dispărute (*a se stringe funia la par*) ori păstrate pînă astăzi (*vălărit*).

Perspectiva din care se efectuează cercetarea materialului lexical este una interdisciplinară, căci interpretarea faptelor, în special a originii expresiilor vechi reflectînd viața colectivității în general și a acestora izvorite din terminologiile profesionale ce aparțin mediului rural, impune, pe lângă aplicarea cu pricepere a unor criterii și principii lingvistice ca circulația cuvintelor, geografia lingvistică, polisemia, o bună cunoaștere a realității extralingvistice, istorice, etnografice, etnologice, sociale sau culturale. Ne-a reținut atenția „biografia” cuvîntului *brad*, precum și capitolul despre *a lua la vale, vălărit*, cel mai interesant din întreaga lucrare, ambele fiind reușite analize sociolingvistice.

Aprecieri expresiilor idiomatice în funcție de suportul lor lexical (cuvintele sînt marcate sau nemarcate temporale) este un punct de vedere demn de reținut. Atîta vreme cît valoarea unei expresii, cea de comunicare sau cea stilistică, de exprimare a unei stări afective, a imaginației, rezidă în cuvîntul de bază sau în anumite cuvinte componente, discutarea expresiilor prin raportare la sensurile cuvîntului (sau ale cuvintelor) este modul de analiză cel mai adecvat și, în această lucrare, se aplică cu consecvență.

Lucrarea pune în circulație și o altă idee, anume refacerea imaginii de la baza expresiei, mai ales în legătură cu unități lexicale care evocă istoria (*a-i tăia cuiva din nas, a da sfoară în țară, a urmări pînă-n pinzele albe*).

De pe o poziție teoretică bine precizată și bazat pe o informare temeinică, autorul reușește să dea materialului lexical avut în vedere o interpretare nu de puține ori originală. Ne gîndim

la expresii sau sensuri ale cuvintelor explicate acum pentru prima dată (*a lua la vale, a potcoi*), la unele completări, nuanțări ale părerilor exprimate anterior (*bunic, fațare, frunzar*), la faptul că se aduc exemple noi pentru susținerea și ilustrarea unor probleme teoretice (vezi influența mișcărilor de populație asupra „migrării” cuvintelor), chiar dacă se mai amintesc și exemple bine cunoscute din lucrări anterioare (*Valoarea momentană a cuvintelor. Abrevierea denumirilor sintagmatice*). Unele comentarii ne-au incitat la a reflecta și noi asupra cuvintelor sau a expresiilor respective. De exemplu: *popă* „snop care se pune în virful clăii cu fin” este explicat de S. Dumitrăcel ca „o aluzie la poziția socială predominantă a preotului în vechea comunitate rurală” (p. 66), dar a fost considerat până acum ca reprezentând un sens al cuvintului *pop* (vezi POP¹ în DLR). Credem că *popă* cu sensul în discuție reprezintă la origine o extensiune semantică a cuvintului *pop* și avem în vedere mai ales sensul acestuia de „grămadă de snopi sau mănunchi de plante, care se așază în picioare, în formă de con, ca să se usuce”. Ulterior, printr-un fel de etimologie populară, peste vechea imagine s-a suprapus cuvintul *popă* „preot”, fapt ce a influențat crearea, tot în Transilvania, și a denumirii *preoteasă* pentru aceeași noțiune. În legătură cu *a (în) cresta în grindă* se poate aduce în discuție nu numai *răboj*, ci și *țanc, țancușă*, care evocă practici similare. Alăturind expresiei *a fi într-o doagă pe a fi într-o dungă*, s-ar facilita probabil înțelegerea expresiei *a fi în doaga morții*. *A se da la brazdă* este întrebuițată, astăzi mai ales, într-o formă cu prepoziția *pe* (*a se da pe brazdă*).

Demne de reținut ni se par observațiile autorului referitoare la aspectele diacronice ale frazeologiei românești, în strinsă legătură cu schimbările care au avut loc pe plan social, cu precădere în etapa actuală. Mutațiile socioprofesionale se reflectă în domeniul frazeologie prin transpunerea termenilor referențiali dintr-un domeniu într-altul, fapt care determină apariția și la acest nivel a sinonimelor (vezi și Mioara Avram, în LR, 1978, nr. 1, p. 86). În funcție de obiectivele și dimensiunile lucrării, se notează expresii sinonime în care termenii de bază aparțin unor terminologii diferite (*a se alege brânza din zer* sau *neghina din griu, a lua în cărușă sau în balon, a fi virtul până în gît sau plină în opor*) ori aceleași terminologii (*a fi pe geantă sau în pană, a ridica ancora sau plnzele*), menționare omisă, dar potrivită și în alte câteva situații (*a veni la spartul stîinii*, dar și *al tirgului, a-i bate cuiva în strună*, dar și *a-i cinta*).

Sensibilitatea deosebită cu care se apropie autorul de cuvintele și expresiile românești, nota de originalitate în modul de ordonare a materialului în capitole ingenios și atrăgător intitulate, introducerea și comentarea unor citate din opere literare, stilul plăcut al expunerii sintactice asigură popularitatea cărții de față. Un indice de cuvinte ar ușura însă consultarea ei.

În istoricul preocupărilor pentru expresivitatea lexicului românesc, cartea lui Ștefan Dumitrăcel este o verigă importantă pentru ideile originale pe care le conține, în același timp legată de lucrările înaintașilor, din care s-au preluat o serie de idei valoroase, și de cele viitoare care vor aborda această temă, căci probleme dezbătute mai puțin sau numai sugerate aici, ca expresii imaginare, sinonimia lexico-frazeologică, compararea expresiilor românești cu cele din alte limbi pentru surprinderea a ceea ce nu este specific, rămân încă deschise cercetării.

Noiembrie 1981

Elena Comșulea
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Poetica americană. Orientări actuale. Studii critice, antologie și bibliografie de MIRCEA BORCILĂ și RICHARD McLAIN, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, 384 p.

Structurat pe o dublă perspectivă, informativă și constructiv-teoretică, volumul antologic al orientărilor actuale în poetica americană, de o eficiență neîndoielnică, oferă cititorului român posibilitatea unui contact fertil cu o zonă științifică mai puțin cunoscută până acum, reliefată într-o imagine sintetică și reprezentativă, atît prin natura textelor antologate cît și prin organizarea internă a volumului.

Unitatea volumului se constituie începînd cu opțiunile teoretice ale studiului introductiv, se relevă în cele 11 cercetări care ilustrează orientările poeticii americane actuale și se finalizează într-un studiu critic rezervat perspectivelor acestor cercetări de poetică lingvistică.

Selectate semnificativ și grupate în trei ramuri considerate reprezentative pentru poetica lingvistică americană (poetica generativă, poetica ilocutionară și sociopoetica), textele antologice sînt semnate de cei mai cunoscuți specialiști americani, realizînd un ansamblu definitoriu pentru orientările respective. Traducerea lor este, în general, de o meritorie exactitate, varian-

tele românești datorându-se unui grup de studenți clujești cu care coordonatorii antologiei au colaborat. Deoarece reputația autorilor americani prezenți în această culegere este larg recunoscută, o analiză specială a fiecărui studiu nu-și poate găsi justificarea în cadrul prezentării de față, care se vrea centrată mai mult pe analizele teoretice propuse în introducere. Cele două studii critice, cărora le revine un loc important în organizarea volumului, sînt semnate de cei doi editori. Primul dintre acestea are proporții considerabile (100 de pagini) și este conceput de autor, universitarul clujean Mircea Boreilă, ca o introducere în problematică a cititorului nespecialist ¹. Cel de-al doilea aparține profesorului Richard McLain (de la State University of New York, Binghamton) și prezintă considerațiile conclusive ale antologiei, privind șansele lingvisticii în studiile literare. Pornind de la unele premise ale teoriei generative, cercetătorul american urmărește nivelul lingvistic al analizei, pe linia unor contribuții de stilistică afectivă, care mai pot fi fecunde, validînd resursele încă vii ale metodei.

Sinteza de valorificare teoretică semnată de Mircea Boreilă trebuie remarcată, dintru început, ca fiind conștient integratoare, conceptualizînd într-un demers ascendent o metodologie a poeziei bazată pe concepții strict lingvistice, delimitată riguros și argumentată cu vervă și luciditate.

Avînd ca menire încadrarea noilor orientări poetice americane în coordonate teoretice mai generale ², inclusiv cele ale contextului european, prefața devine, prin responsabilitatea asumată a autorului ei, o dezbaterie pasionantă a realizărilor și imperativelor din perimetrul științific cercetat. Mircea Boreilă propune adesea soluții originale și, în general, coerente, celor mai acute și controversate principii și concepte poetice, reușind să impună și prin autoritatea cunoașterii aprofundate a domeniului. Supleța demonstrației se desfășoară între temeritățile și agribie, consecventă cu premisele teoretice fundamentale care guvernează sintezele și delimitările vizate.

Pe fundalul dinamitat de o adevărată criză a poeziei actuale, mai ales în varianta ei europeană, resurrecția viguroasă a poeziei lingvistice care se afirmă productiv în S.U.A., în ultimele 2 decenii, poate surprinde chiar pe un specialist. Dinamica particulară și determinările istorico-culturale specifice climatului american explică fenomenul reînnoierii poeziei prin impulsul noilor teorii ale limbii. Adevărată fundamentare științifică a poeziei ca disciplină lingvistică a devenit posibilă, după opinia exprimată de Mircea Boreilă, numai din momentul în care cercetările lingvistice asupra literaturii au început să asimileze „sensul profund al « revoluției științifice » pe care o impune, treptat, maturizarea concepției generative a lui Noam Chomsky” ³, viziune de esență dinamică și creativă asupra fenomenului lingvistic. Aceasta este într-adevăr fundamental diferită de concepția statică și descriptivistă a structuralismului, care nu poate aborda adecvat specificul literaturii ca artă verbală. Impasul structuralist și criza conceptului de „poeticitate” nu înseamnă însă, în demonstrația lui Mircea Boreilă, imposibilitatea definirii lingvistice a specificului verbal al literaturii sau inexistența acestui specific. Absolutizările imanentiste ale textului și ale funcției au condus poezia structuralistă la un exces de formalizare, exterior scopului analizei, și la eroarea de a considera că specificul literaturii este un dat al structurilor lingvistice ca atare. Dimpotrivă, viziunea generativă reînstituie abordarea „prin intuiție”, în devenirea procesuală a creativității lingvistice, iar principiul generativ fundamental este singurul care poate fi considerat, după credința ferm exprimată de M. Boreilă ⁴, cu adevărat științific, capabil să surprindă specificul artei verbale ca fenomen caracteristic al creativității lingvistice. Sinteza realizată de analiza aportului generativist la noua poezică străbate drumul „între autojustificarea oarbă și autocritica paralizantă”, cum inspirat caracterizează cercetătoarea americană E. W. Bruss statutul actual al poeziei, departe încă de convingeri îndubitabile și de un consens conceptual propriu ⁵. Spiritul critic din dezbaterile lui M. Boreilă se dovedește dramatic marcat de nevoia certitudinilor, avînd totodată calitatea de a urmări pînă în ultimele consecințe aspectele teoretice determinate de cadrul conceptual propus. O astfel de asumare nu este, cel puțin în principiu, ferită de eventuale riscuri. Lucid, stăruitor, uneori suplu și nuanțat, acest demers analitic tinde, dincolo de amendamentele aduse poeziei generative (în special incapacității ei de a defini producerea sensului specific în textele literare concrete), să respecte rigoarea încadrării lingvistice. Elementele poeziei lingvistice, astfel înțeleasă, vor fi adesea redefinite din perspectiva evoluției teoriei limbii, iar limitele fiecărei versiuni a poeziei generative vor fi sever analizate. Problema referinței literare prilejuiește subtile observații ⁶ și reține

¹ C. Cuvînt înainte, p. 7.

² Ibidem.

³ Noi orizonturi în poezia americană, p. 25.

⁴ Ibidem, p. 33.

⁵ Elizabeth W. Bruss, *Semne și practici. Pentru o extindere a poeziei*, în *Poezia americană...*, p. 329.

⁶ Noi orizonturi..., p. 49-59.

promițătoare sugestii venite din exploatarea unor premise din teoria logică a lumilor posibile, prin valorizarea cărora E. C. Traugott ajunge la aproximarea funcțională a textului poetic ca o „construcție a unor lumi imaginare”⁷. Deși este foarte atent să se mențină pe terenul teoriei lingvistice adoptate, denunțând adesea extrapolările, neligilimate metodologic, în sau din discipline adiacente ori complementare (extrapolări care ar compromite înțelegerea științifică pe caracterul coerent al unei paradigme), M. Boreilă este totuși constrins, uneori, să recunoască apelul la construcții teoretice nolingvistice, dar care pot elucida unele aspecte ale textului literar. Cazul citat mai sus (textul poetic = lume imaginară) ar putea fi convergent și cu sugestiile venite din perspectiva structurilor antropologice ale imaginarului, așa cum o propune serioasa analiză a lui G. Durand⁸.

În ceea ce privește teoria ilocuționară a limbajului, este surprins aportul ei la rafinarea poeziei, subliniind schimbarea obiectivului investigației poetice, în opoziție cu „Noua Critică” sau cu poetica generativă, orientări care nu luau în considerare intențiile autorului. Pe această coordonată se detașează precizările în legătură cu „dedublarea enunțiativă”⁹, care trebuie conexată și cu teoria enunțiară la É. Benveniste, iar câștigul dobândit, în raport cu o eroare comună multor poetici, deschide perspective mai adecvate analizei și reinstaurează personalitatea creatoare, subiectivă, cerință resimțită de altfel și de alte orientări semiotice sau înscrise în aria teoretică a comunicării. Propunind treptat o orientare integratoare a conceptualizărilor strict lingvistice, M. Boreilă vrea să surmonteze de fapt pericolele generate de evoluția actuală spre o semiotică a comunicării și o prea generală teorie a discursului, care nu mai pot da seama tocmai de specificitatea artei verbale. Contradițiile poeticii ilocuționare sint, după cum se demonstrează, extreme. Rezultat din voința subiectivă, textul poetic nu intenționează însă nimic, fiind o enunțare particulară „denudată sau vidă”¹⁰. Acest concept poetic ilocuționar surprinde prin coincidența lui cu pozițiile estetice ce neagă poeziei funcția comunicativă sau informațională și în care se înscriu un G. Călinescu, T. Vianu, A. Tate etc. Analizând implicațiile concepției actelor de vorbire în poetică, autorul observă cu finețe, dar și cu ironie uneori, consecințele nefericite ce decurg din statutul referinței în această teorie, impas din care numai o nouă concepție asupra sensului o mai poate scoate¹¹. Această concepție va trebui să pornească, după înțelegerea convingere a lui M. Boreilă, de la conceperea actului de limbaj ca *dialog*, în interacțiunea vorbitor-ascultător.

Sociopoetica este cea care oferă cele mai vaste orizonturi în poetica americană actuală și ea are, după opinia analistului, șanse sporite, întrucât poate reintegra și depăși pozițiile generative și ilocuționare, în perimetrul unei abordări psiho-sociolingvistice. Opțiunile finale ale demonstrației teoretice se orientează în direcția oferită de principiile sociopoeticii, mai precis (ca și la cercetătoarea americană E. W. Bruss), spre posibila încadrare a poeticii într-o semiotică a culturii, al cărui sens american nu pare să se deosebească substanțial de definiția atribuită de I. Lotman domeniului. Prin această orientare editorul român al antologiei se distanțează de colegul său american și de studiul acestuia de la sfârșitul volumului. Deschiderile sociopoeticii dau o imagine optimistă șanselor poeticii în viitor. Recurgând la o semiotică a culturii, M. Boreilă părăsește însă terenul lingvistic, pentru că în această semiotică, variabilă tipologic, statutul sistemelor de semne este social-cultural, deci și estetic. Încă din deceniul 4 al secolului nostru, J. Mukafovky a încadrat în sistemul semiotic al artelor și activitatea vorbirii obișnuite. Poetica este deci necesar extinsă, așa cum s-a constatat recent și cum preconizează unele cercetări americane¹². Această semiotică mai cuprinzătoare (E. W. Bruss) sau semiotică a culturii (după opțiunea lui M. Boreilă), care ar trebui să înscrie în cadrul ei și poetica lingvistică, are ca parte constitutivă dimensiunea estetică alături de structurile caracteristice unui mediu sociocultural dat, producătoare de anumite practici simbolice. Astfel, aceste orientări integratoare revin într-un fel la filozofia formelor simbolice promovată de E. Cassirer, care ar da seamă de caracteristicile fundamentale ale tuturor activităților semnificative ale omului.

Evitind cu grijă pericolele contaminării cu instrumentarul analitico-interpretativ al literaturii ca artă, demersul teoretic al lui M. Boreilă sfârșește, prin opțiunea sa finală (exprimată, ce-i drept, destul de rezervat), să subordoneze specificul literaturii ca *artă verbală* al celor categorii și modele semiologice care nu sint specifice numai literaturii sau discursului verbal,

⁷ Elizabeth C. Traugott, *Semantica generalivă și concepul de discurs literar*, în *vol. cit.*, p. 158—173.

⁸ G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, 1977.

⁹ *Noi orizonturi...*, p. 76—77.

¹⁰ *Ibidem*, p. 68.

¹¹ *Ibidem*, p. 81—86.

¹² Elizabeth W. Bruss, *art. cit.*, p. 327—331.

altfel spus interacțiunii dintre literatură și întregul text al vieții culturale dintr-o societate și epocă dată.

Specificul literaturii detașat din comparația cu alte feluri de discurs, principiu practicat de cercetarea semiotică a culturii, coincide parțial cu pozițiile esteticii fenomenologice sau cu cele ale simbolicii generale recente și, mai ales, cu încadrarea discursului într-o tipologie istorică a practicilor semnificative (la Julia Kristeva). Așadar, deși poetica lui Mircea Borelă este strict lingvistică, aplicarea ei în contextul precizat depășește inevitabil orice teorie lingvistică.

De fapt, amendind lingvistica aplicată sau critica lingvistică americană, autorul înăuși observase necesitatea unui „genuin efort interdisciplinar”¹³.

Noiembrie 1981

Rodica Marian

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racovița, 21

V. Ćest na Akademik Vladimir Georgiev. *Ezikovečki proučvanija*. Po slučaj sedemdeset godini ot rođenijeto mu. *Studia linguistica in honorem Vladimiri I. Georgiev*, Sofia, 1980, 519 p.

Academia Bulgară de științe a inițiat și publicat un frumos și masiv volum de studii lingvistice, pentru a-l cinsti, la împlinirea a 70 de ani, pe academicianul Vladimir Georgiev, lingvist de reputație mondială, profesor și fost rector al Universității din Sofia, *doctor honoris causa* al Universității Humboldt din Berlin și al Universității din Praga, membru corespondent al citorva academii străine, distins cu înalte ordine și medalii.

Volumul începe cu studiul lui I. Duridanov, *Život i naučna dejnost na akademik Vladimir I. Georgiev* (Viața și activitatea științifică a academicianului Vl. Georgiev) (p. 5—15), în care este prezentată activitatea impresionantă, calitativ și cantitativ (*Bibliografia* lucrărilor sale, p. 16—78, cuprinde 896 de titluri), a marelui lingvist, fiind subliniate, totodată, numeroasele și valoroasele sale contribuții originale.

În lingvistica generală și indo-europeană, Vl. Georgiev a elaborat teoria „guturalelor”, susținând, argumentat, clasificarea bipartită („velare și labiovelare”; în locul celei tripartite, impuse pînă atunci și acceptată, de unii, și în prezent) a respectivelor consoane; s-a ocupat de limbi necunoscute sau puțin cunoscute, incomplet studiate: o limbă indo-europeană desco-perită de dînsul, pe care a numit-o, la început, „protoiliră”, apoi „pregreacă” sau „nelasgă”; a studiat limba truscă, limba hitiți, scrierea ercto-miceană, limba tracă (*Trakijskijal ezik* [Limba tracă], Sofia, 1957, 102 p.; *Trakite i tehničaj ezik* [Tracii și limba lor], Sofia, 1977, 348 p.), considerată (sub numele de limba „daco-moesică-tracă”) drept substrat al limbii române (cf. studiile *Daliches Substrat in der rumänischen Lautlehre*; *Le dace comme substrat de la langue roumaine*); s-a ocupat și cu alte probleme de balcanistică, fiind și inițiator și redactor al cunoscutei reviste „Balkansko ezikoznanie. Linguistique balkanique”, care apare, la Sofia, din anul 1959.

Vl. Georgiev a acordat mare atenție și limbilor slave, cu deosebire raporturilor dintre limba slavă comună și alte limbi indo-europene, precum și perioadei, duratei limbii slave comune și structurii ei (cf. *Vokalnata sistema v razvoja na slavjanskite eziki* [Sistemul vocalic în evoluția limbilor slave], Sofia, 1964, 127 p.). Numeroase și valoroase sînt lucrările consacrate limbii bulgare, Vl. Georgiev fiind și coautor al Dicționarului etimologic al limbii bulgare (*Bŭlgarski etimologičen rečnik*), în curs de apariție (din anul 1962).

Marele număr de contribuții cuprinse în volum, semnate de lingviști și filologi bulgari și din numeroase alte țări, sînt clasate în cinci secțiuni: *Lingvistică generală, indo-europeană și neindo-europeană* (autori: V. A. Zvegincev, Iv. Lekov, K. Horálek, V. I. Abaev, R. Rusev, E. P. Hamp, J. Safarewicz, A. J. Van Windekens, V. Beševliev etc.), *Lingvistică balcanică* (V. Anastasov, A. V. Desnickaja, T. At. Todorov etc.), *Etimologie și onomastică* (S. B. Bernštejn, I. Duridanov, J. Zaimov, I. Petkanov, B. Simeonov, O. N. Trubačev, F. P. Filin, R. Bernard, E. Čabej, J. Knobloch, Z. Stieber etc.), *Lingvistică slavă* (Vl. K. Žuravlev, R. Jakobson, J. Hamm, R. Olesch, N. Reiter, C. van Schooneveld, Fr. Sławski etc.), *Lingvistică bulgară* (Ž. Bojadziev, E. Georgieva, Iv. Gălăbov, D. Ivanova-Mirčeva, S. Ivančev, M. Lilov, St. Stojanov, K. Čolakova, Fr. V. Mareš etc.). Din țara noastră au colaborat: A. Vraciu (*Les études orientales en Roumanie. Domaine linguistique indo-européen: le hittite et les langues indo-aryennes* [I]), G. Mihăilă (*Etimologični beležki* [36. *Rum. glagol a plămădi*] = Note etimologice. Verbul românesc *a plămădi*) și I. Pătruț (*Slavjansko-rumynskie otnošenija v onomastike* = Relații slavo-române în onomastică).

¹³ *Noi orizonturi...*, p. 22.

Volumul, îngrijit de un colegiu redacțional format din Kristalina Čolakova, Jordan Zajmov, Ivan Duridanov, Živko Bojadžiev, (secretari) Elena Mašalova și Todor Todorov, a apărut în Editura Academiei Bulgare de Științe, în condiții tehnice superioare.

Iunie 1981

I. Pătruș

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

ALBERT DAUZAT, GENEVIÈVE DESLANDES, CHARLES ROSTAING, *Dictionnaire étymologique des noms de rivières et de montagnes en France*, Paris, Klincksieck, 1978, 234 p.

Din prefața lucrării, semnată de Charles Rostaing, aflăm geneza ei, volumul fiind rezultatul contopirii lucrărilor semnate de Albert Dauzat : *Noms de pays et de montagnes* și *Noms de rivières*.

Materialul a fost finisat de Albert Dauzat până la litera *L*, în continuare prelucrarea fiind efectuată de Geneviève Deslandes și Charles Rostaing. Ultimul a reușit — și acesta este un merit de seamă al lucrării — să uniformizeze metoda de lucru, respectând principiile lui Dauzat : « je me suis efforcé de respecter la doctrine et la méthode de mon maître Albert Dauzat » (p. X). Autorii nu au, și nici n-ar putea să aibă pretenția, că au stabilit corect etimologia tuturor numelor de ape și de munți. Sînt încă multe « noms obscures ». Hidronimele și oronimele, lucru valabil nu numai pentru Franța, ridică numeroase probleme, « en revanche son intérêt est considerable » (p. XI).

Clasificarea materialului toponimic se face și din punct de vedere istoric (preceltice, celtice, latine, formații romane, formații germanice în Alsacia și Flandra) și din punct de vedere gramatical, ele fiind grupate după „radical”. După stabilirea metodelor de redactare a imensului material, autorii prezintă, în ordine alfabetică, separat, numele de ape și cele de munți. Față de lucrările lui Albert Dauzat, la numele de munți e indicată și înălțimea, iar la numele de ape local de unde izvorăsc (nom de source). Fiindcă multe nume de riuri intră în componența numelor de localități, prin stabilirea etimologiei hidronimului se ajunge la stabilirea etimologiei numelui localității. Comparînd numele de munți cu cele de fluvii se constată un plus de individualizare la numele tuturor înălțimilor (dîmb, deal, munte).

Lucrarea, considerată, pe drept cuvînt, foarte bună, îmbină rigurozitatea științifică cu arta explicării pe înțelesul tuturor, cu alte cuvinte, accesibilitatea ei.

JACQUES SOYER, *Les noms de lieux du Loiret (Recherches sur l'origine et la formation des noms de lieux du Département du Loiret)*, Roanne, Éditions Diffusion Horvath, 1980, 660 p.

Volumul cuprinde peste 4 000 de nume de locuri. Cercetările autorului sînt făcute în documente, nu pe teren, lucrarea avînd deci un caracter diacronic. Accentul cade pe stabilirea originii toponimelor atestate în documente de arhivă. Se remarcă, ca foarte bine prezentate, capitolele III și IV : *Toponimele de origine latină, germanică și franceză* și, respectiv, *Toponime formate cu ajutorul numelor de popoare*. În capitolul III, autorul prelucrează un material bogat : nume de localități, de cîmpuri, de fortărețe, de mănăstiri, limite de hotar, drumuri, poduri și încrucișări de drumuri. Lucrarea are meritul de a cuprinde și un material bogat, dintr-o zonă interesantă și mult cercetată. Procedul prezentării toponimiei dintr-o zonă (regiune istorico-geografică bine delimitată) este considerat și de onomaștii francezi cel mai eficace.

JACQUES LEMOINE, *Toponymie du Languedoc et de la Gascogne. Contribution à l'histoire du Midi Pyrénéen*, Paris, Éditions A. et J. Picard, 1975, 270 p.

Bazîndu-se pe o bibliografie bogată, atît geografico-istorică, cît și lingvistică, autorul realizează o monografie toponimică completă a acestor două provincii. În cele douăsprezece capitole se încearcă o clasificare, după criteriile lingvistice și extralingvistice, a toponimelor. Capitolele III, IV și V, care prezintă toponimia formată în perioada Evului Mediu, sînt cele mai bine redactate și cu cele mai multe contribuții originale. Scoțînd în evidență specificul occitan

în toponimie, autorul nu exclude ideea influențelor. J. Lemoine, fiind convins că « la toponymie est une science trop conjecturale » (p. 15), acordă deosebită atenție cercetărilor diacronice pentru explicarea formelor atestate în anchelele actuale: « Aucune étude toponymique ne peut être conduite sérieusement sans connaître les formes anciennes des noms de lieux » (p. 15).

Încurajat de Premiul Academiei de Științe, același autor publică o a doua lucrare, redactată cu aceleași metode:

JACQUES LEMOINE, *Toponymie du Pays Basque français et des Pays de l'Adour (Landes Pyrénées-Atlantiques, Hautes-Pyrénées)*, Paris, A. et J. Picard, 1977, 350 p.

Cartea are șapte capitole. Primele două sînt consacrate explicării istoriei regiunii. Capitolele III și IV abordează problema influențelor. Dacă primele patru capitole se bazează pe cercetările sale anterioare și pe ale altor lingviști, capitolele V și VI constituie contribuția originală a autorului: *Les noms basque — Dictionnaire toponymique basque-français* și *Les noms gascons*.

Concluziile sînt formulate în ultimul capitol: *Toponymie et histoire du peuplement*. În provinciile cercetate numele moderne reprezintă un procent neglijabil: 58% sînt atestate din Evul Mediu, numele gallo-romane 39% (în Languedoc și Gascogne 37%); toponimia bască este caracterizată ca « essentiellement topographique et descriptive » (p. 191).

FRANÇOIS RIGOLOT, *Poétique et onomastique. L'exemple de la Renaissance*, Genève, Droz; Paris, Minard et H. Champion, 1977, 269 p.

Prezentînd o tematică inedită, autorul abordează problemele de pe o nouă poziție; pe lingă o onomastică științifică (bazată pe legi fonetice), spune Rigolot, există și una poetică: « La première est le fait de doctes, elle procède par des raisonnements et deductions pour reconstituer le système appellatif d'une langue ou d'une région. La seconde est fantaisiste; elle naît du harsard des rapprochements de sons et d'images et ne se préoccupe pas de lois de transformation linguistique » (p. 11).

Analizînd opera literară a lui Jean Marot, Clément Marot, Rabelais, Petrarca, Scève, Du Bellay, Baif și Ronsard (fiecărui autor consacrindu-i-se un capitol), autorul concluzionează: « L'onomastique constitue un sujet de préoccupation évident pour les principaux écrivains de la Renaissance et éclaire dans une large mesure leur pratique de l'écriture poétique » (p. 229). Un lucru este cert: prin analiza onomastică din opera unor scriitori se pot descoperi noi valențe literare, se poate explica geneza unor poezii. Cităm din capitolul VII, consacrat lui Ronsard, aprecierile referitoare la prenumele *Astrée*: « Les sonnets et madrigaux pour Astrée commencent par un jeu de mots fondé sur un tour précieux et cultivé sous forme d'épithaphe galante » (p. 214).

PHILLIPPE LAGNEAU, JEAN ARBULEAU, *Dictionnaire des noms de famille et des prénoms*, Genève, 1980, 801 p.

Materialul provine din nouă dicționare apărute în ultima sută de ani (începînd cu Loredan Larchey și sfîrșind cu Albert Dauzat). Explicațiile sînt foarte reduse. Se includ doar numele și prenumele cu o frecvență mare și mijlocie. Gîndit ca o lucrare de onomastică, el nu este de fapt așa ceva. Nici critica franceză de specialitate nu l-a primit pozitiv.

Noiembrie 1981

Gabriel Vasiliu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

IOAN GUȚIA, GRAZIA M. SENES, MARCELLA ZAPPIERI, FRANCESCA CABASINO, *Contatti interlinguistici e mass media*, Roma, La Gollardica Editrice, 1981, 284 p.

Influențele interlingvistice la distanță, în condițiile inexistenței unui contact direct, de masă, între populații, reprezintă un fenomen de dată relativ recentă. Rolul mediator aparține, în asemenea situații, unei elite culturale, de aceea direcția de propagare a influenței străine

este dinspre virful piramidei sociale spre bază. Influența franceză, de pildă, a vizat în primul rând româna literară și limbajele profesionale și abia în faza a doua, prin intermediul interferenței dintre stiluri, a afectat întregul sistem lingvistic românesc.

Pe la mijlocul secolului nostru, se semnalează însă un aspect cu totul inedit în contactele interlingvistice la distanță: caracterul lor de masă, cu consecințe de-a dreptul spectaculoase asupra limbii receptoare. O limbă ca italiana, de exemplu, în două decenii postbelice, se modifică atât de mult sub presiunea englezei americane, încât sînt depășite considerabil consecințele influenței de două secole a francezei, limbă înrudită cu italiana și, în plus, vorbită de un popor vecin.

Explicația fenomenului este de natură extralingvistică și este foarte convingător expusă într-o recentă lucrare colectivă apărută în Italia. Este vorba de volumul *Contatti interlinguistici e mass media*, datorat autorilor Ioan Guția, Grazia M. Senes, Marcella Zappieri și Francesca Cabasino. Primul studiu, din cele patru care compun cartea, semnat de Ioan Guția și intitulat *Contatti della lingua italiana con l'inglese attraverso i mass media*, este consacrat, în cea mai mare parte, tocmai contextului social-politic și economic care a generat această „revoluție lingvistică” italiană. Hegemonia politică, militară și economică, ca și primatul tehnico-științific și cultural al S.U.A. în lumea occidentală, coroborate cu avîntul economic italian din primele decenii postbelice, au transformat societatea italiană, după modelul american, într-o societate de consum. Produsele americane invadează piața italiană, însoțite de o publicitate extrem de intensă, susținută cu cele mai variate mijloace tehnice de comunicare în masă a informațiilor (radio, televiziune, cinematograful, publicații, firme, reclame luminoase etc.). Popularizînd zgomotos numele americane ale acestor produse, publicitatea comercială devine principalul canal de penetrare a englezei (= engleza americană) în limbajul maselor. Transmis mai ales prin mijloace de comunicare vizuală, mesajul publicitar are o largă audiență la publicul receptor.

Prestigiul produsului „made in U.S.A.” depășește sfera culturii materiale, moda americană fiind întreținută și de filmele importate masiv din această țară, de discurile și benzile cu muzică rock și pop, de presa neocomercială, de spectacolele americane sau după model american etc. Bilingvii culti, specialiștii de înaltă calificare din diferite sectoare ale științei și tehnicii, ziariștii etc., făcînd apel la sursele informaționale americane, propagă neologismul englez dinspre virful piramidei spre bază.

Se poate afirma că toate elementele care compun mass media, de la cele mai vechi pînă la cele ultramoderne, întrețin italiana și engleza americană într-un contact zilnic, la toate nivelele piramidei sociale, fapt care a produs mutații radicale în modul de viață și gîndire al națiunii importatoare și o orientare masivă și bruscă a limbii italiene spre engleză.

Următoarele două studii, *L'inglese nella pubblicità alla radio-televisione e sulla stampa*, de Grazia M. Senes, și *Uso dell'inglese nelle insegne commerciali*, de Marcella Zappieri, urmăresc, la modul cel mai concret, cum sînt utilizate cuvintele englezești în publicitatea făcută la TV, la radio, în ziare și reviste, precum și în firmele comerciale, analizînd tratamentul fonetic, ortografic și morfologic al acestor împrumuturi.

Întrucît contactul cu engleza, pe acest canal publicitar, este un fenomen popular, avînd proporții de masă, el ridică serioase probleme de recepție și adaptare a cuvintului străin. Publicul receptor este eterogen, mai mult sau mai puțin instruit, compus, de cele mai multe ori, din persoane care nu cunosc limba engleză și pentru care pronunțarea corectă a unui nume englezesc prezintă dificultăți insurmontabile. Principiile ortografice diferite ale celor două limbi complică și ele procesul asimilării.

Instituțiile publicitare au încercat mai multe soluții: scriere englezească — pronunție englezească; scriere englezească — pronunție „italienizată”; scriere italiană — pronunție italiană. Prima variantă creează complexe, stînjeneală, rezerve publicului neanglofon. Ultima avea un dezavantaj comercial: numele prestigios, american, al produsului sau al firmei, devenea greu de recunoscut. Șanse mai mari a avut, se pare, soluția intermediară, populară („incultă”), de utilizare pentru termenii străini a unei pronunții după grafie („pronunția grafică”). În felul acesta, un produs ca *Colgate* (o pastă de dinți) se scria ca în engleză, dar se pronunța italianeste („Colgate” și nu „Colgeit”). S-a constatat că pînă și publicul cult a adoptat această pronunție, pentru a nu părea snob.

Soluția aceasta, avantajoasă sub aspectul eficienței comerciale a publicității, a avut serioase consecințe pe plan lingvistic. De exemplu, termenii ca *Adox*, *Top*, *Fax*, *Lip* etc., foarte numeroși în nomenclatura publicitară, i-au familiarizat pe italieni, prin „pronunția grafică”, cu terminațiile consonantice. După cum se știe, cea mai mare parte a cuvintelor italiene se termină în vocale, foarte puține în consoane și numai în *l*, *m*, *n*, *r*, precedate de vocale. Această tendință de a accepta a cuvintelor terminate în consoană, alături de alte modificări fonetice provocate de „americanisme”, străine de tradiția fonetică italiană, i-a determinat pe unii lingviști să vorbească chiar de un nou sistem fonologic al limbii italiene (Devoto).

Sub aspect morfologic, a dus la difuzarea largă a genitivului saxon (*Breco's*), a prepuziției *by* (*Footprint by Doll*), la o utilizare intensă a prefixelor (*non-*), siglelor, abrevierilor, onomatopeilor etc. Structura tradițională substantiv regent + substantiv determinant este adeseori inversată (*Nut Club*). Din punct de vedere grafic, se semnalează o preferință pentru unele litere străine (*k, w, x, y*), folosite, pentru a șoca, chiar și când nu este cazul (în cuvinte italiene).

Reacția publicului la „pronunția grafică” nu este uniformă. Unii tineri, familiarizați în școală cu engleza, preferă pronunția englezescă. Apar astfel dublete, triplete lexicale, dar aceste consecințe lingvistice nu intră în vederile autorilor de mesaje publicitare, care promovează varianta cu cea mai mare eficiență comercială.

Ultima secțiune a cărții, *Modelli linguistici francesi nella stampa contemporanea*, de Francesca Cabasino, atrage atenția asupra faptului că italienii nu se pot sustrage total influenței lingvistice tradiționale a prestigioșilor lor vecini neolatini din nord-vest. Contactul cu franceza rămâne însă unul ce ține mai mult de domeniul culturii spirituale, rezervat elitei. Influența sa se menține mai ales în stilul publicistic, unde modelul francez se dovedește a fi încă destul de fecund.

Contatti interlinguistici e mass media este prima apariție dintr-o serie („Collana di lingue moderne”) dedicată de „La Goliardica Editrice” din Roma studierii limbilor moderne sub diferite aspecte. Calitatea excelentă a volumului-pilot (care, în paranteză fie spus, oferă fertile sugestii și pentru o abordare similară a contactelor limbii române cu alte idiomuri) ne îndreptățește să așteptăm cu interes viitoarele volume ale acestei promițătoare colecții îngrijite de profesorul Ioan Guția.

Octombrie 1981

G. Gruifă
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Studi di lessicografia italiana. A cura dell'Accademia della Crusca. Volume I, Firenze, 1979, 339 p.

Primul număr al publicației anuale *Studi di lessicografia italiana* (SLeI), condusă de d'Arco Silvio Avalle, apare în 1979 sub auspiciile unei prestigioase academii, Accademia della Crusca. Se realizează în felul acesta o necesitate, aceea de a avea o revistă în centrul de lexicografie al Academiei. Publicația se adaugă celorlalte două, deja existente: *Studi di filologia italiana* (SFI) de pe lângă centrul de filologie al Academiei și *Studi di grammatica italiana* (SGI) de pe lângă centrul de gramatică.

În ultima perioadă, preocupările lexicografice ale lingviștilor italieni s-au intensificat și, la îndemnul președintelui G. Devoto, Accademia a reluat lucrările pentru un nou *Vocabolario storico della lingua italiana*. În acest context, aceste noi studii vin să valorifice cercetările lexicografice și, așa cum se arată în *Premessa*, „sono aperti a qualsiasi apporto che si proponga fini scientifici ed operativi nel campo della ricerca lessicografica, in un dialogo che tenga conto di tutto ciò che interessa non solo il passato, ma anche e soprattutto il presente della lingua italiana” (p. 5).

Fără a ignora varietatea tematică a celor șase studii cuprinse în acest prim număr, constatăm că se abordează probleme interesante, cercetările fiind valoroase fie prin originalitatea materialului expus, fie prin ineditul datelor furnizate. În cele ce urmează, vom încerca o schițare a problematicei diverse pe care ne-o propune publicația.

Ideea vechinii preocupărilor lexicografice este sugerată într-un prim studiu *Lezioni e frammenti inediti di Gino Capponi* semnat de Severina Parodi, prin prezentarea textului regăsit al celei de-a patra lecții academice a lui Gino Capponi. Este reprodus fidel textul acestei lecții sub titlul *Lezione sulla lingua degli antichi*, titlu pe care îl are în două liste cronologice care se află în arhiva academiei. În continuare autoarea trece în revistă activitatea de lexicograf a lui Capponi, desfășurată în prima jumătate a secolului trecut. Meritul cercetătoarei este acela de a fi căutat cu migală și de a fi dat la iveală textul care se credea pierdut, dar care în realitate nu a părăsit nici un moment Academia, ci a fost doar semnat greșit, cu creionul, de către un arhivar. Pentru lexicografii italieni contribuția Severinei Parodi este de un real folos, pentru că în acest mod se poate valorifica moștenirea lexicografică.

Mergând pe aceeași linie a valorificării experienței lexicografice în cadrul Academiei s-a realizat și un dicționar juridic italian. Piero Fiorelli, care este directorul științific al acestei

lucrări, în studiul *L'Accademia della Crusca per il „Vocabolario giuridico italiano”*, prezintă fazele prin care a trecut elaborarea vocabularului și greutatea împlinite în această muncă datorită apariției tirzii a unei literaturi juridice științifice în limba italiană. Cu competență, autorul remarcă câteva calități esențiale ale lucrării: este un dicționar istoric, se bazează pe exemple, nu este o simplă nomenclatură, cuprinde multitudinea varietăților de formă, reliefează influența contextului, diferențele față de uzul comun, face legătura dintre istoria cuvintelor și istoria culturii. Interesantă este semnalarea apariției unei bibliografii juridice (*Bibliografia delle edizioni giuridiche in lingua italiana anteriori al 1800*), care s-a elaborat paralel cu dicționarul.

Un alt studiu se adresează lexicografilor, dar și celor interesați în cunoașterea problemelor de istorie a limbii. Titlul studiului lui D'Arco Silvio Avalle, *Il prefisso PER- nella lingua letteraria del Duecento*, ne sugerează preocupările autorului, a cărui contribuție este aceea că arată cu exemple că prefixul apare și cu un substantiv, nu numai cu verb și adjectiv și uneori cu adverb, dar în toate cazurile are valoare intensivă.

Utilă pentru lexicografi, dar în același timp aducând un real folos și dialectologilor, este lista de cuvinte cuprinsă în studiul lui Gerhard Rohls, *Toscana dialettale delle aree marginali*. Este o culegere lexicală, alcătuită riguros științific, fiind urmată de un repertoriu italian al cuvintelor, cu funcția unui indice analitic, și de un indice etimologic în care se indică sau se propune o etimologie.

Prin varietatea materialului se impune și cercetarea lui Freya Anceschi, *Retrodatazioni*. Subtitlul studiului, *Spigolature dai testi poetici delle origini conservati in manoscritti anteriori alla fine del XIII secolo*, vine să precizeze domeniul investigațiilor făcute. Autorul specifică că acele cuvinte care sint prezentate sint înțelese ca o contribuție la redactarea viitorului *Tesoro della lingua italiana delle origini* (TLIO).

Scopul ultimei contribuții din volum, *Biblioteca dell'Accademia della Crusca. Dizionari (1970-1978)* de Maria Clotilde Barblan, este de a face cunoscută activitatea lexicografilor italieni prin publicarea unei liste de dicționare, extrasă din catalogul Academiei. Autoarea, în clasificarea dicționarilor, folosește criteriile Academiei: etimologice, istorice, normative, lingvistice și gramaticale, dialectale, bilingve, poliglote, enciclopedii generale și speciale, atlase lingvistice.

Primul volum de *Studi di lessicografia italiana* reușește să ne ofere o imagine de ansamblu a modului în care sint abordate problemele specifice lexicografiei, punind la dispoziția lexicografilor experiența cu tradiție a cercetătorilor italieni.

Noiembrie 1981

Mariana Istrale

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

M. AMITROVA, A. SPASOVA, *Sinonimen rečnik na savremennija bălgarski knižoven ezik*, Sofia, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademiia na naukite, 1980, 734 p.

Dicționarul de sinonime al limbii bulgare contemporane a fost elaborat de autoare în cadrul Secției de lexicologie și lexicografie a Institutului de limbă bulgară de pe lângă Academia bulgară de științe și se înscrie în sfera de preocupări semasiologice ale Institutului. Dicționarul, prin scopul propus, ocupă un loc aparte în cadrul lexicografiei bulgare: este o lucrare de uz curent, necesară și accesibilă unor largi straturi de cititori (elevi, studenți, profesori, scriitori, traducători etc.), de fapt, el răspunde cerințelor tuturor oamenilor de cultură. Fiind un instrument de lucru deosebit de necesar, acest dicționar reprezintă și o contribuție interesantă și valoroasă la cercetarea sinonimiei bulgare, el ilustrând grăitor creativitatea și marea forță expresivă a limbii bulgare.

Lexicografia limbii bulgare este în general una dintre cele mai bine prelucrate, iar în domeniul sinonimiei sint bine cunoscute dicționarele lui M. Dabeva, apărut în 1930, cu un pronunțat caracter explicativ: sinonimele sint grupate în serii după principiul alfabetic, menționându-se sensul exact al fiecărui component, după care se exemplifică cu texte din folclor și din operele scriitorilor. În 1936 apare dicționarul lui L. Nanov, care a cunoscut câteva ediții, ultima în 1968, însă seriile sinonimice ale acestui dicționar sint lipsite de explicații și de alte accesorii necesare stabilirii stratului și fondului de care aparține componentul respectiv.

Spre deosebire de alte lucrări, similare sub raportul orientării și al scopului urmărit, cea de față le depășește net prin modul de abordare a materialului, prin bogăția de exemple, prin caracterul ei academic.

Elaborarea dicționarului a cerut din partea autoarelor o temeinică pregătire teoretică și practică pentru a putea urmări cu competență componența și limitele serilor sinonimice, problemele echivalențelor semantice ale serilor, distribuția lor, caracteristicile stilistice și expresive ale componenților etc.

Indicații cu privire la criteriile care au stat la baza elaborării actualului dicționar sînt expuse succint în *Prefață* (p. 5—6); mai detaliat, ele au fost publicate încă în 1963, în articolul *Cu privire la problematica elaborării dicționarului de sinonime* (vezi „Bălgarski ezik”, nr. 4—5, 1963, p. 426—434). În includerea componenților în serile sinonimice s-a ținut seama de activitatea lor în dicționarele anterioare de sinonime, precum și în dicționarele explicative, menționate, de altfel, și în bibliografia lucrării. În privința bibliografiei, care cuprinde în fond majoritatea beletristicii bulgare, dar și un număr însemnat de lucrări din alte domenii, am dori să subliniem că, pe lângă cele 640 de izvoare, ea mai conține 18 manuale școlare, de literatură și limbă, de istorie, matematică, chimie, botanică, geografie etc.: 16 ziare, 21 de reviste, 7 culegeri de studii și 15 dicționare explicative și de sinonime, atât pentru limba bulgară, cit și pentru alte limbi: rusă, franceză, italiană etc. Această diversitate și bogăția a surselor folosite pentru elaborarea dicționarului, care reflectă pregnant realitatea limbajelor actualei limbi bulgare, este în merit aparte al dicționarului.

Un alt merit al lucrării este numărul mare de cuvinte, 4 833, care formează 1 643 de serii sinonimice, ceea ce înseamnă că, în medie, o serie este formată din trei componenți. În realitate însă, un număr foarte mare de serii sînt formate din doi componenți, din trei, dar și din șapte, opt etc. Lista termenilor este aproape exhaustivă. Toți componenții apar sub formă de cuvinte-titlu, însă seriile nu se repetă, ca, de exemplu, în alte dicționare (cf. *Dicționarul de sinonime al limbii române* sau cel al limbii ruse de Alexandrova etc.), ci se face trimiterea la dominantă a seriei din care face parte. În felul acesta se înlesnește munca cu dicționarul.

Structura articolelor este destul de clară și simplă. Pe primul loc apare dominantă, cu albine și cu minuscule, după care urmează sinonimul sau sinonimele acestui component, tot cu albine, dar cu minuscule. Fiecare component se reia, se dă definiția, cu explicațiile de ordin semantic, și indicații privitoare la stratul stilistic la care aparține cuvîntul respectiv, la sensul concret, general, figurativ etc. (Lipsește indicațiile privitoare la caracteristicile gramaticale și, cu aceasta, și prescurtările.) Definițiile sînt clare, nu prea încărcate, contribuind și prin aceasta la accesibilitatea dicționarului. Fiecare component al seriei este ilustrat cu exemple din literatură (folclor, beletristică, literatură de specialitate etc.), fapt ce facilitează consultarea dicționarului și exactitatea explicațiilor, definițiilor. Datorită bogatei ilustrări a sensurilor în contexte, lucrarea de față prezintă un deosebit interes pentru toți cei ce vor să studieze limba bulgară și sînt dornici să-și extindă cunoștințele și să pătrundă în subtilitățile ei.

August 1981

O. Vințel
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DOUĂ PRECIZĂRI

1. Articolul *Precizări necesare*, apărut în CL, fasc. 1, anul 1980, nu poate rămîne fără un răspuns din partea mea. Aceasta, cu atât mai mult cu cit autorul, prof. Alexandru Niculescu, mă prezintă ca pe un om care merge atât de departe cu necunoașterea justetei punctului său de vedere, încît poate spune și neadevăruri (cf. p. 98: „un mare spațiu de neadevăr”).

Să restabilim lucrurile. Fostul meu student, asistent și doctorand este conducătorul catedrei de Lingvistică romanică de la Facultatea de Limbi și literaturi străine a Universității Bucureștene. A ocupat-o imediat după pensionarea mea. Care este datorită d-sale, prima și cea mai importantă? Să continue, zic eu, a lucra ca profesor (în să subliniez acest amănunt) la dezvoltarea lingvisticii romănice ca materie de învățămînt, ajutînd pe studenți să se inițieze serios în această disciplină, fie pentru a deveni ei înșiși romaniști propriu-zisi, fie pentru a o folosi la studiul limbii române. Succesorul meu n-a făcut acest lucru, cel puțin ca un punct al programului său didactic. D-sa invocă autoritatea lui Ov. Densusianu și Sextil Pușcariu, spre a justifica concepția că unui lingvist român cunoașterea științifică a limbilor romănice nu-i este necesară decît pentru a stabili poziția romănei în cadrul Romaniei. (Așa cum a făcut el însuși în cele două lucrări consacrate „individualității limbii române”). Îmi pare sincer rău că voi fi cam drastic, dar trebuie. Pentru atîta lucru n-are nevoie cineva să

stea șapte sau opt ani (poate chiar mai mulți) în mari centre universitare, cum a stat d-sa. Putea folosi diversele tratate și manuale de lingvistică romanică și gramaticile (istorice sau descriptive) ale diverselor idiome romănice, și acestea numeroase și de bună calitate.

Invocarea autorității lui Densusianu și Pușcariu, cu scopul nemărturisit, dar evident pentru mine, de a mă reduce la ... tăcere, mi se pare anacronică. Mai întâi, fiindcă ar însemna să ne întoarcem înapoi către începutul secolului nostru. Afară de asta, Densusianu n-a făcut aproape deloc lingvistică romanică, cel puțin în operele sale publicate. Ca lingvist, el contează aproape exclusiv prin *Histoire de la langue roumaine*, neîntrecută, în multe privințe, nici până în momentul de față. El a fost, în domeniul romanisticii, mai cu seamă filolog în sensul mai restrâns al termenului. Cât despre Pușcariu, care începuse să lucreze serios ca romanist propriu-zis, împrejurările l-au silit să devină aproape în întregime „românist”. După cum se știe, înainte de primul război mondial, el a fost profesor de Limba și literatura română la Universitatea din Cernăuți. Activitatea sa acolo avea, prin ea însăși, un pronunțat caracter național. După alipirea Transilvaniei, condițiile istorice i-au impus, la noua universitate românească de la Cluj, o misiune similară. Era cu mult cel mai indicat dintre lingviștii noștri să dețină catedra de Limba română, ca cea mai importantă, din punct de vedere național, dintre toate celelalte. Și totuși, spre deosebire de alți lingviști români, de după el, care, în general, ignorază faptele de limbă romanică în lucrările lor de lingvistică românească, Pușcariu pune adesea la contribuție bogata și sigura sa informație panromanică pentru a explica stări de lucruri din română.

Alexandru Niculescu mă „prinde” și eu o contradicție, foarte gravă, aceea că m-am ocupat și eu de locul limbii române între limbile romănice, ba chiar am inițiat discutarea acestei probleme. Am spus eu undeva că n-ar trebui s-o luăm în cercetare? Eu m-am ridicat și mă ridic împotriva ideii d-sale că aceasta ar fi singura sarcină a unui romanist român.

Succesorul meu la catedră se arată profund mhnit de modul cum îi interpretez concepția sa ca romanist. Mhnirea d-sale e de natură strict personală, adică subiectivă, și n-are ce căuta în discuția de față. Și eu sint mhnit, dar nu ca persoană, ci ca inițiator al activității științifice și didactice în domeniul lingvisticii romănice, disciplină prevăzută în reforma învățămîntului din 1948. Mhnirea lui Alexandru Niculescu e cu atât mai mare, cu cât în articolul său (de opt pagini) eu sint citat de... paisprezece ori! Închipuiți-vă dv., stimați cititori, ce grozavă lipsă de recunoștință din partea mea! Din păcate, acest mod de a judeca lucrurile nu-i aparține numai d-sale. Aici mi se pare că este partea cea mai slabă a multor cerce-tători de astăzi.

2. Am luat cunoștință de-abia zilele acestea de „precizarea” lui I. Mării, apărută în fascicula ianuarie - iunie 1980, în care autorul arată că ideea originii *românești* a toponimelor care au la bază apelative de origine slavă în limba noastră (faptul că ele trebuie considerate toponime românești) a fost emisă înaintea mea de E. Petrovici și aduce citate în acest sens.

Greșeala mea constă în faptul că n-am urmărit istoricul acestei probleme și m-am referit numai la afirmația din capitolul *Romanian Toponymy and Onomastics* din *Current Trends in Romanian Linguistics*, unde se menționează că E. Petrovici a spus acest lucru în 1958. Față de această dată, anul 1952, cînd am făcut și eu această afirmație în *Nume de locuri românești din Republica Populară Română*, justifică aparent ceea ce s-ar putea numi întâietatea cronologică.

Iorgu Iordan
București, str. Sofia, 21

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3 400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717, București, Calea Victoriei nr. 125

254/12

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- * * Noul atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broșură), 184 lei.
- * * Noul atlas lingvistic român, pe regiuni — Oltenia, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.
- Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, t. VIII, litera P, partea a 4-a (Pogrijenie-presimțire), 1980, p. 949—1 341, 50 lei.
- Sub redacția IOAN PĂTRUȚ, *Micul atlas lingvistic român*. Serie nouă, partea a II-a, vol. IV, 1981, 127 lei.
- * * *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374—1600)*, 1981, 41 lei.
- * * *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte*. Seria IV, tom II (1979—1980), 1981, 244 p., 13 lei.
- ION COTEANU, *Structura și evoluția limbii române de la origini până la 1860*, 1981, 245 p., 13,50 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

- Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, I. COTEANU, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, t. XI, litera T, partea I.
- LUIZA SECHE și MIRCEA SECHE, *Dicționarul de sinonime al limbii române*.
- * * Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova și Bucovina, I.
- AL. GRAUR, *Dicționar al greșelilor de limbă*.
- * * *Istoria limbii române*, I.
- * * *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte*. Seria IV, tom III (1981).

